

Ν. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

**Ο
ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΣ
ΜΥΘΟΣ**

EDITIONS ION

ΑΘΗΝΑ

Ὅφείλω θερμὲς εὐχαριστίες στὴ διεύθυνσι τῆς ἔφημερίδος

ΕΣΤΙΑ

ἢ ὁποία ἐδέχθη νὰ φιλοξενήσῃ σὲ ἐπιφυλλίδα (ἀπὸ 7.6.1984 ἕως 26.6.1984) τὸ κυριώτερο τμῆμα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου (Κεφ. 1-5). Στὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ ἔχω ἐπιφέρει μετατροπὲς καὶ προσθήκες. Προσθήκες εἶναι ὁ Πρόλογος, οἱ ὑποσημειώσεις καὶ [ἀγκύλες] καθὼς καὶ τὸ Παράρτημα ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο.

Ν. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΟΣ
ΜΥΘΟΣ

ΑΘΗΝΑ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Μέθοδοι επιλογής και προσλήψεως προσωπικού. 'Ανάτυπο από την Νέα Οικονομία.
- Le principe de la distinction chez Descartes, στην Revue de métaphysique et de morale, Paris.
- La théorie de l'espace chez Kant et chez Platon, Genève.
- Dreams of Illusion, A Play Preceded by a Preface Towards a New Theory of Aesthetic, New York.
- Some Considerations Concerning the Categories of Understanding, στην Diotima, 'Αθήναι.
- Νέοι Σωκρατικοί Διάλογοι — Γνωσιολογικοί, 'Αθήναι.
- Στροφές και 'Αντιστροφές, 'Αθήναι.
- Analekta, Γενεύη.
- 'Επιστήμη και Βεβαιότητα, 'Ανάτυπο, 'Αθήναι.
- Πολιτικά Γράμματα, 'Αθήναι ('Ανάτυπο δημοσιευμάτων και επιστολών στον ελληνικό και ξένο Τύπο).
- 'Η Προπαγάνδα ως μέσον βιασμού τών συγχρόνων λαών, 'Επιφυλλίς έφημερίδος ΕΣΤΙΑ (28-12-1983-16.1.1984).
- 'Η Προπαγάνδα, μέσον βιασμού τών λαών, 'Αθήναι.
- Στοιχεία τής μαρξιστικής μυθολογίας. 'Επιφυλλίς έφημερίδος ΕΣΤΙΑ (7.6.1984-26.6.1984).
- The function of the Aesthetic Categories, 'Ανακοίνωσις στην 3η Διεθνή 'Εβδομάδα Φιλοσοφίας τής Τέχνης, Κέρκυρα, 1984.

Για κάθε έπαφή με τόν συγγραφέα γράψατε

P.O.B. 43

CH - 1211 GENÈVE 16

'Ελβετία

«Όλοι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ στοχαστῆς καὶ φι-
λόσοφοι, αἰσθανόμενοι νὰ μὲ καίνε. Ὁ Μάρξ εἶναι
σίγουρα ὁ Χριστὸς τῆς κομμουνιστικῆς θεωρίας, ὁ
ἀθάνατος πνευματικὸς ἡγέτης ἑνὸς συστήματος ποὺ
θὰ ὑπάρχει αἰωνίως».

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

«Ὁ Ἄνδρέας γνώσεις ἔχει. Γνώση δὲν ἔχει».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	9
Κεφάλαιον 1. 'Η 'Εποχή	15
Κεφάλαιον 2. 'Η Φιλοσοφία	30
Κεφάλαιον 3. 'Η Κοινωνιολογία	43
Κεφάλαιον 4. 'Η Οικονομία	53
Κεφάλαιον 5. 'Αξιολογήσεις	64
Παράρτημα:	
1. Τò μυθικό στοιχείο στὸν μαρξισμό	75
2. 'Ο μαρξισμὸς σὰν θρησκεία	79
3. Φαινόμενο καὶ Οὐσία	88
4. 'Η ἐσχατολογία τοῦ Ὑπατου Σκοποῦ	90
5. 'Η αὐτοκατάλυσι τοῦ μαρξισμοῦ	94
6. 'Η διαλεκτικὴ	99
Βιβλιογραφία	104

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Π ρ ό λ ο γ ο ς. Προσπάθεια άπλής και σαφούς εκθέσεως τής φιλοσοφίας, κοινωνιο-λογίας και οικονομικής του μαρξισμού. 'Ο μαρξισμός, ολοκληρωτικό σύστημα πού άπαντά, όπως άλλοτε ή θρησκεία, σέ όλα τά προβλήματα του ανθρώπου. Κ ε φ. 1: 'Η ΕΠΟΧΗ του Μάρξ χαρακτηρίζεται από κοινωνική αθλιότητα μετά την Βιομηχανική 'Επανάστασι. Οί κοινωνιολόγοι προσπαθοῦν νά άπαντήσουν στο έρώτημα: πού βαδίζει ο κόσμος; 'Ο καθένας αναζητά «έναν» παράγοντα σύμφωνα με τις προ-καταλήψεις του. 'Ο Μάρξ ακολουθεῖ τὸ ρεύμα τής εποχής του. Κ ε φ. 2. 'Η ΦΙΛΟ-ΣΟΦΙΑ του Χέγκελ, κυρίαρχος τής εποχής, καθορίζει την σκέψι του Μάρξ. Μετα-τροπή του έγχειανού ιδεαλισμού σέ «ύλισμό». 'Η διαλεκτική: Θεσις, 'Αντίθεσις, Σύνθεσις. 'Η έγχειανή τελεολογία του «'Υπατου Σκοπού τής 'Ιστορίας» συνδυά-ζεται με τὰ ιουδαϊκά βιώματα του Μάρξ. Μεσιανισμός για την όριστική επικράτησι του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού» κοινωνίας και ανθρώπου. Τὸ «Εἶδωλον» τής 'Αλλαγής σάν αὐτοσκοπός. 'Η «ἀποξένωσις» και ή 'Ιστορία. Κ ε φ. 3. ΚΟΙΝΩΝΙΟ-ΛΟΓΙΑ. 'Ερμηνεία τής ιστορίας με τὸν «οικονομικό» παράγοντα. 'Ιστορικός ύλι-σμός. Τέσσερα στάδια εξέλιξεως με μία αντίστοιχη «τάξι» πού επικρατεῖ. 'Η πάλη τῶν τάξεων διαγράφει την ιστορία. Τελείωσι τής διαλεκτικής πορείας με όριστική επικράτησι τής «ἀτάξικης κοινωνίας». 'Ο σοσιαλισμός ενδιάμεσο στάδιο για την όρι-στική επικράτησι του «κομμουνισμού». Μάρξ-Τζῶν Στούαρτ Μίλλ αντίθεσι μεταξύ τυραννίας και ελευθερίας. Κ ε φ. 4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ. 'Ο Μάρξ συνεχιστής τῶν 'Αγ-γλων κλασικῶν. 'Η ἀξία του προϊόντος όφείλεται αποκλειστικά στην εργασία, πού κατεβλήθη για την κατασκευή του. 'Αξία-εργασία ή ἀξία-χρησιμότης; 'Η ἀμοιβή τής εργασίας κατώτερη τής πραγματικῆς «ἀξίας». 'Η διαφορά, σάν «υπεραξία» συ-νιστά τὸ κέρδος. 'Εκμετάλλευσι τῶν εργαζομένων από την κατακράτησι του κέρδους. Σύγχυσις έννοιῶν, άοριστία και ασάφεια τής θεωρίας. Κ ε φ. 5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ. Οὐσία του μαρξισμού ο Ιστορικός ύλισμός και ή πάλη τῶν τάξεων. Τὰ 5 βασικά έν-στικτα. 'Ο Μάρξ έντοπίζει την προσοχή μόνο στο ένστικτο τής διατροφῆς. Θεωρία μονομερῆς και συνεπῶς λανθασμένη. 'Αδύνατος ή «πρόβλεψις» τῶν κοινωνικῶν φαι-νομένων. Πειράματα εφαρμογῆς άπέτυχαν. Οί μαρξιστικές έννοιες αὐθαίρετα ιδεαλι-στικά κατασκευάσματα. Π α ρ ά ρ τ η μ α. 1. 'Ο μαρξισμός, Μῦθος άνωτέρου βα-θμοῦ. 2. 'Η νέα «ύλιστική» θρησκεία τὸ νέον «όπιον τῶν λαῶν». 3. Φαινόμενο και Οὐσία στη φιλοσοφία του Χέγκελ. 4. 'Η έσχατολογία του 'Υπατου Σκοπού. Σχόλια στο βιβλίο του Κ. Τσάτσου «Πολιτική». Τὸ ανθρώπινο λογικό αδύνατο νά «προσδιο-ρίσει» έννοιες πού αναφέρονται στο 'Απόλυτο. 5. Αὐτοκατάλυσι του μαρξισμού σύμ-φωνα με την μαρξιστική διαλεκτική. 'Ο μαρξισμός, 'Αντίθεσις στη Θεσί του καπιτα-λισμοῦ τής Βιομηχανικής 'Επανάστασεως, ζητά την άρνησί του πρὸς μία νέα Σύνθεσι. 'Η Σύνθεσις πού υπερέβη τὸν μαρξισμό εἶναι τὸ καθεστὼς εὐημερίας του ελεύθερου δυτικῶ κόσμου. 6. 'Η διαλεκτική πρέπει νά νοηθεῖ όχι σάν όντολογική έκφρασι τής διαδικασίας του 'Απόλυτου αλλά σάν γνωσιολογική έξεργασία του ανθρώπινου λο-γικοῦ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ βιβλίο αὐτὸ καλύπτει ἓναν εὐρύτατο τομέα μὴ καὶ ἀναλαμβάνει νὰ κάνει μὴ γενικὴ ἐπισκόπησι τῆς θεωρίας καὶ πρακτικῆς τοῦ Μαρξισμοῦ. Ἡ φιλοσοφία, ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη τῆς θεωρίας πρέπει νὰ συμμιχθῶν μὲ τὴν πρακτικὴν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτικῆς. Καὶ τοῦτο ἀσφαλῶς χρειάζεται νὰ ἔχει σὺν κύριον γνώμονα τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ πραγματικότητα.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφία, τὴν κοινωνιολογία καὶ τὴν οἰκονομικὴν προσπαθῶ νὰ ἀναπτύξω τὰ θέματα μὲ ὅση δυνατὴ ἀπλότητα ἀφοῦ μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀπευθύνομαι στὸ εὐρύτερον κοινόν. Ὁρισμένα ὅμως θέματα ποὺ ἀπαιτοῦν διεξοδικώτερη ἀνάλυσι καὶ ἀπαιτοῦν εἰδικὲς γνώσεις ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη τὰ παραθέτω χωριστὰ στὸ Παράρτημα ποὺ συμπληρῶνει αὐτὸ τὸ βιβλίο.

Εἰδικώτερα γιὰ τὴν φιλοσοφία νομίζω ὅτι τὸ πρόβλημα, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔχω πεῖ εἶναι μεγαλύτερον. Ἡ ἑλληνικὴ Παιδεία, ἀνεδαφικὴ καὶ ἀπροσάρμοστη στὴ σύγχρονη διεθνήν πραγματικότητα, ἔχει ἀφήσει τὸν Ἕλληνα (τόσο τὸν μέσης μορφώσεως ὅσο καὶ τὸν ἐπιστήμονα) σὲ πλήρη ἀγνοία σχετικὰ μὲ τὴν φιλοσοφικὴν (ἑλληνικὴν καὶ διεθνήν) σκέψιν. Πῶς εἶναι δυνατὸν κανεὶς νὰ παρακολουθήσει τὰ προβλήματα καὶ τὶς προόδους τόσο στὶς φυσικὰς ὅσο καὶ στὶς κοινωνικὰς ἐπιστήμας ὅταν ἀγνοεῖ τὰ στοιχειώδη πᾶνω στὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ ρεύματα ποὺ ἐδημιούργησαν στοχαστὲς ὅπως ὁ Πλάτων, ὁ Ντεκάρτ, ὁ Λάϊμπνιτς, ὁ Χέγκελ καί, πρὸ παντός, ὁ Κάντ; Ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωσι προηγεῖται τόσο στὶς φυσικὰς ἐπιστήμας ὅσο καὶ στὶς οἰκονομικὰς ἢ κοινωνικὰς. Τοῦτο ἀναφέρεται ὅχι μόνον στὶς γενικὰς ἀρχὰς τῆς εἰδικῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ τῆς Μεθοδολογίας γενικώτερα. Δὲν ὑπάρχει σημαντικὸς φυσικὸς ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχει ἀσχοληθεῖ σοβαρὰ μὲ τὰ θεμελιώδη φιλοσο-

φικά προβλήματα από τον Γαλιλαίο και τον Νεύτωνα μέχρι τον Αϊνστάιν, τον Χάιζενμπεργκ ή τον Πλάνκ. Όλα αυτά, για την επίσημη ελληνική Παιδεία, αποτελούν *terra incognita*, τόσο στη μέση παιδεία όσο και στο Πανεπιστήμιο.

Μέσα σ' αυτό το γενικότερο πνευματικό ρεύμα κατατάσσεται και η θεωρία του Μάρξ. Όταν ο Λένιν έλεγε ότι κανείς δεν έχει καταλάβει τον Μάρξ αν δεν έχει καταλάβει τον Χέγκελ ήξερε ασφαλώς για ποιο πράγμα μιλούσε. Και εδώ θα προσέθετα βέβαια ότι κανείς δεν θα έχει αντιληφθεί με ακρίβεια γιατί ο Μαρξισμός είναι μια θεμελιωδώς λανθασμένη θεωρία αν δεν έχει καταλάβει τον Κάντ —άλλ' αυτό είναι μία άλλη ιστορία που δεν θα αναλύσω με μεγάλη λεπτομέρεια σ' αυτό το βιβλίο. Απ' όλους τους Ευρωπαίους φιλόσοφους που έφτασαν κατά καιρούς μέχρι τον ελληνικό χώρο, ο Κάντ είναι ο πιο άγνωστος.

Παρ' όλες τις δυσκολίες νομίζω ότι το τρίπτυχο της μαρξιστικής θεωρίας (ή φιλοσοφία, ή κοινωνιολογία και η οικονομική) παρουσιάζεται σ' αυτό το βιβλίο με σαφήνεια και απλότητα, χωρίς να θυσιάζεται η εις βάθος λεπτομερέστερη ανάλυση στα κύρια σημεία. Ακολουθεί ένα τμήμα (Κεφ. 5) όπου οι κυριότερες παρατηρήσεις και αξιολογήσεις θέτουν τις μαρξιστικές θέσεις σε κριτικό έλεγχο. Τέλος, θα έχει γίνει φανερό ότι η ίδια η μαρξιστική μέθοδος, η διαλεκτική, αν εφαρμοσθεί πάνω στον μαρξισμό θα πείσει γιατί οι μαρξιστικές θέσεις είναι σήμερα τελείως ξεπερασμένες. Ο μαρξισμός, (αντίθεσι) στη (θέσι) του καπιταλισμού της Βιομηχανικής Έπαναστάσεως, έχει αντικατασταθεί σήμερα, με «ιστορική» αναγκαιότητα, από τη νέα (σύνθεσι) που είναι το καθεστώς ευημερίας και ανθρωπισμού του ελεύθερου δυτικού κόσμου. Θέσις και αντίθεσις δεν είναι πλέον παρά φαντάσματα μιας τραγικής μνήμης.

Τί απομένει ακόμη όρθιο από τη μαρξιστική θεωρία που διευτώθη στα μέσα του περασμένου αιώνα; Ο θρησκόληπτος φανατισμός και η τυφλή προσήλωσι σε συγκεκριμένες ιδέες, από τη θεωρητική πλευρά. Και από την υλιστική πλευρά, η εξαθλίωσι, η ανελευθερία, η μισαλλοδοξία, η κοινωνικοποίηση της νευρώσεως και ο εξευτελισμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας σε όσες χώρες ο μαρξισμός έχει επιβληθεί σαν κατάσταση. Αυτός είναι ο μεγάλος κίνδυνος που διατρέχει σήμερα το Έθνος των Ελλήνων που καθιστά την γνώσι της μαρξιστικής θεωρίας από όλους, τόσον επίκαιρη. Αν οι αυταπάτες δεν εξαλειφθούν και αν οι θρησκόληπτοι φανατικοί σκοταδιστές του μαρξιστικού αναχρονισμού δεν εκδιωχθούν από την ελληνική γη της ελευθερίας — ο ελληνικός

λαὸς σύντομα θὰ προβληθεῖ διεθνῶς σὰν τὸ μοναδικὸ φαινόμενο, στὴν σύγχρονη ἱστορία, μιᾶς ομάδος ἀνθρώπων ποὺ ἐπήδησαν θεληματικὰ τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου ἀπὸ λάθος μεριά! Στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, αὐτὴ τῆ στιγμῇ, διεξάγεται μία νέα μάχη τοῦ Βίτσι.

* * *

Ὁ Μαρξισμὸς προσφέρεται σὰν μία κοσμοθεωρία ποὺ θέλει νὰ ἐξηγήσει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἱστορία του, τὸ άτομο καὶ τὴν κοινωνία, τὴν φύσι καὶ τὸν Θεό. Θεωρεῖ ὅτι παρέχει μιὰ γενικὴ σύνθεσι τῆς ἀνθρώπινης καταστάσεως, μιὰ νέα προβολὴ καὶ ἐξήγησι τῶν ἀξιών. Ὁ μαρξισμὸς εἶναι ἓνα ολοκληρωτικὸ σύστημα, ἓνα γενικὸ δόγμα, καὶ καταλαμβάνει τὸν ἴδιο χῶρο στὸν προβληματισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ὅπως ἄλλοτε ἢ θρησκεία. Εἶναι μία ἄποψις, ἓνα ἐν-μέρει-ὄν, ποὺ παρουσιάζεται στὴ συνείδησι σὰν νὰ ἦταν τὸ Ὅλον. Μ' αὐτὴ τὴ νοητικὴ ἐξεργασία παίρνει στὴ συνείδησι τὴ θέσι καὶ τὸ νόημα τοῦ «Εἰδώλου» — μὲ τὴν ἔννοια ποὺ δίνει στὸν ὄρο ἢ θεωρία τῆς Ὁλοκληρώσεως (καὶ ἐκφράζω στὸ βιβλίο μου «Στροφές καὶ Ἀντιστροφές»). Ὁ μαρξισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία «φιλοσοφία». Περιλαμβάνει ἓνα πρόγραμμα δράσεως ποὺ θέλει νὰ ἀλλάξει ὄχι μόνο τὴ φύσι τῶν θεσμῶν ἀλλὰ καὶ τὴ φύσι τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου. Καλεῖ τὸν ὁπαδὸ του στὶς τάξεις μιᾶς Στανροφορίας γιὰ τὴν ἐπιβολή, μὲ τὸν προσηλυτισμὸ καὶ τὴν βία, μιᾶς νέας τάξεως πραγμάτων — τῆς δικῆς του νέας «ἀπόψεως». Ὅπως ἄλλοτε ἢ Ὁρθοδοξία στὸ Βυζάντιο, ἔχει κι αὐτὸς γίνει ὁ κοινὸς παρονομαστὴς ποὺ ἐνοποιεῖ τὶς διάφορες ἑτερόκλητες ἐθνότητες. Κάτω ἀπὸ τὴν κοινὴ σημαῖα καὶ τὸ σῆμα τῆς νέας πίστεως δημιουργεῖ («Ἔθνος»).

Ὁ μαρξισμὸς ἐπωφελεῖται τοῦ πνεύματος ἐλευθερίας ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς δημοκρατίες τῆς Δύσεως γιὰ νὰ διαβρώσει τὶς ἀξίες καὶ τοὺς θεσμοὺς καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴ δική του ἀντίληψι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ μὲ τὸν στυγρὸ καταναγκασμὸ τῆς βίας ἢ τὴν πειθὴ τῆς ολοκληρωτικῆς Προπαγάνδας. «Ἄν ἡ ἀστικὴ τάξι δὲν ἀναγνωρίσει τὴν ἡττα της, ἢ βία εἶναι ἀναπόφευκτη» λέγει καὶ πιστεύει ὁ φανατικὸς μαρξιστής. Σκοπὸς εἶναι ἢ πιὸ στυγνὴ κυριαρχία ποὺ δὲν ἐπιτρέπει καμιὰ ἐπιβίωσι διαφοροτικοῦ δόγματος ἢ ἀλλογνωμίας. Τὸ δόγμα εἶναι μία Βούλησις Ἰσχύος, ἓνα βίωμα, ποὺ θέλει ἀποκλειστικὴ κυριότητα πάνω στοὺς ἀνθρώπους, ὄχι μόνο σωματικὴ ἀλλὰ καὶ ψυχικὴ — καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ὁ μαρξισμὸς, σὰν βίωμα, διεκδικεῖ τὴ θέσι ποὺ εἶχαν ἄλλοτε οἱ θρησκείες. Εἶναι ἐνσυνείδητα μιὰ νέα θρησκεία ποὺ θέλει νὰ κυριαρχήσει σ' ἓνα Παγκόσμιο Κράτος. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπανάληψι τῆς ἱστορίας, ὅπως σὲ κάθε περίοδο ἐπιβολῆς

τῶν μεγάλων θρησκευτῶν — τοῦ Μίθρα, τοῦ Ζωροάστρη, τοῦ Ἰσλάμ—
ὅταν ὁ Ἱστορικός Μῦθος πού ἀπηγοῦσε τοὺς βαθύτερους μεταφυσικοὺς
πόθους ἐπαιρνε δλόκληρο τὸν ψυχισμό τοῦ ἀνθρώπου στὴν κατοχὴ του
καὶ δημιουργοῦσε μαχητὲς χωρὶς οἶκτο, φανατικοὺς χωρὶς ἀνθρωπιά.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μαρξισμὸς, ὅπως τὸ κατακτητικὸ Ἰσλάμ, ἀγνοεῖ τὴν διάκρισι
ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν θρησκοληψία. Σὰν νόημα τῆς ἱστορίας
τίθεται ἡ ἐπίτευξι τοῦ τελικοῦ σκοποῦ — ἡ κυριαρχία καὶ ὁ θρίαμβος
τοῦ δόγματος. Εἶναι τρομερὸ ὅταν οἱ ἄνθρωποι φτάσουν νὰ πιστεύουν
ὅτι γ ν ω ρ ἰ ζ ο υ ν (μὲ τὸ σχετικὸ καὶ περιορισμένον μυαλό τους) ποῖος
εἶναι ὁ Ὑπατος Σκοπὸς τῆς Ἱστορίας. Τότε ἡ φωνὴ τοῦ σκηνοθέτη τῆς
ἱστορικῆς δράσεως, ἡ φωνὴ τοῦ δόγματος καὶ τῆς πίστεως, γίνεται στὴ
συνείδησί τους ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μαρξισμὸς ἐμφανίζεται ταυτοχρό-
νως σὰν «ἐπιστήμη» πού ἐξηγεῖ ὅλα τὰ γεγονότα καὶ τὶς αἰτίαι τους,
σὰν πολιτικὴ οἰκονομία πού ταυτίζει τὴν πράξι μὲ τὴν ἠθική, σὰν φιλο-
σοφία πού ἔχει κατανοήσει γιὰ πρώτη φορὰ ὀρθὰ τοὺς νόμους τοῦ γίγ-
νεσθαι, τέλος, σὰν γενικὴ, νομοτελειακὴ πρόβλεψι τῆς πορείας τῆς παγ-
κόσμιας ἱστορίας. Ὅμως πάνω ἀπ' ὅλα ὁ μαρξισμὸς εἶναι μιὰ νέα θρη-
σκεία.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μαρξισμὸς, ὅπως τὸ κατακτητικὸ Ἰσλάμ, ἀγνοεῖ τὴν διάκρισι
ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν θρησκοληψία. Σὰν νόημα τῆς ἱστορίας
τίθεται ἡ ἐπίτευξι τοῦ τελικοῦ σκοποῦ — ἡ κυριαρχία καὶ ὁ θρίαμβος
τοῦ δόγματος. Εἶναι τρομερὸ ὅταν οἱ ἄνθρωποι φτάσουν νὰ πιστεύουν
ὅτι γ ν ω ρ ἰ ζ ο υ ν (μὲ τὸ σχετικὸ καὶ περιορισμένον μυαλό τους) ποῖος
εἶναι ὁ Ὑπατος Σκοπὸς τῆς Ἱστορίας. Τότε ἡ φωνὴ τοῦ σκηνοθέτη τῆς
ἱστορικῆς δράσεως, ἡ φωνὴ τοῦ δόγματος καὶ τῆς πίστεως, γίνεται στὴ
συνείδησί τους ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μαρξισμὸς ἐμφανίζεται ταυτοχρό-
νως σὰν «ἐπιστήμη» πού ἐξηγεῖ ὅλα τὰ γεγονότα καὶ τὶς αἰτίαι τους,
σὰν πολιτικὴ οἰκονομία πού ταυτίζει τὴν πράξι μὲ τὴν ἠθική, σὰν φιλο-
σοφία πού ἔχει κατανοήσει γιὰ πρώτη φορὰ ὀρθὰ τοὺς νόμους τοῦ γίγ-
νεσθαι, τέλος, σὰν γενικὴ, νομοτελειακὴ πρόβλεψι τῆς πορείας τῆς παγ-
κόσμιας ἱστορίας. Ὅμως πάνω ἀπ' ὅλα ὁ μαρξισμὸς εἶναι μιὰ νέα θρη-
σκεία.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μαρξισμὸς, ὅπως τὸ κατακτητικὸ Ἰσλάμ, ἀγνοεῖ τὴν διάκρισι
ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν θρησκοληψία. Σὰν νόημα τῆς ἱστορίας
τίθεται ἡ ἐπίτευξι τοῦ τελικοῦ σκοποῦ — ἡ κυριαρχία καὶ ὁ θρίαμβος
τοῦ δόγματος. Εἶναι τρομερὸ ὅταν οἱ ἄνθρωποι φτάσουν νὰ πιστεύουν
ὅτι γ ν ω ρ ἰ ζ ο υ ν (μὲ τὸ σχετικὸ καὶ περιορισμένον μυαλό τους) ποῖος
εἶναι ὁ Ὑπατος Σκοπὸς τῆς Ἱστορίας. Τότε ἡ φωνὴ τοῦ σκηνοθέτη τῆς
ἱστορικῆς δράσεως, ἡ φωνὴ τοῦ δόγματος καὶ τῆς πίστεως, γίνεται στὴ
συνείδησί τους ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μαρξισμὸς ἐμφανίζεται ταυτοχρό-
νως σὰν «ἐπιστήμη» πού ἐξηγεῖ ὅλα τὰ γεγονότα καὶ τὶς αἰτίαι τους,
σὰν πολιτικὴ οἰκονομία πού ταυτίζει τὴν πράξι μὲ τὴν ἠθική, σὰν φιλο-
σοφία πού ἔχει κατανοήσει γιὰ πρώτη φορὰ ὀρθὰ τοὺς νόμους τοῦ γίγ-
νεσθαι, τέλος, σὰν γενικὴ, νομοτελειακὴ πρόβλεψι τῆς πορείας τῆς παγ-
κόσμιας ἱστορίας. Ὅμως πάνω ἀπ' ὅλα ὁ μαρξισμὸς εἶναι μιὰ νέα θρη-
σκεία.

ἐλεύθερος πολίτης νὰ συνειδητοποιήσῃ καθαρὰ τί διακυβεύεται σήμερον.
Καὶ νὰ κάνει τὴν ψῆφον του καριοφίλι.

Σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸν, ποὺ ἔχει γίνῃ σκοπὸς τοῦ Ἔθνους, θέλει νὰ συμβάλῃ αὐτὸ τὸ βιβλίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΠΟΧΗ

Κάποιος ἀπὸ τούς συνήθεις αἰωνόβιους φοιτητάς στὴν Εὐρώπη ποὺ περιπλανῶνται ἀπὸ χώρα σὲ χώρα χωρὶς νὰ πάρουν τελικὰ δίπλωμα μοῦ ἔλεγε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης: «Ἐγὼ εἶμαι μαρξιστὴς διότι τουλάχιστον ἐκεῖ ὑπάρχει μία φιλοσοφία!» Ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς ἰδεολόγος δὲν εἶχεν ἀντιληφθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμία ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος ποὺ νὰ μὴ θεμελιώνεται σὲ μία κάποια «φιλοσοφία». Κάθε ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ κάθε πολιτικὸ ἢ κοινωνικὸ σύστημα εἶχε πάντοτε τούς «θεμελιωτάς» του — ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, τοὺς Κυνικούς, τοὺς Στωικούς, τοὺς Ἡδονιστάς μέχρι τὸν Αὐγουστῖνο, Θωμᾶ, Λώκ, Νίτσε, Χέγκελ, Μάρξ, Σάρτρ, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε μόνο λίγους καὶ στὴν τύχη. Καθένας ἀπὸ αὐτούς ἐκπροσωπεῖ καὶ ἕνα «σύστημα» τὸ ὁποῖον ὄχι μόνο προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν συμπεριφορὰ καὶ θέσι τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν πλανήτη, ἀλλὰ φτάνει καὶ μέχρι τῆ διαμόρφωσις «συνταγῶν» γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ πράττουμε γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε ἕναν κάποιο Παράδεισο εἴτε σ' αὐτὸν ἐδῶ εἴτε στὸν ἄλλο κόσμο.

Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, τὸ σημαντικώτερο γεγονός ποὺ ἀνέτρεφεν ἐκ θεμελίων τὴ φυσικὴ τάξι πραγμάτων ἦταν ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάστασις ἢ ὁποῖα μὲ τὴν ἐξαφνικὴ διατάραξι τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ περιβάλλον του, καθώρισεν ἔκτοτε ὅλη τὴν πορεία καὶ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς σκέψεως.

[Βιομηχανικὴ Ἐπανάστασις ἀπεκλήθη (ἀπὸ τὸν Arnold Toynbee) τὸ φαινόμενο μετατροπῆς τῆς βρεταννικῆς οἰκονομίας ἀπὸ κυρίως ἀγροτικῆς ποὺ ἦταν σὲ βιομηχανικὴ καὶ ἀστικὴ. Ἡ μετατροπὴ εἶχεν ἀρχίσει κυρίως ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα ἀλλὰ ἐπεταχύνθη μὲ τρόπο θαυματικὸ κα-

τά την περίοδο μεταξύ 1760 και 1830. Η Μ. Βρετανία προηγήθη άλλων χωρών (Γαλλίας, Γερμανίας) στην βιομηχανική ανάπτυξιν εξ αιτίας μιᾶς συγκυρίας ιστορικῶν λόγων.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ συνοψίζονται ὡς ἐξῆς: Ὁ ἰδιόρρυθμος θετικιστικὸς προσανατολισμὸς τῆς βρετανικῆς παιδείας εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα. Τὸ πνεῦμα τῶν ἐμπειριστῶν καὶ ἄλλων φιλοσόφων εἶχε διαμορφώσει τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Λογικῆς καὶ τὴν ἔμφασιν εἰς τὴν σημασίαν τῶν «ποσοτικῶν» μετρήσεων καὶ τοῦ ἐνδελεχοῦς ἐλέγχου τῶν ἰδεῶν μὲ τὸ πείραμα. Ἡ ἐπιστημονικὴ συμβολὴ κατὰ τὸν 16ο καὶ 17ον αἰῶνα πνευμάτων ὅπως ὁ Francis Bacon, ὁ Robert Boyle καὶ ὁ Isaac Newton ἀνέπτυξαν τὴ μεθοδολογίαν πού ἀπαιτεῖται γιὰ τὴ βιομηχανικὴ πρόοδον. Οἱ ἐπιστημονικὲς ἐργασίαι εἰς τὴν χημείαν, τὴ φυσικὴν, τὴ γεωλογίαν ἐφαρμόστηκαν εἰς τὴν βιομηχανίαν. Χωρὶς αὐτὴν τὴ θεμελιώδη πνευματικὴν ἀνάπτυξιν πού προηγήθη, τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα δὲν θὰ εἶχαν παρουσιάσει τὴν θεαματικὴν μεταβολήν. Τὸ ἴδιον σημαντικοὶ ἀπεδείχθησαν καὶ οἱ πολιτικοί, ἠθικοί, ἀκόμη καὶ θρησκευτικοὶ λόγοι πού ὀπισθόησαν π ρ ο η γ ῆ θ η κ α ν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ διαμόρφωσις τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας καὶ ἡ ἀπόλυτη προστασία τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ Κεφαλαίου ἐνέπνευσε ἀσφάλειαν καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς κατοίκους γιὰ τὴν ἀποταμίευσιν καὶ τὴν ἐπιδίωξιν ἐπενδύσεων. Πολλοὶ μεγάλοι βιομήχανοι ἦσαν αὐτοδημιούργητοι καὶ ὁ συνεισφέρων, χωρὶς ἐπιδειξίσεις, βίος εἶχεν ἀναχθεῖ εἰς Ἀρετὴν, κυρίως μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος. Ἡ λιτὴ ζωὴ ἐπέτρεπε τὴν αὐξήσασθαι τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τὴν χρῆσιν τῶν οἰκονομιῶν γιὰ περαιτέρω ἐπένδυσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν. Ἡ παρόμοια συσσώρευσις πλούτου ἐθεωρεῖτο ἔνδειξις εὐνοίας τοῦ Θεοῦ (πρὸς τὴν φράσιν «ἔχει τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ!»). Ἡ βελτίωσις τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ ὁ πληθωρισμὸς πού συνώδευσε τοὺς ναπολεονταίους πολέμους αὐξήσασθαι τὰ κέρδη τῶν γεωργῶν οἱ ὁποῖοι τὰ ἐτοποθετοῦσαν, μὲσω τῶν νεοϊδρυμένων Τραπεζῶν, εἰς βιομηχανικὰς ἐπενδύσεις. Ἡ φορολογία τοῦ εἰσοδήματος ἦταν ἀνύπαρκτη καὶ τοῦτο ἐξασφάλιζε ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀσφάλειαν καὶ ὑπῆρξε κίνητρο γιὰ τὴν αὐξήσασθαι τῆς δημιουργικῆς προσπάθειας. Ἡ παρατηρουμένη ἀνάπτυξιν προσήλκυσε ξένο ἐπενδυτικὸν κεφάλαιον πού προσετέθη εἰς τοὺς ἐντόπιους πόρους. Ἔτσι, μέχρι τὸ 1830, ἡ χρηματοδότησις τῆς βιομηχανίας εἶχεν ἤδη τεθεῖ εἰς σταθερὰς βάσεις. Ἄλλοι παράγοντες ἦσαν ἡ αὐξήσασθαι τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ βελτίωσις τοῦ δικτύου συγκοινωνιῶν, ἡ ἀνθῆσις τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου κλπ.

Εύκολα βλέπουμε ότι πολλοί από τους λόγους αυτούς συνετέλεσαν πρόσφατα και στη θεαματική οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος μετά το 1953 μέχρις ότου οι άφρονες, αμόρφωτοι και έμπαθείς ή φανατικοί Ήγέται άρχισαν τη συστηματική καταδίωξη των άπαραιτήτων αυτών συντελεστών προόδου με κίνητρο την εύτελή δημαγωγία. Ίδιορρυθμία της ελληνικής καταστάσεως ήταν ότι στη χώρα μας που επί αιώνες έμαστίζετο από το σύμπλεγμα της φτώχειας και έσχάτης ένδειας μέσα σε μίαν από καιρού εύημερούσαν Εύρώπη, ή περίφημη «καλδινιστική λιτότης» δέν ήταν ψυχολογικά δυνατόν να έδραιωθεί. Η άσύνετη και έξαλλη έπίδειξη του έμφανισθέντος νεοπλουτισμού συνεπικουρούμενη από την έλλειψη βαθύτερης Παιδείας και πνευματικής αναπτύξεως είχαν όλέθρια οικονομικά αλλά και ψυχολογικά άποτελέσματα. Στην Ελλάδα ή λιτότης και το δημιουργικό πνεύμα συγχέονται με την «ταιγκουνιά» ή όποία σε μιά νεοπλουτική κοινωνία χωρίς πνευματικά έρείσματα θεωρείται ήλιθίως σαν «ελάττωμα» και άποδοκιμάζεται κοινωνικώς!]

Ο Durkheim άποκαλούσε «παθολογικόν» κάθε φαινόμενο που είναι άποτέλεσμα μιάς άπότομης διαταραχής της φυσικής τάξεως. Η βιομηχανική επανάσταση επέφερε πράγματι μιά παθολογική κρίσι που είχαν επίδρασι σε όλες τις εκφάνσεις του ανθρώπινου βίου. Είναι εύλογον ότι ή Κοινωνιολογία άποκτά, την εποχήν αυτή για πρώτη φορά συνείδησι σαν άυτοτελής επιστήμη. Διάφοροι κοινωνιολόγοι προσεπάθησαν να εξηγήσουν τα κοινωνικά φαινόμενα και να προτείνουν διάφορες «συνταγές» που ήταν άρκετόν, όπως ένόμιζαν, να εφαρμοσθούν για να θεραπευθεί άυτομάτως ή άθρωπότης από την παθολογική κρίσι που τη συνετάραζε. Η κοινωνιολογική σκέψη του 19ου αιώνος διακρίνεται από άντιφατικές άπόψεις και λύσεις. Οι θέσεις αυτές ήσαν, θεδαίως, ισάριθμοι «έντοπισμοί της προσοχής» προς μίαν «μερικήν» αλήθειαν, προς μίαν από όρισμένης γωνίας φωτογραφημένην άποψη¹.

Παρά ταύτα, υπάρχουν κοινά σημεία μεταξύ των άντιμαχομένων. Το πρώτον ήταν ή σύγχυσι, κάτω από την επίδρασι της έγελειανής φιλοσοφίας, μεταξύ κοινωνιολογικής επιστήμης και τελεολογικού ιστορικισμού. Τα βασικά έρωτήματα που άνέβλυζαν από αυτή τη σύγχυσι ήταν τα εξής: «Ποιον είναι το νόημα της Ίστορίας; Ποϋ θαδίζει ό κόσμος; Ποία είναι ή τελική εξέλιξι της Ίστορίας του ανθρώπου;»

1) Για την άνάλυσι του προβλήματος του «έντοπισμού της προσοχής» μέσα στα πλαίσια της «Θεωρίας της Όλοκληρώσεως», βλ. τα βιβλία μου «Νέοι Σωκρατικοί Διάλογοι» και «Στροφές και Άντιστροφές».

“Όλοι οί κοινωνιολόγοι τοῦ 19ου αἰῶνος ἦταν πεπεισμένοι, κατὰ τὰ πρῶ-
τα νηπιώδη θήματα τῆς νέας ἐπιστήμης, γιά τήν ὑπαρξιν ἐνός μυστι-
κιστικοῦ «Υπατου Σκοποῦ» τόν ὁποῖον ὁ καθείς ἐσεμνύετο νά πιστεύει
ὅτι ἐπὶ τέλους ἀνεκάλυψε καί ὅτι, συνεπῶς, ἦταν ὁ μόνος ἐνδεδειγμέ-
νος γιά νά διαγράψει τή συνταγή πού θά ἐξησφάλιζε στόν ἄνθρωπο τήν
ἀπρόσκοπτη πορεία του πρὸς τὸ νεοαποκαλυφθέν τέρμα¹. Ὁμογενῆς πρὸς
αὐτὴ τὴ θεμελιώδη σύγχυσιν ὑπῆρξε καί ἡ ἀντίληψι τῆς μονοδρομικῆς
προόδου τῆς ἱστορίας. Οἱ κοινωνιολόγοι ἦσαν βέβαιοι γιά τήν ἀπρόσκοπτη
«συνέχεια» τῆς ἱστορικῆς πορείας. Οἱ κρίσεις ἐπὶ τῶν πραγμάτων συνε-
χέοντο μὲ ἀξιολογικῆς κρίσεις. “Όλοι ἤθελαν νά βλέπουν τὰ πραγματικά
γεγονότα ὡς ἔκφρασι τῶν ὑποκειμενικῶν τους προκαταλήψεων. Γιά τόν
Αὔγουστον Κόντ, ἡ ἀνθρωπότης πορεύεται μοιραίως πρὸς τὸ «τελικόν
τέρμα» πού κατ’ αὐτόν ἦταν πλέον τελεσίδικα ὁ «θετικισμός». Γιά τόν
Ντυρκέμ, ἡ πορεία ὡδηγοῦσε πρὸς τὸ κορύφωμα τῆς ὀργανικῆς ἀλλη-
λεγγύης καί συνεπῶς πρὸς τήν τελικὴν ἐκπλήρωσι τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλ-
λικῆς Ἐπαναστάσεως. Γιά τόν Γκαμπριέλ Τάρντ, ἡ ἀνθρωπότης τείνει
πρὸς τὴ δημοκρατικὴν ὁμοσπονδία, τὸν θρίαμβο τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ πολι-
τισμοῦ μετὰ τὴν πτώσι τῶν ἀγγλοσαξῶνων καί, ὡς ἐκ τούτου, τὴν ὀλο-
κληρωτικὴν ἀναγέννησι πού θά ἐξασφαλίσαι τὴν μόνιμη εὐτυχία τῆς
αὔριον!

Παραλλήλως, οἱ νεογέννητες «σοσιαλιστικῆς» ἰδέες τῶν «οὔτοπι-
στῶν», προσπαθοῦσαν νά βροῦν διέξοδο σ’ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δημιουργίας
ἀλλὰ καί ἀθλιότητος, ἐπιστημονικοῦ ὕλισμοῦ καί παρακμῆς τῶν θρη-
σκευτικῶν καί ἠθικῶν ἀξιών. Ὁ Σαίγτ Σιμόν καί ὁ Γκιζὸ διέδιδαν τὴν
ἰδέα τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ὁ Προυτὸν διεκήρυσεν ὅτι ἡ ἰδιοκτη-
σία εἶναι κλοπὴ. Ὁ Φουριέ ἀποκαλοῦσε τὴν ἀστικὴν τάξι ἐμπορικοὺς δυ-
νάστες. Ὁ Σισμόντι ἔβλεπε τὴν ἱστορία ὡς μοιραίαν ἀλληλουχία κρί-
σεων. Ὁ Ὕουεν ὠραματίζετο τὴν συμβίωσιν ἐργοδοτῶν καί ἐργαζομέ-
νων σὲ μίαν παραδεισίως ἀρμονικὴ συνεργασία καί κοινοκτημοσύνη.

Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς κοινωνιολόγους τοῦ 19ου αἰῶνος πού συνε-
δύαζε, ὅπως καί οἱ λοιποί, τὴ μεγαλοφυΐα μὲ τίς αὐταπάτες τῆς ἐποχῆς
του, ἦταν ὁ Κάρολος Μάρξ. Αὐτὸς στάθηκε καί ὁ τυχερώτερος ἀπὸ τοὺς
συναδέλφους του διότι, ἂν καί κανένα ἀπὸ τὰ ρεύματα τοῦ 19ου αἰῶνος
δὲν ἐπέζησε, οὔτε κι αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἐπιστημονικὸς «ὕλισμός», ὁ μαρξι-
σμός ἐξακολουθεῖ ἀπὸ πολλοὺς νά θεωρεῖται ἀκόμη ὡς σοβαρὴ ὑπόθε-
σι — παρ’ ὅλον ὅτι ἡ διεξαγωγὴ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πειραμάτων

1) Βλ. Παράρτημα § 4.

πρὸς ἐφαρμογὴν του κατέληξε σὲ τραγικὴ ἀποτυχία. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ γνωριμίαν αὐτοῦ τοῦ «συστήματος» καὶ νὰ παραθέσωμε τὴν ἀνάλυσι τῶν συστατικῶν του στοιχείων. Τοῦτο θὰ εἶναι χρήσιμο καὶ γι' αὐτοὺς πού τὸ ἀποδέχονται μὲ τυφλὸ φανατισμὸ καὶ γι' αὐτοὺς πού τὸ διώκουν. Διότι ἀτυχῶς, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν γνωρίζουν οὔτε γιατί ἀκριβῶς τὸ ἀκολουθοῦν, οὔτε γιατί ἀκριβῶς τὸ διώκουν. Ἄλλ' ὁ ἀνερευνήτος βίος «οὐ βιωτὸς ἀνθρώπῳ». Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία, ὅπως κάθε θεωρία, ἂν ἐξετάσουμε τὶς προτάσεις της μία πρὸς μία, ἐνέχει στοιχεῖα θετικὰ ὅπως, παράλληλα, ἐνέχει στοιχεῖα πού εἶναι ἀρνητικὰ, ἀπατηλὰ καί, συνεπῶς, ὀλέθρια. Ἀντιθέτως, ἂν θελήσουμε νὰ ἐκλάβουμε τὴ μαρξιστικὴ θεωρία σὰν ἓνα «κλειστὸ σύστημα» καὶ ὀδηγηθοῦμε νὰ ἀσπασθοῦμε τὸ σύνολο τῶν προτάσεών της — σὲ μιὰ προσπάθεια δλοκληρώσεως τοῦ «σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ χωρὶς πιεσωγυρίσματα»¹ — τότε τὰ θετικὰ στοιχεῖα της ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὰ ἀρνητικὰ τὰ ὁποῖα κυριαρχοῦν. Ἀκριβῶς ὅπως στὶς μαθηματικὰς κρίσεις εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ γινόμενον τοῦ σὺν καὶ τοῦ πλὴν εἶναι πάντοτε ἀρνητικόν. Στὰ ἐπόμενα θὰ δόσουμε τὴν ἀνάλυσι καὶ τὴν κριτικὴν τῶν κυρίων σημείων τῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸ γνώρισμα εἶναι ἡ συμμετοχὴ στὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ τὶς αὐταπάτες ἐνδὸς παρωχημένου πλέον 19ου αἰῶνος.

**

Ἄλλὰ προτοῦ ἀναπτύξουμε τὶς θεμελιώδεις ἀρχὰς θὰ πρέπει νὰ προδοῦμε μὲ συντομία στὶς ἀναγκαῖες προκαταρκτικὰς συστάσεις γιὰ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος.

Ὁ Χέγκελ (Friedrich - Georg - Wilhelm HEGEL 1770-1831) ἢ Ἐγκελος, εἶναι ὁ Γερμανὸς ἰδεαλιστὴς φιλόσοφος γιὰ τὸν ὁποῖον «οἱ νόμοι τῆς λογικῆς σκέψεως εἶναι καὶ οἱ νόμοι τῆς οὐσίας τῆς ὑπέρτατης πραγματικότητος». Ἦταν 20 ἐτῶν καί, ἐνθουσιώδης, μαζὺ μὲ τοὺς φίλους του Σέλιγκ καὶ Χέλντερλιν, φυτεῖ εἓνα «δέντρο τῆς ἐλευθερίας» ὅταν ἔμαθε ὅτι ἐξερράγη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις. Ὁδηγεῖται τότε στὴ διαπίστωσι ὅτι, κατὰ τὴν ἐξέλιξι τῆς ἱστορίας, ἡ Ἰδέα ἐπιδρᾷ στὶς ὕλικές συνθήκες τῆς ζωῆς, καταστρέφει τὴν παράδοσι καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ «ἐνσαρκωθεῖ» σὲ νέους θεσμούς. Ἡ νεανικὴ αὐτὴ ἐνόρασι καθώρισε τὴ διαμόρφωσι τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος. Τοῦτο, μὲ θεμέλιο τὴ φι-

1) Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀφελὴς ἄποψι τῶν ἐκπροσώπων τοῦ μαρξισμοῦ στὴ χώρα μας σήμερα.

λοσοφία τῆς Ἱστορίας (ἐγγελειανὸς ἱστορικισμὸς), εἶχε τεράστια ἐπίδρασι στὸν Μάρξ ὅπως θὰ δοῦμε στὰ ἐπόμενα. Ὅπως σωστά ἔχει παρατηρήσει ὁ Λένιν, εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὸν Μάρξ ἂν δὲν ἔχει κατανοήσῃ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.

Ὁ Μάρξ (Karl Heinrich MARX 1818-1884) εἶναι γιὸς Ἑβραίου δικηγόρου ὁ ὁποῖος τὸ 1816 ἀσπάζεται τὸν Προτεσταντισμὸ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συνεχίσει τὴν ἐξάσκησι τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ Κάρολος Μάρξ ἐβαπτίσθη τὸ 1824. Ἐσπούδασε Νομικά, Ἱστορία καὶ Φιλοσοφία στὴ Βόννη καὶ τὸ Βερολίνο ὅπου ἔγινε μέλος τοῦ Ἑγγελειανοῦ κύκλου. Τὸ 1843 μετέβη στὸ Παρίσι ὅπου ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησι θρίσκειται σὲ ἀναθρασμό. Ἐκεῖ συναντᾷ τὸν Ἕγγκελς μὲ τὸν ὁποῖον ἔκτοτε συνεργάζεται στενῶς, σὲ σημείο πού ὁ «μαρξισμὸς» νὰ θεωρεῖται ὡς «κοινὸ προϊόν» καὶ τῶν δύο. Τὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο» πού ἐξεδόθη τὸ 1847 ἐγράφη ἀπὸ κοινού. Τὸ 1849 ἐγκατεστάθηκε μόνιμα στὸ Λονδῖνον ὅπου ἔζησε κάτω ἀπὸ δύσκολες οἰκονομικὰς συνθῆκες συντηρούμενος ἀπὸ τὸν Ἕγγκελς. Τὸ 1867 ἐδημοσίευσεν τὸν πρῶτο τόμο τοῦ βιβλίου του «Τὸ Κεφάλαιον» μὲ κύριο θέμα τὴ θεωρία τῆς ὑπεραξίας.

Ὁ Ἕγγκελς (Friedrich ENGELS, 1820-1895) γεννήθηκε στὴ Ρηνανία, γιὸς πλουσίου βιομηχάνου. Ἦτο μόνον ἀπόφοιτος Γυμνασίου ἀλλὰ ἐμελετοῦσε κατὰ τὶς ἐλεύθερες ὥρες ὅταν εἰργάζετο στὸ ἐμπόριο. Εἶχε τὴ μεγαλοφυΐα καὶ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ αὐτοδιδάκτου. Ἀπὸ τὸ 1849 μέχρι τὸ 1869 διηύθυνε τὴν ἐπιχείρησι πού εἶχεν ἰδρύσει ὁ πατήρας του στὸ Μάντσεστερ. Ἐκτοτε ἀσχολήθηκε μὲ τὴν πολιτικὴ δράσι καὶ τὴν συγγραφὴ βιβλίων. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μάρξ συνεπλήρωσε καὶ ἐξέδωσε τοὺς δύο πρόσθετους τόμους τοῦ «Κεφαλαίου».

**

Ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάστασι διεχύθη καὶ διέβρωσε τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τόσο στὴν πνευματικὴ ὅσο καὶ στὴν ὕλική του ὑπόστασι. Ἡθικὰς ἀξίες, θεσμοί, δίκαιον, δλόκληρο τὸ πνευματικὸν οἰκοδόμημα πού εἶχαν στήσῃ οἱ προηγούμενες γενεές, βρέθηκε ἀπροετοίμαστο γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συγχωνεύσῃ στὰ σπλάχνα του τὸ νέο σῶμα. Ἡ τάσι γιὰ μεγαλύτερη ἐπιστημονικὴν ἐξειδίκευσιν εἶχε κατατάξῃ τὸ φαινόμενο τοῦτο στὴν κατηγορίαν τῆς νεοϊδρυθείσης «οἰκονομικῆς» ἐπιστήμης ἢ ὁποία καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀνάλυσί του ὡς καθαρῶς οἰκονομικοῦ φαινομένου, μέσα στὸν περιορισμένον κύκλον τῆς δικαιοδοσίας τῆς καὶ τῶν ἱκανοτήτων τῆς.

[Οἱ θεμελιωτὲς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐ-

τήν ἀπεκλήθησαν γιά πρώτη φορά «κλασικοί οἰκονομολόγοι» ἀπό τόν Μάρξ. Ἦταν οἱ Adam Smith (1723-1790), Jeremy Bentham (1748-1832), Thomas Malthus (1766-1834), David Ricardo (1772-1823), James Mill (1773-1836) καί John Stuart Mill (1806-1873). Αὐτοί ὑποστηρίζουν τήν πολιτική τοῦ laissez - faire δηλ. τῆς πλήρους οἰκονομικῆς ἐλευθερίας μέ τήν ἐλάχιστη δυνατή κρατική παρέμβασι. Τοῦτο εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν κατάργησι τῶν εἰσαγωγικῶν δασμῶν καί τήν ἀπουσία κρατικοῦ ἐλέγχου στόν καθορισμό τῆς ἀμειβῆς τῆς ἐργασίας, τῶν τιμῶν, τῶν δικαιωμάτων τῶν μονοπωλείων ἀλλά καί τῶν ἐν γένει συνθηκῶν ἐργασίας. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξι τῆς ἐποχῆς δέν ἦταν ἀποτέλεσμα οὔτε τοῦ «προγραμματισμοῦ» τῶν οἰκονομολόγων οὔτε τῆς κρατικῆς συμβολῆς. Τοῦτο συνετέλεσε στή θεαματική πρόοδο τῆς οἰκονομίας, μέ γενικώτερες εὐνοϊκές ἐπιπτώσεις στό κοινωνικό σύνολο. Ταυτόχρονα ὅμως καί στήν ἐπικράτησι δυσμενῶν ἢ ἀπεχθῶν συνθηκῶν ἐργασίας καί κοινωνικῆς προνοίας. Εἶναι φανερόν ὅτι καί ἐδῶ τὸ ὄρθον βρίσκεται στήν ἀρχή τῆς μεσότητος. Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος μιὰ σειρά νομοθετικῶν μέτρων συνετέλεσαν στήν δλονέν καί μεγαλύτερη βελτίωσι τῶν συνθηκῶν ἐργασίας. Σήμερα, οἱ ἀνεπτυγμένοι λαοί τῆς Εὐρώπης ἀπολαμβάνουν ὅλα τὰ ἀγαθὰ πού ὀφείλονται στή βιομηχανική ἐπανάστασι χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰ κοινωνικά μειονεκτήματα τῆς παλαιότερης ἐποχῆς. Χωρὶς ἀμφιβολία, αὐτὸ ὀφείλεται καί στήν συμβολή τοῦ Μάρξ.]

Ἦτο φυσικόν ὅτι ὁ αὐθαίρετος χαρακτηρισμὸς τοῦ φαινομένου τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπαναστάσεως ὡς ἀποκλειστικῶς «οἰκονομικοῦ», ὑπῆρξεν ἕνας νέος «ἐντοπισμὸς τῆς προσοχῆς» πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία τῆς αὐταπάτης ὅτι τὰ «οἰκονομικά» φαινόμενα εἶναι αὐτὰ πού καθορίζουν οἰανδήποτε ἄλλην — ἠθική, θεσμική, νομική, καλλιτεχνική, πνευματική κλπ. — ἐκδήλωσι τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Δέν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι μέσα στό ἰδιόρρυθμο αὐτὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, θὰ βρεθεῖ κάποιος φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος θὰ γενικεύσει τὸν κανόνα. Ὁ φιλόσοφος αὐτός, ὁ ὁποῖος θέλησε νὰ μεταβάλλει μιὰ τοπική καί χρονικῶς περιορισμένη συνθήκη σὲ ἀπολύτως γενικὸ — καί μάλιστα ὄντολογικὰ θεμελιωμένο — κανόνα, ἦταν ὁ Κάρλος Μάρξ. Ἐπρόκειτο γιά μιὰν ἀκόμη περὶπτωσι τοῦ κλασικοῦ σφάλματος τοῦ «ἐντοπισμοῦ τῆς προσοχῆς», τὸ ὁποῖο μοιραίως συνοδεύει κάθε δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ.

Οἱ οἰκονομολόγοι τῆς ἐποχῆς ἐπαιζαν καί αὐτοὶ τὸ ρόλο τους γιά νὰ θεμελιώσουν θεωρητικὰ μιάν, ἀνθρωπιστικά, τελείως ἀπαράδεκτη κατὰστασι. Εἶπαμε ὅτι ἡ οἰκονομική ἐπιστήμη ἔχει ἕναν περιορισμένο κῶ-

κλο δικαιοδοσίας και ικανότητας. Οι οικονομολόγοι όλων των εποχών, εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις, χαρακτηρίζονται από δύο ιδιαιτέρως έντονα γνωρίσματα τα οποία και αποτελούν το μέτρο και την αιτία της, σχεδόν γενικής, ατομικής τους άποτυχίας.

Το πρώτον είναι ο περιορισμός της δραστηριότητάς τους στην καθαρώς θεωρητική σφαίρα και η ολοκληρωτική αποξένωσή τους από τη δράση και την πράξη. Δεν υπήρξε ποτέ κανείς οικονομολόγος ο οποίος να είναι επιτυχών επιχειρηματίας ή πολιτικός¹. Ο πατέρας της οικονομικής επιστήμης Άνταμ Σμιθ έγραψε για τον «Πλούτο των Έθνών», αλλά δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ο «Πλούτος» αυτός ήταν αποτέλεσμα όχι του οικονομολόγου ο οποίος τον ανέλυσε αλλά του επιχειρηματίου ο οποίος τον έδημιούργησε. Πολλοί από τους σύγχρονους οικονομολόγους οι οποίοι αναλαμβάνουν την... «αναβάθμισι» της ελληνικής οικονομίας και υπόσχονται με λόγους την «ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη» είναι γνωστόν ότι όχι μόνο δεν έχουν οι ίδιοι διευθύνει ή δημιουργήσει μίαν επιχείρηση ή ένα «Πλούτον» αλλά δεν είχαν ποτέ στη ζωή τους έστω και απλώς κάμει τυχαία γνωριμία με τους πραγματικούς δημιουργούς του «Πλούτου των Έθνών». Κανείς από αυτούς δεν έχει την παραμικρή ιδέα για το πώς σκέπτεται ο επιχειρηματίας, για το πώς δημιουργείται ο πλούτος, για το πώς προσελκύονται οι επενδυταί. Έγκλειστοι επί έτη στην καθηγητική τους έδραν όπου έδιδασκαν επαναλαμβάνοντας μονοτόνως, τι έδιδάχθησαν, «έξειδικευμένοι» σ' έναν περιωρισμένο οικονομικό κλάδο χωρίς να έχουν προσθέσει ούτε κέραϊαν ιώτα στην «επιστήμη» τους — ή απλοί υπάλληλοι διεθνών οργανισμών ασχολούμενοι υπηρεσιακώς με την «μελέτη» των οικονομικών στοιχείων, στεροούνται παντελώς πείρας και φαντασίας για επιχειρηματική και δημιουργική δράση. Γι' αυτό και εξαπατούν εαυτούς ελπίζοντας σέ... άραδικές επενδύσεις ή στην άφελή πεποίθησιν ότι οι επενδυταί θα αρχίσουν να καταφθάνουν όταν... βεβαιωθούν ότι ο σοσιαλισμός έχει οριστικώς έδραιωθεί! Έδώ ή έκπληκτική άφέλεια συναγωνίζεται την τραγική άγνοϊαν.²

1) Μεταξύ των εξαιρέσεων: Ricardo, Keynes.

2) Παραδείγματα: Ο Άνδρέας Παπανδρέου έδήλωσε όταν ήλθε το πρώτον στην Ελλάδα το 1960 ότι ή περιουσία του συνίσταται σέ 10,000 δολλ. Το ποσόν τουτο παρέμεινε άμετάβλητο (σύμφωνα με νέα δήλωσί του) και κατά το 1974. Το γεγονός ότι κατά τα 23 έτη παραμονής του στίς ΗΠΑ κατώρθωσε να συσσωρεύσει μόνο αυτό το ποσόν και τουτο, 12 έτη βραδύτερον έμεινε άμετάβλητο (σέ περίοδο διεθνούς οικονομικού boom) είναι μία πρώτη ένδειξις έλλείψεως πείρας για... προσωπική τουλάχιστον «ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη»! Έξ άλλου όταν την 1.8.1984 ο εκ-

Τὸ δεύτερο γνώρισμα τῶν οικονομολόγων εἶναι ὁ περιορισμὸς καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς κλειστῆς πνευματικῆς σφαῖρας στὴν ὁποίαν ἔχουν ἐγκλεισθεῖ δημιουργώντας ἕνα δικό τους κόσμον μὲ μία σειρὰν αὐθαιρέτων ιδεαλιστικῶν ἀφαιρέσεων. Ἐδῶ μοιάζουν μὲ τοὺς ἄγαμους ἱερεῖς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖοι ἐπιδίδονται στὴν παροχὴ τῶν πνευματικῶν τους συμβουλῶν γιὰ συζυγικά καὶ σεξουαλικά θέματα! Ὅλοι οἱ οικονομικοὶ νόμοι διατυπώνονται τυπικῶς μὲ τὴν ἀπαραίτητη προσθήκην «ἐφ' ὅσον οἱ ἄλλες συνθήκες παραμένουν ἀμετάβλητες». Τὸ τραγικὸν ὅμως εἶναι ὅτι ο ὕ δ ἔ π ο τ ε οἱ ἄλλες συνθήκες παραμένουν ἀμετάβλητες. Οἱ οικονομολόγοι ἀποροῦν γιὰτί σχεδὸν πάντοτε τὰ πράγματα δὲν κατορθώνουν νὰ «συμμετάσχουν» στὶς ιδέες τους καὶ δὲν ἔχουν ποτὲ ἀποκτήσει σαφῆ συνείδησι τοῦ γεγονότος ὅτι ἐκεῖνο πού πάσχει εἶναι ἀκριβῶς ἡ «μέθεξις» τῶν ιδεῶν τους πρὸς τὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ πού συμβαίνει πράγματι εἶναι ὅτι ἡ πραγματικότης (δηλ. ἕνα σύνολο σχέσεων πού ἐκτείνονται στὸ ἄπειρο) προηγεῖται τῶν (ἀνθρωπίνων) ιδεῶν. Ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Χέγκελ «ἡ γλαυῆ τῆς Ἀθηναῖς πετᾶ μόνον ἀφοῦ πλέον ἔχει νυχτώσει!»

[Ὅπως τὸ ἔχει διαγράψει ὁ Kuhn, κάθε ἐπιστημονικὴ θεωρία εἶναι ἕνα «παράδειγμα» (paradigm) τὸ ὁποῖο καθορίζει ἐκάστοτε «νομίμως» τὴ μέθοδο καὶ τὰ προβλήματα. Οἱ ἐπιστημονικὲς θεωρίαι παρουσιάζουν πάντοτε κενὰ ὅταν ἕνα εἰδικὸ φαινόμενο παρουσιάζεται ξαφνικά καὶ τὸ ὁποῖο δὲν «ἐξηγεῖται» μὲ τὸ ὑφιστάμενο παράδειγμα. Ἐπὶ μακρὸ χρόνον ἡ θεωρία ἐπιζεῖ καὶ οἱ ἐπιστήμονες «κλείνουν τὰ μάτια» πρὸς τὴν

πρόσωπος τῶν βιομηχανῶν τοῦ ἐξέθεσαν ὅτι οἱ «κοινωνικοποιημέ νες» ἐπιχειρήσεις (τῶν ὁποίων οἱ ζημίαι καλύπτονται ἀπὸ τὸ δημόσιον χρῆμα) πωλοῦν τὰ προϊόντα τους «κάτω τοῦ κόστους» μὲ συνέπεια νὰ ὀδηγοῦν τις ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις σὲ ἐξόντωσι, ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς χώρας ἀπήντησε μὲ τὸ ἐκπληκτικόν: «αὐτὸ δὲν τὸ εἶχα συνειδητοποιήσει!» (βλ. «Ἀκρόπολις» 5.8.84). Ἄφ' ἑτέρου, ὁ «τεχνοκράτης» Ὑπουργὸς τῆς Ἐθν. Οἰκονομίας τῆς Ἑλλάδος Γεράσιμος Ἀρσένης ἔκανε τὴν κάτωθι δήλωσι. τὸν Δεκέμβριον 1983 στὸν «Ταχυδρόμον»: «εἶναι πιθανὸν οἱ κοινωνικοποιήσεις καὶ τὰ ἐποπτικά συμβούλια νὰ μὴ λειτουργήσουν στὴν πράξιν. Πειραματιζόμεθα καὶ θὰ τὰ ἀλλάξουμε!» Τὴν δὲ 25.7.84 σὲ συνέντευξιν Τύπου ὁμολογεῖ: «ἀναφορικὰ μὲ τις προβληματικὲς, περάσαμε ἕνα στάδιο ὑπεραισιοδοξίας ὅτι ἡ ἐξυγιάνσι τους εἶναι εὐκόλη ὑπόθεσι ἀλλ' ἀπεδείχθη πολὺ δύσκολη» (!) (βλ. Βραδυνὴ 26.7.84). Σὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἄγνοια ὡς πρὸς τις σ τ ο ι χ ε ι ὡ δ ε ι ε ἀρχές τῆς οἰκονομικῆς πρακτικῆς εἶναι καὶ προφανῆ καὶ, πράγματι, ἐκπληκτικὴ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, στερούμενοι πείρας καὶ γνώσεων δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἐπενδύσεις (καὶ μάλιστα ἀ θ ρ ὀ ε ς ἐπενδύσεις ὅπως ἔχει ἀνάγκη μιά ὑποανάπτυκτη χώρα ὡς τὴν Ἑλλάδα) δὲν πρόκειται νὰ γίνουν ποτὲ ὅταν ἔχει ἀνεπανόρθωτα καταστραφεῖ τὸ συναίσθημα ἀ σ φ α λ ε ἰ α ς γιὰ τὸν ἐπενδυτή. Καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωταῖτιοι οἱ ὁποῖοι ἔπραξαν τὸ πᾶν γιὰ νὰ τὸ καταστρέψουν.

άνωμαλία ή κατασκευάζουν μίαν ad hoc θεωρία μέσα στα πλαίσια του παραδείγματος. Τουτό διατηρείται μέχρις ότου μία νέα θεωρία θά προταθεί σαν νέο «παραδειγμα» έφ' όσον μπορεί να περιλάβει και την εξήγησι τής άνωμαλίας. Μ' αυτές τις συνθήκες καμία θεωρία δέν μπορεί να θεωρηθεί σαν ή «τελική αλήθεια» και αυτό έχει πλέον αποδειχθεί στις φυσικές επιστήμες με τή γνωστή μέχρι τώρα διαδοχή Πτολεμαίος - Νεύτων - Αϊνστάιν. Τό φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα έκδηλο στην οικονομικήν επιστήμη και κάθε έκαστοτε θεωρία (π.χ. Smith, Ricardo, Walras, Keynes, Marx κλπ.) δέν έχει περισσότερη αξία από ένα «παραδειγμα» με εφαρμογή σε μιá ειδική (και προσωρινή) χρονική περίοδο ή γεωγραφική (και εθνική) περιοχή. Και αυτός ακόμη ο Keynes έχει σήμερα ξεπεραστεί¹.

Η εξέλιξις αυτή τής μεθοδολογίας έχει τή ρίζα της στο βαθύτατο γνωσιολογικό πρόβλημα που έχουμε κατ' επανάληψι τονίσει: την περιορισμένη φύσι του ανθρώπινου λογικού τό όποιο δέν μπορεί να έχει «ένόρασι του παντός ταυτοχρόνως» και είναι υποχρεωμένο να προχωρεί «διεξοδικά» με συνεχή «έντοπισμό τής προσοχής» σ' ένα μέρος του Όλου.² Γι' αυτό και όποιοδήποτε κλειστό «σύστημα» είναι εκ προοιμίου λάθος.]

Μία από αυτές τις, κατ' επίπλαστη αφαίρεσι, ιδέες που είχαν πλάσει οι οικονομολόγοι κατά την εποχή του Μάρξ ήταν και ή περίφημος ιδέα του «οικονομικού ανθρώπου». Τό τέρας αυτό ήταν ένας καθ' ύποθεσι «άνθρωπος» ό όποιος στις ποικίλες ασχολίες του δέν εγνώριζεν άλλο κίνητρο από αυτό, τό ένα, τό μοναδικό και απόλυτο: τό οικονομικό του συμφέρον. Όπως παρατηρεί ό Τάρντ ή ιδέα ήταν αποτέλεσμα διπλής αφαίρεσεως. Η πρώτη, τελείως αυθαίρετη, ήτο τό να δημιουργήσουν έναν άνθρωπο που δέν είχε τίποτα τό ανθρώπινο στην καρδιά του. Η δεύτερη, ήτο τό να αναπαραστήσουν αυτό τό όποιο σαν απομονωμένο από κάθε δμάδα, σωματεϊον, οικογένεια, κοινωνική κλάσι, κόμμα, πατρίδα ή άλλην οποιαδήποτε κοινότητα. Αυτή ή τελευταία υπεραπλούστευσι διαμελίζει τον άνθρωπο όσο και ή πρώτη από την όποιαν απορρέει.

1) Είναι σαφές ότι όταν άκούει κανείς κάποιον να λέγει για τον Μάρξ ότι «είναι ό Χριστός τής κομμουνιστικής θεωρίας, ό άθάνατος πνευματικός ήγέτης ενός συστήματος που θά υπάρχει αιωνίως» (!) πρέπει να γνωρίζει ότι έχει να κάνει πλέον όχι με «επιστήμονα» αλλά με άνθρωπο που έχει τυφλωθεί από θρησκοληπτική ψυχοπάθεια. Τό φαινόμενο είναι αυτόχρονα κωμικό. Πβ. Παράρτημα § 2

2) Βλ. T. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions, και τά βιβλία μου Νέοι Σωκρατικοί Διάλογοι, Στροφές και Άντιστροφές.

[Οι ιδέες του καθαρού λογικού δεν έχουν περιεχόμενο που δίδεται δια μέσου των αισθήσεων. Είναι όπως λέγεται *transzendent* δεν είναι *immanent* στα φαινόμενα, δηλ. δεν ενυπάρχουν σ' αυτά αλλά τα υπερβαίνουν. Ο ρόλος των ιδεών συνίσταται ότι παρέχουν στο λογικό την συστηματικήν απώτερη ενότητα που τούτο ορέγεται (για λόγους όχι μόνο γνωσιολογικούς αλλά και θαυότερα μεταφυσικούς όπως επιχειρεί ν' αποδείξει ή θεωρία μου της «Ολοκληρώσεως»). Είναι δηλ. ρόλος ρυθμιστικός και όχι συστατικός ως πρὸς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀναφέρονται στὴν ἀπώτερη ἐνότητα οἱ ιδέες περιέχουν κάποια «τελειότητα» διότι ἡ τελειότης εἶναι ἓνα λογικὸ πλάσμα, μιὰ ἀ π α ί τ η σ ι τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ που ἀπορρέει ἀπὸ τὴν *a priori* φύσι του. Τέλειον εἶναι ὅ,τι ἱκανοποιεῖ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ λογικοῦ. Ἡ «τελειότης» λοιπὸν εἶναι ἀπαιτήσι, δὲν εἶναι πρωταρχικὴ «γνώσις» ὅπως ὑποστηρίζει τὸ πλατωνικὸ πρότυπο.

Μετὰ ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὸ λογικὸ δὲν σταματᾷ στὴ διαμόρφωσι τῆς ιδέας (που ἀποτελεῖ τὴ σύνθεσι τῶν ὄρων) ἀλλὰ πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ τὴν «ἀντικειμενικεύσει», δηλ. νὰ τὴν παρουσιάσει ὡς φαινόμενο. Ἔτσι δημιουργεῖ ἓνα ἐπίπλαστο ἄτομο που παρουσιάζει ὡς «πράγμα» ἢ «πρόσωπο» καὶ τὸ ὁποῖο καθορίζεται ἀπὸ τὴν ιδέα. Αὐτὴ ἢ φαινομενοποιημένη ιδέα *in individuum* εἶναι τὸ Ἰδεῶδες. Ἔτσι π.χ. ἀπὸ τὴν ιδέα τῆς Ἀρετῆς τὸ λογικὸ πλάθει ἓνα ἰδεῶδες, τὸν «ἐνάρετο ἄνθρωπο» καὶ ἀπὸ τὴν ιδέα τῆς συνθέσεως τῶν οἰκονομικῶν ὄρων, τὸν *homo economicus*— δηλ. ἄτομα χωρὶς σάρκα καὶ ὀστά, λογικὰ κατασκευάσματα χωρὶς ἀντίστοιχο ἀντικείμενο στὸν κόσμον τῶν αισθήσεων. Καὶ τὸ λογικὸ, μετὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ κατασκευάσμα που μπορεῖ νὰ τὸ «βλέπει», προσπαθεῖ νὰ προσαρμόσει τὴν συμπεριφορὰ του. Μ' αὐτὸ τὸ ρυθμιστικὸ πρότυπο ἐπιδοκιμάζει καὶ ἐπικρίνει, ἀμείβει καὶ τιμωρεῖ, καθορίζει καὶ προγραμματίζει τὸν βίον του. «Ὅπως ἡ Ἰδέα», γράφει ὁ Κάντ, «μᾶς προσφέρει ἓναν κανόνα, ἔτσι τὸ Ἰδεῶδες χρησιμεύει ὡς ἓνα ἀρχέτυπο γιὰ τὸν πλήρη καθορισμὸ τοῦ ἀντιγράφου».

Οἱ ιδέες καὶ τὰ ἰδεῶδη ὡς ρυθμιστικὲς ἀρχὲς καὶ πρότυπα εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν τακτοποίησι τοῦ ὄλικου που παρέχει ἢ νόησι. Τὸ λάθος συνίσταται ὅταν αὐτὲς τὶς ιδέες καὶ τὰ ἰδεῶδη τὶς θεωροῦμε ὡς συστατικὲς καὶ *immanent* στα φαινόμενα (δηλ. στὸν κόσμον τῆς αισθητικῆς ἐμπειρίας). Τοῦτο, ὅπως εἶδαμε ἀπορρέει ἀπὸ τὴν τάσι τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ πρὸς τὴν ἀναδρομικὴ σύνθεσι μιᾶς πλήρους ὁλότητος που θὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ συλλάβει καὶ τακτοποιήσει ὅλους τοὺς ὄρους που παρέχει ἢ νόησι. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς διαδικασίας τοῦ λογικοῦ εἶναι

οι αντιλήψεις περί «οικονομικού ανθρώπου» ή ακόμη και περί «homo sovieticus» ή και για την «ιδεώδη» κοινωνία του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού» όπου όλα θα είναι καλλίτερα και ο άνθρωπος θα έχει ικανοποιήσει όλες του τις υλικές ανάγκες!]

Τώρα, για να θυμηθούμε το Όσκαρ Ουάιλντ, συμβαίνει ώστε η ζωή να μιμείται την τέχνη πολύ περισσότερο απ' ό,τι η τέχνη μιμείται τη ζωή. Η τέχνη των οικονομολόγων που είχε «κρεάρει» αυτό το παράδοξο ρομπότ που απεικλήθη homo economicus παρουσίασε, με τη διαδικασία του έντοπιισμού της προσοχής ένα πρότυπο το οποίο εύκολως βάλθηκε να μιμηθεί ή καθημερινή ζωή. Έτσι διεπλάσθη ένα κοινωνικό σύστημα το οποίο ονομάστηκε «καπιταλισμός». Όμως ως προσέξουμε. Ο καπιταλισμός, όπως τον είδε και τον έζησε η εποχή του Μάρξ, δεν πρέπει να συγχέεται με αυτό που σήμερα αποκαλούμε «καθεστώς οικονομικής ελευθερίας». Ο καπιταλισμός εναντίον του οποίου ξεσηκώθηκαν ή συνείδησι πολλών ανθρώπων ήτο άλλου είδους εμπειρία από αυτή που μπορούμε να έχουμε σήμερα, στα τέλη του 20ού αιώνα.

Ο καπιταλισμός αυτός, θεμελιωμένος στην απατηλήν «ύπόθεσι» του οικονομικού ανθρώπου ήταν αυτός που, με την πρόοδο της βιομηχανικής επανάστασης, κατάφερε να διαιρέσει την ανθρώπινη κοινωνία σε δύο μερίδες. Από αυτές, ή μία — οι λίγοι — είχαν εξασφαλίσει για τον εαυτό της την απόλαυσιν όλων των ανθρώπινων αξιών, σε βάρος της άλλης — των πολλών — της οποίας οι όροι διαβίωσης δεν διέφεραν από αυτούς του κτήνους. Αυτός ο καπιταλισμός έστελνε τους πολλούς να συνοστίζονται μέσα σε ανθυγιεινά εργοστάσια για να προσδληθούν και να μεταδώσουν ο ένας στον άλλο τη φυματίωσι χωρίς να έχουν ούτε την ελπίδα ούτε τη δυνατότητα της νοσοκομειακής περιθάλψης. Παιδιά από ηλικίας τεσσάρων ετών έστελλοντο να αποκτηνωθούν μέσα στα φοβερά άνθρακωρυχεία για να εξασφαλίσουν με την εργασία τους την εϋημερία σε μίαν καθ' όλα ευυπόληπτη δικτατοριανήν ολιγαρχία. Μέσα σ' αυτή την ατίμωσι της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, οικονομολόγοι όπως ο Ρικάρντο, έθεταν σε κίνησι τις ιδέες τους για να εξηγήσουν με τον «χαλύδδινον νόμον των ήμερομισθίων» την άτεγκτη αναγκαιότητα αυτής της τάξεως πραγμάτων. Οι θεοσεβόμενοι πουριτανοί ήθικολόγοι απέδιδαν την κατάστασι στην αναγκαιότητα της «θείας Προνοίας» και της «προκαθωρισμένης άρμονίας». Οι καθώς πρέπει «τζέντλεμεν», άπόφοιτοι μιās άπρόσιτης για τους πολλούς Παιδείας, και οι κυρίες των δικτατοριανών σαλονιών, απέδιδαν την πνευματικήν άποκτήνωσι των ταλαιπωρημένων «κάτω τάξεων» σε μίαν εκ γενετής ιδιορρυθμία της ράτσας τους δι-

καιολογώντας έτσι την περιφρόνησι και άκαταδεξία τους προς αυτά τὰ «ἐκ φύσεως» κατώτερα πλάσματα. Καί οἱ κληρικοί, αὐτοὶ πλέον εἶχαν βαλθεῖ νὰ παρηγορήσουν τίς ἀπαθλιωμένες «κάτω τάξεις» ἐξηγώντας ἐπισταμένως ὅτι τὰ δεινά τους θὰ ξεχαστοῦν καὶ ἀμειφθοῦν ὅταν θὰ φτάσουν στὸν «ἄλλο κόσμον» ὅπου, κατὰ τὴν ρῆσιν τοῦ Εὐαγγελίου, «οἱ ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι». Μέσα σ' αὐτὴ τὴν χρονικῶς καὶ τοπικῶς περιωρισμένη κατάστασι, ἡ ὁποία σήμερα γιὰ τὸν ἐλεύθερον Δυτικὸν κόσμον ἀποτελεῖ μακρὸν παρελθόν, πρέπει νὰ ἐντοπίσουμε τὴν παρουσίαν τοῦ Μάρξ.

[Εἶναι ἀληθές ὅτι νομοθετικὲς προσπάθειες βελτιώσεως αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ πρόδοσι ὅμως ἦταν βραδυτάτη. Οἱ οικονομολόγοι ὑπεστήριζαν ὅτι ἡ κρατικὴ παρέμβασις ἦταν ὄχι μόνον βλαβερὴ ἀλλὰ καὶ μάταιη. Κατ' αὐτούς, οἱ οικονομικοὶ νόμοι τοὺς ὁποίους, ὅπως ἐνόμιζαν, εἶχαν ἀνακαλύψει, καθώριζαν νομοτελειτικῶς τὴν κατάστασι. Ὅταν οἱ ἐργάτες ἐζήτησαν περιορισμὸν τῶν ὥρων ἐργασίας σὲ 12, ὁ Ρικάρντο τὸ ἀρνεῖται μὲ τὴν κατηγορηματικὴν δήλωσιν: «τέτοια μέτρα εἶναι τόσον ἀντίθετα πρὸς τίς ἀρχές τῆς πολιτικῆς οικονομίας ὥστε κάθε σχόλιον περιττεύει». Ἐπιστεύετο γενικῶς ὅτι τυχὸν βελτίωσι τῶν ἐργατικῶν συνθηκῶν θὰ ἐπέφερον αὐξήσιν τοῦ κόστους παραγωγῆς. Τοῦτο θὰ εἶχε ὡς ἀμεσο ἀποτέλεσμα τὴν πτώσιν τῆς ζήτησεως καὶ συνεπῶς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀνεργίας. Ἔτσι ὁποιοδήποτε μέτρο βελτιώσεως θὰ συνέτεινε στὴν αὐξήσιν τῆς ἀθλιότητος. Ὁ Ρικάρντο ἐπίστευε ὅτι «καμία νομοθεσία δὲν μπόρει νὰ ἀπαλύνει τὴν ἀναγκαστικὴν δυστυχίαν». Γι' αὐτὸ καὶ ἡ οικονομικὴ ἐπιστήμη ἀπεκλήθη τότε «ἡ ἀποφράς ἐπιστήμη» (the dismal science).

Σὲ ὅσους ἐπρότειναν νὰ ἀπαγορευθεῖ ἡ παιδικὴ ἐργασία ἀντετάσθη ἀπὸ τοὺς οικονομολόγους ὅτι τοῦτο θὰ εἶχε ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τῆς παραγωγῆς. Ἐπὶ πλέον ἐπιστεύετο ὅτι οἱ γονεῖς δὲν θὰ μπορούσαν νὰ συντηρήσουν τὰ παιδιὰ τους, ἐνῶ αὐτά, χωρὶς ἀπασχόλησιν, θὰ ἐτρέποντο πρὸς τὴν ἀλητείαν. Τὰ ἐκλείναν λοιπὸν στὰ ἀνθρακωρυχεῖα καὶ στὰ ἐργοστάσια ἀπὸ 4 χρονῶν γιὰ νὰ σώσουν τὴν ψυχὴν τους! Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως σειρά προστατευτικῶν νόμων θεσπίζονται ἀπὸ τὸ 1802 μέχρι τὸ 1844. Τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ ὥρες ἐργασίας τῶν παιδιῶν περιορίζονται σὲ 8 ἐνῶ ἤδη τὸ 1842 ἀπαγορεύεται στὰ ἀνθρακωρυχεῖα ἡ ἐργασία γυναικῶν καὶ κοριτσιῶν καὶ καθορίζεται ἡ ἐλαχίστη ἡλικία τῶν ἀγοριῶν στὰ 10 ἔτη. Εἶναι γεγονός ὅτι μέχρι τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ 30% τοῦ πληθυσμοῦ ζεῖ ὑπὸ συνθήκας ἐσχάτης πενίας. Ἡ δημόσια Παιδεία εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη. Τὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἐδῶ ἀφθογοῦν. Ἐνας βουλευτῆς ἐξηγεῖ τὸ 1807 ὅτι ἡ «Παιδεία θὰ ἐνεθάρρυνε τίς κάτω τάξεις

νά αντιληφθῶν τὴν κακὴν τὴν τύχην ἀντὶ τῶν καταστῆσαι καλοῦς ὑπηρέτες, θὰ τοὺς ἔκανε ἀντιδραστικοὺς ἀντὶ γὰρ ὑπάκουους καὶ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ διαβάζουσι ἀνατρεπτικὰ τεύχη, κακὰ βιβλία καὶ δημοσιεύματα ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ! Χαρακτηριστικὴ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς δίδουσι τὰ ἔργα τοῦ Ντίκενς. Ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις γινόταν μὲ μαθητεία πάντως ἐν τῇ δουλειᾷ καὶ αὐτὸ ἐθεωρεῖτο ἀρκετόν. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἦσαν ἀκόμη μικρᾶς καὶ οἰκογενειακῆς, ἐπομένως οἱ γόννοι τῶν οἰκογενειῶν ἀρκοῦσαν γὰρ τὰς διοικητικὰς θέσεις πού ἀπαιτοῦσαν εὐρύτερη μόρφωσις.

Ἡ κατάστασις ὅμως βελτιώνεται πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος μὲ σχετικὴ νομοθεσία. Μόλις τὸ 1880 ἡ ἐκπαίδευσις γίνεται ὑποχρεωτικὴ καὶ, τελικῶς, τὸ 1899 ἡ φοίτησις ἐπιβάλλεται μέχρι τὸ 12ο ἔτος τῆς ἡλικίας.]

Ἐπὶ πλέον, γὰρ πληρέστερη κατανοήσι, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ ὑπῆρξε φορεὺς δύο σημαντικῶν πνευματικῶν ρευμάτων. Τὸ ἓνα, εἶναι τὸ βίωμα τῆς πνευματικῆς ἐν γένει κινήσεως πού ἐπεκράτει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τῇ Εὐρώπῃ, μὲ μεγάλον Ποντίφηκα τὸν Χέγκελ. Τὸ ἄλλο, εἶναι τὸ ἀναμφισβήτητο βίωμα τῆς μακραίωνος Ἰουδαϊκῆς παραδόσεως μὲ τὴν ὁποίαν ἦταν διαποτισμένος. Τὸ παθολογικὸ ψυχικὸ φαινόμενον τοῦ Μεσσιανισμοῦ καὶ τῆς προφητικῆς ἐσχατολογίας, τόσον ἐκδηλοῦν τὸν Μάρξ, ἀποτελεῖ σταθερὴ ψύχωσι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πνεύματος πού ὀφείλεται σὲ μακραίωνες ἱστορικοὺς λόγους. Εὐρωπαϊκὸς τοῦ 19ου αἰῶνος κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐγγελευμένου ἱστορικισμοῦ — Ἰουδαϊκὸς αἰώνιος κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φυλετικῆς ψυχώσεως τοῦ Μεσσιανισμοῦ καὶ τῆς προφητικῆς ἐσχατολογίας, εἶναι δύο συμπτώσεις πάντως ἐν τῷ ἴδιῳ πρόσωπῳ πού ἀλληλοσυσφίγγονται καὶ ἀλληλοζωογονοῦνται. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα πού ἔτυχε νὰ συμπέσουν ἀποτελοῦν τὸ μέτρο τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μάρξ ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀποτυχίας.

Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ἔχουμε πάντοτε ὑπ' ὄψιν μας τὰ ἐξῆς στοιχεῖα πού διαποτίζουν τὸ πλέον ἐλάχιστον μέρος τῆς μαρξιστικῆς σκέψεως. Πρῶτον, τὴν ἰδιόρρυθμην καὶ ἰδιαιτέρως ἀπάνθρωπην καὶ τραγικὴν μορφήν πού παρουσίαζε ὁ «καπιταλισμὸς» κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μάρξ. Καμιά ἀνθρώπινη συνείδησι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθεῖ ὅτι ἡ κατάστασις αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ συνεχισθεῖ. Ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ τοῦ καπιταλισμοῦ ἦταν ὀπωσδήποτε ἀναπόφευκτὴ. Ἐπῆλθε πράγματι — ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀκολουθήσῃ τῇ διαδικασίᾳ πού θὰ ἐπροφῆτευσεν γι' αὐτὴν ὁ Μάρξ!

Δεύτερον, ἡ ἐντόνως ἀπαράδεκτη αὐτὴ κατάστασις, ἐξηγεῖ τὸ στοιχεῖο τοῦ μίσους πὺ ἐνυπάρχει στὸ μαρξισμό -- καὶ τὸ ὁποῖα παραμένει καὶ σήμερα σὰν ἀποκρυσταλλωμένο ψυχικὸ κατάλοιπο. «Αὐτὸ πὺ ἔχουμε τώρα νὰ πράξουμε», γράφει ὁ Μάρξ στὸν Λασσάλε, «εἶναι νὰ χύσουμε τὸ δηλητήριον ὅπου μποροῦμε». Τρίτον, ἡ αὐτόχρονη ἀντιχριστιανικὴ καὶ παθητικὰ κονφορμιστικὴ στάσι τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη ἐξηγεῖ τὸ στοιχεῖο τῆς μαχητικῆς στάσεως τοῦ μαρξισμοῦ ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἄλλωστε γεγονός ὅτι ὅλη ἡ κίνησις ἐναντίον τῆς θρησκείας ἔχει πάντοτε ὑποδαυλισθεῖ (ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βολταίρου) ἀπὸ ἓναν ὑποσυνείδητο ψυχολογικὸ ταυτισμὸ μεταξὺ θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας.

Ἡ συνειδητοποίησι τῶν ἀνωτέρω καθιστᾶ ἐμφανὲς τὸ ἀναχρονιστικὸ καὶ παραισθησιακὸ στοιχεῖο πὺ προσδίδει στὸ μαρξιστικὸ δόγμα σήμερα ἢ διατήρησις τῶν πεπαλαιωμένων στοιχείων. Ὁ μαρξισμὸς τοῦ τέλους τοῦ 20οῦ αἰῶνος δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀναχρονιστικὸ ἀπολίθωμα τῶν ἐμπειριῶν μιᾶς παρωχημένης ἐποχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τὸ ἀναχρονιστικὸ στοιχεῖο διαποτίζει καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίωσι τοῦ μαρξισμού. Ὁ Μάρξ, ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε ἀρχικῶς φιλοσοφία, θρίσκειται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ Χέγκελ τοῦ ὁποῖου τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα — ἔνα ἀπὸ τὰ μεγαλειωδέστερα ὄλων τῶν ἐποχῶν — ἦταν κυρίαρχο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ὁ ἐγκελειανισμὸς συλλαμβάνει τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως σὰν ἔκφρασι καὶ «ἐνσάρκωσι», δηλ. «ὕλοποίησι», τῆς νομοτελειακῶς καθορισμένης πορείας τοῦ Πνεύματος. Γι' αὐτόν, ὑπάρχει μία προδιαγεγραμμένη πορεία τῆς Ἀνθρωπότητος πρὸς ἕνα Ἀπόλυτο τελικὸ Σκοπὸ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν διαδοχὴ τριῶν ἀλλεπαλλήλων σταδίων ποῦ καὶ αὐτά, δὲν εἶναι παρὰ οἱ τρόποι ἐκδηλώσεως αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Πνεύματος. Τὰ στάδια αὐτὰ ἀπαρτίζουν τὴν «διαλεκτικὴν» πορεία ἢ ὁποῖα διακρίνεται σὲ Θέσι, Ἀντίθεσι καὶ Σύνθεσι. Ἡ Θέσις, γεννᾷ ἐκ τῶν ἔνδον τὴν ἴδια τῆς τὴν ἄρνησι ποῦ «φαινομενοποιεῖται» σὰν Ἀντίθεσις. Τοῦτο ἀναγκαστικὰ θὰ γεννήσει ἐκ τῶν ἔνδον τὴν ἄρνησι τῆς ἀρνήσεως, τὴν ὁποῖαν ὁ Χέγκελ ἀποκαλεῖ Σύνθεσι¹. Κατὰ τὸν Χέγκελ ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ πορεία συνεχίζεται ἐπ' ἄπειρον δεδομένου ὅτι ἡ Σύνθεσις θὰ καταστεῖ Θέσις καὶ θὰ γεννήσει ἐκ νέου τὴν ἄρνησί τῆς, ἀλλὰ τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν οἱ ἀκραιφνεῖς μαρξισταὶ προτιμοῦν νὰ τὴν ξεχνοῦν γιὰ λόγους ποῦ θὰ δοῦμε ἀργότερα². Τὸ κλασικὸ παράδειγμα ποῦ μᾶς δίνει ὁ Ἐγγελες (ὁ στενὸς φίλος, συνεργάτης καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ Μάρξ) ἔχει ὡς ἐξῆς: «ἄς λάβουμε ἕνα σπῆρο θρώμης. Ἐξα-

1) Βλ. ἀναλυτικώτερα Παράρτημα § 3.

2) Βλ. Παράρτημα § 5.

φανίζεται με τή γέννησι τοῦ φυτοῦ (ἄρνησι τοῦ σπόρου). Με τήν περαιτέρω ἄρνησι τῆς ἀρνήσεως προκύπτουν οἱ νέοι πολυάριθμοι σπόροι τοῦ φυτοῦ» κ.ο.κ.¹ Παρόμοια παραδείγματα οἱ θεωρητικοὶ τοῦ μαρξισμού ἀρέσκονται νὰ πολλαπλασιάζουν σέ σημεῖο πού ἀκοῦμε π.χ. ὅτι ἡ μήτηρ εἶναι ἡ ἄρνησι τοῦ πατρός, τὸ δὲ τέκνον δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἄρνησι τῆς ἀρνήσεως, ἀλλ' ἄς παραμείνουμε ἐπὶ τοῦ παρόντος στὸν Χέγκελ.

Θέσις, λοιπόν, Ἀντίθεσις, Σύνθεσις. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐγελειανὴ «διαλεκτικὴ» ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μεγαλειώδη ἀνάπτυξι τοῦ «Πνεύματος» κατὰ τὴν διαμόρφωσι τῆς «Ἱστορίας». Γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ γράφει ὁ Μπέρτραντ Ράσσελ με τὸ χαρακτηριστικὸ βρεταννικὸ του χιούμορ: «Γιὰ τὸ Πνεῦμα πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ περάσει αὐτὰ τὰ στάδια, δὲν εἶναι σαφές. Παρακινεῖται κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι τὸ Πνεῦμα πασχίζει νὰ καταλάβει τὸν Χέγκελ καί, στὸ κάθε στάδιο, τρέχει ἀμέσως καὶ ἀντικειμενοποιεῖ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐδιάβασε».

[Τὸ ἔργο τοῦ Χέγκελ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸ τόσο γιὰ τὴν βαθύτητα τῆς σκέψεως ὅσο καὶ γιὰ τὸν ὄγκο του καὶ τὴν ποικιλία του. Θὰ πρέπει νὰ ἀφιερῶσαι κανεὶς ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μελετήσῃ ὅσα ἔχει γράψῃ ὁ ἐκπληκτικὸς αὐτὸς φιλόσοφος. Καὶ τοῦτο παρ' ὅλον ὅτι ἓνα μέρος τοῦ γραπτοῦ τοῦ ἔργου ἔχει χαθεῖ καὶ δὲν ἔχουμε πλήρη γνῶσι τῶν προφορικῶν του παραδόσεων. Ὁ Χέγκελ θεωρεῖ ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶναι ἡ ἔκφρασι τοῦ Ἀπόλυτου στὴν εἰδικὴ ἐκάστοτε ἱστορικὴ στιγμή τῆς ἐποχῆς του². Ὅπως κάθε στιγμή τοῦ χρόνου παρέρχεται ἔτσι θὰ παρέλθῃ ὁπωσδήποτε καὶ ἡ «ὕλική» ἔκφρασι αὐτῆς τῆς στιγμῆς. Ἡ «ἀλλαγὴ» εἶναι ἡ μόνη ἀνάλλακτη πορεία τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας. Αὐτοὶ πού προφητεύουν μίαν «ἐπανάστασι» δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ διαφουσθοῦν. Μόνον πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ προβλέψῃ με ἀκρίβεια τὸν χρόνο. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ παραμείνῃ, στὸν ροῦ τῆς ἱστορίας, σὰν στατικὸς, ἀμετάβλητος θεσμός³. Σ' αὐτά, ἡ ἐπίδρασι τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ἐμφανής. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ ὁμολογεῖ, δὲν ὑπάρχει καμία

1) Πβ. Παράρτημα § 6.

2) Ἀπόλυτο, Ἰδέα, Πνεῦμα, Θεὸς εἶναι γιὰ τὸν Χέγκελ ἔννοιες ταυτόσημες. Ὁ ὕλικὸς κόσμος εἶναι ἡ ἐκάστοτε πραγμάτωσι, «ὑλοποίησι» ἢ «ἐνσάρκωσι» τοῦ Πνεύματος.

3) Σύμφωνα με τὴν ἀλήθειαν αὐτὴ τῆς ἐγελειανῆς θεωρίας εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντιληφθεῖ γιὰ τὸν Μαρξισμό εἶναι ἡ δὲ ἓνα ξεπερασμένο στάδιο στὴν διαρκῆ ἐξέλιξι τῆς Ἱστορίας! Εἶναι κι αὐτό κάτι πού περιμένει τὴν «ἐπανάστασί» του. Βλ. Παράρτημα § 5.

πρότασι τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου πού γὰ μὴν περιλαμβάνεται στὸ ἐγελειανὸ σύστημα.

Ὁ Χέγκελ ἦταν φιλόσοφος ἰδιαίτερα δυσνόητος, πράγμα πού ἔκανε τὸν Χάϊνε, ὁ ὁποῖος εἶχε παρακολουθήσει μερικές παραδόσεις του, γὰ πει «νομίζω ὅτι μᾶλλον προτιμοῦσε γὰ μὴ τὸν καταλάβουν»! Τοῦτο ὁδήγησε, ὅπως εἶναι φυσικό, σὲ ποικιλία ἐρμηνειῶν. Ὑπῆρξαν αὐτοὶ πού ἐτόνισαν τὸν κονφορμισμὸ καὶ τὸν συντηρητικισμὸ στὴ θρησκεία καὶ στὴν πολιτική καὶ αὐτοὶ ἀπετέλεσαν ἐκείνο πού ἀπεκλήθη ἡ «δεξιὰ πτέρυξ» τῆς «ἐγελειανῆς σχολῆς». Μεταξὺ αὐτῶν θρίσκονται ὁ Gabler, ὁ Marheineke ἢ ὁ Göschel οἱ ὁποῖοι σήμερα ἔχουν τελείως ξεχαστεῖ. Εἶναι φυσικὸν ὅτι ἐάν, κατὰ τὸν Χέγκελ, «ὅ,τι εἶναι πραγματικὸν εἶναι λογικὸν» (δηλ. ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαστικὴν ἀντικειμενικέυσιν τοῦ Πνεύματος) τότε καὶ ἡ Μοναρχία καὶ ἡ κρατοῦσα Θρησκεία ἔχουν νομοτελειακὴ πραγματικότητα, ἀποτελοῦν ἀναγκαῖες ἐκδηλώσεις τοῦ Πνεύματος (jedes Moment ist notwendig — κάθε στάδιο εἶναι ἀναγκαῖο, λέγει ὁ Χέγκελ). Ἀντίθετα, ἡ «ἀριστερὴ πτέρυξ» ἔχει διατηρηθεῖ στὴ ζωὴ μὲ ὀνόματα ὅπως ὁ Feuerbach, ὁ Marx καὶ ὁ Engels τὰ ὁποῖα κινδυνεύουν γὰ ἐπισκιάσουν ἀκόμα καὶ τὴ φήμη τοῦ Μεγάλου Δασκάλου. Ὁ πρῶτος, μαζὺ μὲ τοὺς Strauss καὶ Bauer ἀναλαμβάνουν τὴ θρησκευτικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας μὲ μίαν «ἀνθρωπολογικὴ» (καὶ ἀθεϊστικὴ) ἐρμηνεία τῆς θρησκείας. Εἶναι αὐτοὶ οἱ «νεαρὸι ἐγελειανοὶ» πού συνετέλεσαν στὴν ἐξάπλωσιν τοῦ «ἐγελειανισμοῦ» στὴν Εὐρώπη τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος. «Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην», γράφει ὁ Ἑγγκελς, «εἴμεθα ὄλοι φοῦερμπαχιστοὶ». Ἀπὸ τὴν πολιτικὴν πλευρὰ, ὁ Max Stirner τονίζει τὸν ἀτομικισμὸ πού προαναγγέλλει τὸν ὑπεράνθρωπο τοῦ Νίτσε (Der Einzige und sein Eigentum) καὶ γίνεται, μαζὺ μὲ τὸν Moses Hess καὶ τὸν Karl Grün ὁ θεμελιωτὴς τοῦ ἀναρχικοῦ ἀριστερισμοῦ.

Ἀργότερα, μετὰ τίς ἀναταραχὰς τῶν «νεαρῶν ἐγελειανῶν» ὁ Χέγκελ σχεδὸν ξεχάστηκε στὴ Γερμανία ὅπου μόλις μετὰ τὸν 2ο Παγκόσμιον Πόλεμον παρατηρεῖται μίαν «ἐγελειανὴ ἀναγέννησι». Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ διατηρεῖται ζωντανὴ στὴν Ἀγγλία μὲ τοὺς Caird, Bradley, MacTaggart, στὴν Ἰταλία μὲ τὸν Groce καὶ στὴ Ρωσία μὲ τοὺς Bakounine, Bielinski καὶ τὸν Herzen γιὰ τὸν ὁποῖον «ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ἡ ἀλγεβρα τῆς ἐπαναστάσεως»! Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ γὰ ποῦμε ὅτι ὁ Χέγκελ ὀφείλει τὸ σημερινὸ του ἐνδιαφέρον καὶ ἐπικαιρότητα κυρίως στὸν Μάρξ καὶ στὸν Ἑγγκελς. Ὁ μαρξισμὸς χωρὶς τὸν ἐγελειανισμὸ χάνει τὴ σημασίαν του. Ὁ ἐγελειανισμὸς χωρὶς τὸν μαρξισμὸ χάνει τὴν ἐπικαιρότητά του.]

Ο Μάρξ βρίσκει αυτή τή μεγαλειώδη ανάπτυξη της έγγελιανής θεωρίας περί του «όντως όντος» να του άφυπνίζει τὰ βαθύτερα διώματα τής Ιουδαϊκής του «κουλτούρας». Έτσι θα επιδιώξει να ξεπεράσει τον Χέγκελ, να έπισπεύσει τήν πραγμάτωσι του Ύπατου Σκοπού, να επιταχύνει τήν πορεία του ανθρώπου προς τὸ έσχατολογικό του τέρμα. Στις φαντασιώσεις αυτές θεμελιώνονται «φιλοσοφικώς» (άλλά και ψυχολογικώς) τὰ διάφορα ψυχοπαθολογικά δράματα τών «ραντεβού με τήν ιστορία» ποικίλων ήμιμαθών μαρξιστών. Άς μη ξεχνάμε ότι ήταν γενική αντίληψις εκείνης τής έποχής, σύμφωνα με τή ρήσι αυτού του ίδιου του Χέγκελ, ότι τὸ έγγελιανό σύστημα ήταν τὸ κορύφωμα, τὸ τέρμα, ή δλοκλήρωσις όλης τής φιλοσοφικής σκέψεως που προηγήθη. Ο Χέγκελ προεβλήθη σαν ή Μεγάλη Σύνθεσι. Η φιλοσοφία είχε πλέον εκπληρώσει τον προορισμό της. Άλλά έδω ο Μάρξ βρίσκεται άνικανοποίητος και θέλει να ξεπεράσει και βελτιώσει τον Χέγκελ.

Είδαμε ότι κατά τον Χέγκελ ή ύλιστική εμφάνισι του κόσμου τής έμπειρίας είναι ή «ένσάρκωσι» του Πνεύματος. Ο Χέγκελ, άρνούμενος τὸ μεγάλο διδάγμα του Κάντ, πιστεύει ότι υπάρχει αντίστοιχία, ή μάλλον ταυτότης, μεταξύ «φαινομένου» και «ουσίας», αυτού που «φαίνεται» και αυτού που «είναι»¹. Με αυτή τή θεωρητική βάση ο Μάρξ όρθώτατα θα ύποστηρίξει ότι αν ή ύλη είναι ή αντικειμενικευσις (ή ένσάρκωσι) του Πνεύματος θα ήταν ύπεραρκετὸ να παρακολουθήσει κανεις τή συμπεριφορά τής ύλης χωρις να χρειάζεται τήν «ύπόθεσι» τής προϋπάρξεως ένός Πνεύματος². Ο μαρξιστικός λοιπόν «ύλισμός» είναι λογική συνέπεια του έγγελιανού συστήματος τὸ όποϊον, όπως είπε χαρακτηριστικά ο Μάρξ, τὸ βρήκε να στηρίζεται στο κεφάλι ένω αυτός τὸ άνέστρεψε για να τὸ στηρίξει στα πόδια του. Ο Μάρξ θα είχε ασφαλώς δίκαιο αν ύποθέσουμε ότι τὸ έγγελιανό σύστημα ήταν όρθό. Διατηρώντας τον «Ύπατο Σκοπὸ τής Ιστορίας» ο Μάρξ κατώρθωσε να συνδυάσει τον ύλισμό με τήν πιὸ άχαλίγνωτη θρησκοληπτικήν έσχατολογία.

[Ο «ύλισμός» αρχίζει με τούς προσωκρατικούς (Άναξαγόρα, Δημόκριτο) για να ύποστει σοβαρή κριτική από τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα. Στον Μεσαίωνα, οι νομναλιστές ύποστηρίζουν (άντίθετα προς τον πλατωνισμό) ότι οι γενικές έννοιες (ιδέες) δέν έχουν ιδίαν πραγματικήν ύπαρξι. Τοϋτο αναπτύσσεται περαιτέρω από τον Βάκωνα, τον

1) Βλ. Παράρτημα § 3.

2) Τὸ σκεπτικόν αυτό δέν είναι πρωτοτυπία τήν όποϊαν εισάγει ο Μάρξ. Έπιβάλλεται από τήν έμπειρική μεθοδολογία που έχει άποδεχτεί ή έπιστήμη τής έποχής, θεμελιωμένη ήδη από τον Γαλιλαίο και τον Νεύτωνα.

Χόμπες και τούς εμπειριστάς. Πραγματικὴν ὑπαρξί ἔχει μόνο τὸ καθ' ἑκάστον ἀντικείμενο ποὺ γίνεται γνωστὸ μέσω τῶν αἰσθήσεων καὶ διατηρεῖται στὸν ἐγκέφαλο σὰν «ιδέα». Ἀπὸ τὸ ρεῦμα αὐτό, ἡ ἐμπειρία, ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος, ἡ παρατήρησις, τὸ πείραμα ἐδραιώνουν τὴ μεθοδολογία τῆς Ἐπιστήμης. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὅλη κίνησις εἶναι «ἐντοπισμὸς τῆς προσοχῆς» σ' αὐτὸ ποὺ ἀργότερα ὁ Κάντ θὰ ἀποκαλέσει «μορφὴς τῆς αἰσθητικότητος» ποὺ εἶναι a priori ἐφόδια τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ γιὰ τὴ σύστασι ἀπὸ αὐτὸ τῆς ἐμπειρίας (χῶρος, χρόνος). Γι' αὐτὸ τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ γεωμετρία (χῶρος) καὶ ἡ κίνησις (χρόνος) ἀπαρτίζουν τὴ σφαῖρα τοῦ ἀποκλειστικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ἐπιστήμης. Στὴ σφαῖραν αὐτὴ δὲν ἔχει θέσι ὁ Θεός, ὁ Ὑπατος Σκοπὸς ἢ τὸ συναίσθημα, διότι δὲν εἶναι ἀντικείμενα ἐμπειρίας. Ἡ σκέψις ἀνάγεται σὲ κινήσεις τῆς ὕλης. «Τὸ πνεῦμα παράγει σκέψεις», λέγει ὁ Χόμπες, «ὅπως τὸ συκῶτι παράγει χολή». Ἡ Ἐπιστήμη, ἀπὸ τὴ θεμελιώσι τῆς μὲ τὸν Γαλιλαῖο, τείνει πρὸς τὸν ὕλισμὸ ἰδίως ἀφοῦ ὁ Ντεκάρτ τὴν ἀπελευθέρωσε ἀπὸ θεολογικὰς προκαταλήψεις ὑποστηρίζοντας τὴν ἀνεξαρτησία μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος. Ὁ Νεύτων ἔχει τονίσει ὅτι «ἐνδιαφέρομαι γιὰ ὅ,τι παρατηρῶ καὶ πέραν τούτου non fingo hypotheses». Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησι τοῦ Λαπλάς ὅταν ὁ Ναπολέων τὸν ἐρώτησε γιατί, στὴ διατύπωσι τῆς θεωρίας του, δὲν ἀναφέρει τὸν Θεό: «Sire, δὲν εἶχα τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως». Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα κυριαρχοῦν καθαρῶς ὕλιστικὲς-μηχανιστικὲς θεωρίαι (Δαρβίνος, Λαπλάς κλπ.) καὶ παρόμοιαι προσπάθειαι συνεχίζονται κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα ἀκόμη καὶ στὴν ἀνθρώπινη ψυχολογία (Μπεχαιορισμὸς). Οἱ πρόοδοι ὅμως στὶς φυσικὰς ἐπιστήμης (θεωρία τῆς Σχετικότητος καὶ τῶν Κβάντα) ἔχουν ἀνατρέψει τίς θεμελιώδεις ὕλιστικὰς ἔννοιαι τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ ἀπόλυτου γτετερμινισμοῦ. Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη προσανατολίζεται πρὸς ἰδεαλιστικὰς τάσεις.

Ἀντίθετο ρεῦμα πρὸς τὸν ὕλισμὸ εἶναι ὁ ἰδεαλισμὸς ὁ ὁποῖος, σὲ γενικὰς γραμμὰς, ἀνάγει ὅλα τὰ ὕλιστικὰ, δηλ. αἰσθητικὰ, φαινόμενα σὲ νοητὰς ἀρχὰς (ἢ «ιδέαι»). Ὁ ὕλισμὸς τοῦ Μάρξ εἶναι μία ἀσαφής, ὕβριδική, ἔννοια ἢ ὁποῖα ἀρνεῖται τὴ «μηχανικὴ» αἰτιότητα εἰσάγοντας στὴ θέσι τῆς τὴν λεγομένη «διαλεκτικὴ» διαδικασίαν ἢ ὁποῖα ὅμως εἶναι ἰδεαλιστικῆς ἐμπνεύσεως. Οἱ κυριώτεραι «ὕλιστικὲς» ἔννοιαι τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι αὐθαίρετα καὶ πλαδαρὰ ἰδεαλιστικὰ κατασκευάσματα. Σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, ποὺ ὅπως εἶδαμε εἶναι σήμερα τελείως ξεπερασμένο, ὁ Μάρξ καταφεύγει στὸν ὄρο «ὕλισμὸς» στὴν προσπάθειά του νὰ ἐπιβάλλει τὴ θεωρία του σὰν «ἐπιστημονικὴ» καὶ συνεπῶς σὰν ἀναμφισβήτητη «ἀλήθεια». Προσπάθεια ἐκφοβισμοῦ χωρὶς σοβαρὸ

υπόδαθρο ή οποία έχει ασφαλώς αντίκτυπο στη νεολαία και στους ποιη-
κίλους «διανοουμένους» που χαρακτηρίζονται από την ήμμάθεια.]

Μία περαιτέρω «βελτίωσι» τής διδασκαλίας του Χέγκελ που επιχει-
ρει ο Μάρξ θα πρέπει να τονισθεῖ. Εύκολα διαπιστώνει κανείς απ' όσα
εἴπαμε ότι ή φιλοσοφία του Χέγκελ είναι, ούσιαστικά, ἄρνησι τής αν-
θρώπινης ἐλευθερίας. Ἡ θέσι, γεννᾶ νομοτελειακά τήν ἐνυπάρχουσαν
ἀντίθεσι και ή ἐπακολουθοῦσα σύνθεσις είναι ἱστορική και λογική αναγκαι-
ότητα. «Ό,τι είναι λογικό», λέγει ο Χέγκελ, «είναι πραγματικό, και
ὅ,τι είναι πραγματικό είναι λογικό». Ὁ ἐγγελειανός ἄνθρωπος φέρεται
μέσα στη δίνη του ἱστορικοῦ αὐτοῦ γίνεσθαι, πορευόμενος αναγκαστι-
κά πρὸς τὸν ὑπατο σκοπό, σὰν ἄβουλο και ἀδύναμον ἄθυρμα. Ἀντιθέ-
τως, ο Μάρξ προσπαθεῖ νὰ προσδώσει στὸν ἄνθρωπο μίαν ὄντοτητα. Ἄν
ὁ ἄνθρωπος, λέγει, εἶχεν ἀποκτήσει συνείδησι τοῦ ρόλου του, ὅμως δὲν
εἶχεν ἀκόμη πράξει τίποτε για νὰ τὸν πραγματώσει. Ἡ ἐλεύθερη βού-
λησι, για τὸν Μάρξ, παρουσιάζεται στην ἀνάληψι ἐπαναστατικοῦ ἀγῶ-
νος πρὸς «ἐπίσπευσι τῶν πόνων τής γέννας». Ἀλλὰ ὁ ἀγὼν αὐτός εἶ-
ναι βεβαίως πάντοτε συλλογικός και ποτὲ ἀτομικός. Ὁ Μάρξ, ἀκολου-
θώντας τὸν Φόουερμαχ, δὲν ἀσχολεῖται με τή σωτηρία τοῦ ἀτόμου. Ἀ-
σχολεῖται με τή σωτηρία τοῦ εἴδους. Τὸ ἄτομον ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἐ-
λεύθερον ἀλλ' ούσιαστικά οὐδὲ καν ὑφίσταται. Αὐτὸ που ὑπάρχει, αὐ-
τὸ που ἐνεργεῖ για τήν ἐπίσπευσι τής ἐκπληρώσεως τοῦ διαλεκτικοῦ
τέρματος, τοῦ Ὑπατου Σκοποῦ, εἶναι ή συλλογική, ή ὁμαδική, προσπά-
θεια. Ἡ κοινωνία τίθεται ὑπεράνω τοῦ ἀτόμου. Τὸ ἄτομο, για τὸν μαρ-
ξιστή, εἶναι «σ τ ρ α τ ε υ μ έ ν ο», ἔχει μεταβληθεῖ σὲ μάζα, με τὸ
βλέμμα στραμμένο πρὸς τὸν πάντοτε ἀσαφῆ μελλοντικό Ὑπατο Σκοπὸ
και τὸ ψυχοπαθολογικό «ραντεβού με τήν ἱστορία». Γι' αὐτὸ και ὁ μαρ-
ξισμός πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ὀπισθοδρόμησι και ἀντίδρασι ὡς πρὸς
τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα που εἶχε καθιερώσει ὁ Αἰὼν τοῦ Φωτισμοῦ¹.

Γράφει ο Μάρξ και ἔχει στὸ νοῦ του κυρίως τὸν Χέγκελ: «οἱ φιλό-
σοφοι δὲν ἔκαναν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν κόσμο με

1) Ὅταν ἓνας Πρωθυπουργός (ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου) με μίαν Ὑπουργὸ τοῦ
Πολιτισμοῦ και τῶν Ἐπιστημῶν (τὴν ἠθοποιὸ Μελίνα Μερκούρη) συναθροίζουν χι-
λίους (1000) «διανοουμένους» στην Ἀθήνα τοῦ 1984. Ὅταν τοὺς λέγουν, κάτω ἀπὸ
τὸν οὐρανὸν ὅπου ἔζησαν Ἕλληνες, ὅτι «εἶναι στρατευμένοι» για τήν μαρξιστική
ἰδεολογία. Ὅταν δὲν βρίσκεται οὔτε ἓνας (ἀρ. 1) ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπιλέκτους «δια-
νοουμένους» νὰ σηκωθεῖ και νὰ δώσει τὸν κόλαφον ὁ ὁποῖος ἀρμόζει — τότε ἀσφαλώς
κάτι τὸ θεμελιῶδες σάπιο συντελεῖ στη νοσηρὴ ρύπανσι τοῦ ἄλλοτε ἐλεύθερου και προ-
οδευτικοῦ ἐλληνικοῦ χώρου.

διάφορους τρόπους, αλλά τώρα τὸ ἔργο μας εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε». Μὲ τὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ ὑπόβαθρον, ἡ «ἀλλαγὴ» γιὰ τὸν μαρξιστὴ καθίσταται «αὐτοσκοπός». Δὲν εἶναι ἀλλαγὴ γιὰ νὰ ἐπιφέρει οἰκονομικὴν εὐημερίαν στὸν μεγαλύτερο δυνατὸ ἀριθμὸ ἀτόμων. Εἶναι «ἀλλαγὴ» γιὰ νὰ ἐπιφέρει τὸν «σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό». Οἱ ἐνδιάμεσες ἐπιδιώξεις ὅπως π.χ., ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ προσέλκυσι κεφαλαιούχων ἐπενδυτῶν, ἡ αὔξησι τοῦ κατὰ κεφαλὴν εισοδήματος, παραβλέπονται καὶ κατὰ βάθος καταπολεμοῦνται. Τὸ ἐκτυφλωτικὸν ὄραμα εἶναι γιὰ τὸν μαρξιστὴν ἡ «ἐνσάρκωσις» τοῦ Ἑπαυτοῦ Σκοποῦ τῆς Ἱστορίας ἡ ὁποία πρέπει νὰ «ἐπιταχυνθεῖ» μὲ τὴν Ἑπανástασιν καὶ τὴν βία «χωρὶς πτωχεύματα». Ἡ τελευταία αὐτὴ φράσι εἶναι ἀκριβῶς ταυτὸσημῆ μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ γνωστὸς θρησκοληπτικὸς φανατισμὸς τοῦ Μεσαίωγου ἐξέφραζε μὲ τὴν φράσιν «εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων». Μὲ τὸ ψυχοπαθολογικὸν αὐτὸ ὄραμα πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ μαρξιστὴς πιστεύει ἐκ θαθέων ὅτι «δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτύχει»¹. Ἡ πίστις αὐτὴ εἶναι ἐκεῖνη ποὺ κάνει τὸν Μονγερὸ νὰ ἀποκαλεῖ τὸν μαρξισμό «τὸ Ἰσλάμ τοῦ 20οῦ αἰῶνος» καὶ νὰ τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν Θρησκειῶν². Μπροστὰ στὸ θρησκοληπτικὸν ὄραμα ἡ βία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωσις εἶναι μέσα τὰ ὁποῖα ἐξαγιάζονται ἀπὸ τὸν «Σκοπὸ». Κατὰ τὸν Γιαροσλάφσκυ «ὅ,τι συμπίπτει μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑπαναστάσεως τοῦ Προλεταριάτου εἶναι ἡθικόν». Εἶναι μέρος τοῦ «συστήματος» ὅτι ὁ μαρξιστὴς πρέπει νὰ εἶναι ἀδίστακτος πρὸ τοῦ ψεύδους, τῆς παραπλανήσεως, τῆς ἀπάτης. Τὸ βλέμμα του εἶναι στραμμένον πρὸς τὸ Εἶδωλον τῆς «ἀλλαγῆς» ὡς αὐτοσκοποῦ. Καθῆκον τοῦ εὐσυνειδήτου μαρξιστῆ εἶναι νὰ ἐπιφέρει αὐτοθούλως ἀκόμη καὶ τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν μιᾶς κοινωνίας ἀκριβῶς γιὰ νὰ «ἐπισπεύσει τοὺς πόνους τῆς γέννας».

Ἡ οἰκονομικὴ καταστροφὴ ἀποτελεῖ στάδιον τῆς ἀναγκαστικῆς γιὰ τὸν μαρξιστὴ διαλεκτικῆς πορείας. Ἄν τὸ στάδιον αὐτὸ δὲν ἐπέρχεται μόνον του ὁ μαρξιστὴς ἔχει ἱερὸ καθῆκον νὰ τὸ προκαλέσει. Τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἴμαστε καθημερινὰ αὐτόπτες μάρτυρες. Στὴ Ρωσία τὰ ἡμερομίσθια εἶναι χαμηλά, τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς ἐμφανῶς κατώτερον ἐκείνου ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ Δύσει. Πρέπει λοιπὸν νὰ καταστραφεῖ αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς Δύσεως μὲ κάθε μέσον. Σὲ κάθε κοινωνία ὑπάρχουν καταστάσεις οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τέλειες. Πρέπει λοιπὸν ὁ μαρξιστὴς νὰ ἐργασθῆ γιὰ νὰ ἐντοπίσει τὴν προσοχὴν (μὲ τὴν κατάλληλη

1) Χαρακτηριστικὴ ἔκφρασι τοῦ μαρξιστῆ Ἀνδρέα Παπανδρέου.

2) Βλ. Παράρτημα § 2.

διάφορους τρόπους, αλλά τώρα τὸ ἔργο μας εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε». Μὲ τὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ ὑπόβαθρον, ἡ «ἀλλαγὴ» γιὰ τὸν μαρξιστὴ καθίσταται «αὐτοσκοπός». Δὲν εἶναι ἀλλαγὴ γιὰ νὰ ἐπιφέρει οἰκονομικὴν εὐημερίαν στὸν μεγαλύτερο δυνατὸ ἀριθμὸ ἀτόμων. Εἶναι «ἀλλαγὴ» γιὰ νὰ ἐπιφέρει τὸν «σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμό». Οἱ ἐνδιάμεσες ἐπιδιώξεις ὅπως π.χ., ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ προσέλκυσι κεφαλαίου καὶ ἐπενδυτῶν, ἡ αὐξήσι τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, παραβλέπονται καὶ κατὰ βάθος καταπολεμοῦνται. Τὸ ἐκτυφλωτικὸν ὄραμα εἶναι γιὰ τὸν μαρξιστὴν ἡ «ἐνσάρκωσις» τοῦ Ἰπτατοῦ Σκοποῦ τῆς Ἱστορίας ἢ ὅποια πρέπει νὰ «ἐπιταχυνθεῖ» μὲ τὴν Ἐπανάστασι καὶ τὴ βία «χωρὶς πτωχεύματα». Ἡ τελευταία αὐτὴ φράσι εἶναι ἀκριβῶς ταυτόσημη μὲ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὁ γνωστὸς θρησκοληπτικὸς φανατισμὸς τοῦ Μεσαίωνος ἐξέφραζε μὲ τὴ φράσιν «εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων». Μὲ τὸ ψυχολογικὸν αὐτὸ ὄραμα πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ μαρξιστὴς πιστεύει ἐκ θαθέων ὅτι «δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτύχει»¹. Ἡ πίστις αὐτὴ εἶναι ἐκείνη πού κάνει τὸν Μονγερὸ νὰ ἀποκαλεῖ τὸν μαρξισμὸ «τὸ Ἰσλάμ τοῦ 20οῦ αἰῶνος» καὶ νὰ τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν Θρησκειῶν². Μπροστὰ στὸ θρησκοληπτικὸν ὄραμα ἡ βία καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωσις εἶναι μέσα τὰ ὅποια ἐξαγιάζονται ἀπὸ τὸν «Σκοπὸ». Κατὰ τὸν Γιαροσλάφσκυ «ὅ,τι συμπίπτει μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Προλεταριάτου εἶναι ἠθικόν». Εἶναι μέρος τοῦ «συστήματος» ὅτι ὁ μαρξιστὴς πρέπει νὰ εἶναι ἀδίστακτος πρὸ τοῦ ψεύδους, τῆς παραπλανήσεως, τῆς ἀπάτης. Τὸ βλέμμα του εἶναι στραμμένον πρὸς τὸ Εἶδωλο τῆς «ἀλλαγῆς» ὡς αὐτοσκοπὸν. Καθῆκον τοῦ εὐσυνειδήτου μαρξιστῆ εἶναι νὰ ἐπιφέρει αὐτοβούλως ἀκόμη καὶ τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν μιᾶς κοινωνίας ἀκριβῶς γιὰ νὰ «ἐπισπεύσει τοὺς πόγους τῆς γέννας».

Ἡ οἰκονομικὴ καταστροφὴ ἀποτελεῖ στάδιον τῆς ἀναγκαστικῆς γιὰ τὸν μαρξιστὴ διαλεκτικῆς πορείας. Ἄν τὸ στάδιον αὐτὸ δὲν ἐπέρχεται μόνον τοῦ ὁ μαρξιστὴς ἔχει ἱερὸ καθῆκον νὰ τὸ προκαλέσει. Τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἴμαστε καθημερινὰ αὐτόπτες μάρτυρες. Στὴ Ρωσία τὰ ἡμερομίσθια εἶναι χαμηλά, τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς ἐμφανῶς κατώτερον ἐκείνου πού ἐπικρατεῖ στὴ Δύσι. Πρέπει λοιπὸν νὰ καταστραφεῖ αὐτὴ ἢ ὑπεροχὴ τῆς Δύσεως μὲ κάθε μέσον. Σὲ κάθε κοινωνία ὑπάρχουν καταστάσεις οἱ ὅποιες ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τέλειαι. Πρέπει λοιπὸν ὁ μαρξιστὴς νὰ ἐργασθεῖ γιὰ νὰ ἐντοπίσει τὴν προσοχὴν (μὲ τὴν κατάλληλην

1) Χαρακτηριστικὴ ἐκφρασι τοῦ μαρξιστῆ Ἀνδρέα Παπανδρέου.

2) Βλ. Παράρτημα § 2.

προπαγανδιστική μέθοδο) στις μερικές ατέλειες, να επιφέρει τεχνητήν αναταραχή, να επιδεινώσει όσο μπορεί την κατάσταση, να εκδιώξει τις δυνάμεις της οικονομικής αναπτύξεως¹. Αυτό είναι το θαύτερο φιλοσοφικό και ιδεολογικόν υπόβαθρον των συνθημάτων π.χ. εναντίον της ΕΟΚ και εναντίον της «καταναλωτικής κοινωνίας». Στην Έλβετιάν έχει ήδη αρχίσει προσπάθεια, εκ μέρους των σοσιαλιστών μαρξιστών, καταρρακώσεως του διεθνούς κύρους των έλβετικών Τραπεζών. Η έλβετική εϋημερία είναι κάρφος στον οφθαλμό του μαρξιστή. Διότι αυτός καταλαβαίνει ότι δεν μπορεί ν' απαντήσει στο ερώτημα «άν η Έλβετία επέτυχεν αυτό το βιοτικόν επίπεδο χωρίς τον μαρξισμό τότε τί χρειάζεται ο μαρξισμός; Προφανώς κάπου άλλου θα είναι το μυστικόν!»

Άλλα βεβαίως, ο Ύπατος Σκοπός του μαρξιστή δεν είναι η οικονομική εϋημερία. Με θάσιν αυτό το υπόβαθρον ο μαρξιστής στην Ελλάδα κατέβαλε κάθε προσπάθεια να εκδιώξει τους Έλληνες έφοπλιστές οι οποίοι είχαν αρχίσει να επιδίδονται σε σημαντικές επενδύσεις και εξακολουθεί, όταν αυτό το επέτυχεν όριστικά (διότι ποίος είναι πλέον τόσοσόν ανόητος ώστε να κάνει επενδύσεις στην Ελλάδα), να προβαίνει καθημερινά με σειρά μέτρων, δηλώσεων και λόγων στον έ κ φ ο β ι σ μ ο του διεθνούς επενδυτικού κεφαλαίου². Για τους λόγους αυτούς,

1) Για την επιτυχία της μεθόδου της προπαγάνδας στον τεχνητό «έντοπισμό της προσοχής» βλ. το βιβλίο μου 'Η Προπαγάνδα, μέσον βιασμού των λαών.

2) Ο κύριος υπεύθυνος για την εκδιώξι του επενδυτικού κεφαλαίου από την Ελλάδα είναι ο μαρξιστής Άνδρέας Παπανδρέου, ο οποίος άρχισε συστηματική έκστρατεία κατά των έλλήνων έφοπλιστών και του κεφαλαίου άμέσως μετά το 1974. Ο έκφοβισμός του κεφαλαίου και το συναίσθημα άνασφαλείας των επενδυτών που αυτός έδημιούργησεν ένετάθη από την τραγική άδυναμία και άνικανότητα των αντίπαλων του. Ο κύριος πολιτικός του αντίπαλος (ονομάζω σαφώς τον Κωνσταντίνο Καραμανλή) δεν είχε το σθένος να ακολουθήσει πολιτική ένθαρρύνσεως του κεφαλαίου και των επενδύσεων, που όχι μόνον επεβάλετο αλλά ήταν και εκείνη που είχε προκαλέσει επιτυχώς (όπως όφειλε να το είχε αντίληφθει) την μέχρι τότε πρωτοφανή για την ιστορία της Ελλάδος οικονομική ανάπτυξι και έκβιομηχάνησι που άρχισε περί το 1955. Ο πολιτικός αυτός αντίπαλος υπήρξε το πρώτο θύμα της μαρξιστικής συστηματικής προπαγάνδας και επιδιώξεων. Σταθερά πολιτική του υπήρξεν η άκριτος μίμησις του αντίπαλου και οδηγός αρχή του το συνεχώς εφαρμζόμενο αξίωμα «τί θα πεί ο αντίπαλος για να το πράξω πρώτος Έγώ!». Με την ήθελημένη και σταθερή επιδιώξι εκ μέρους του πρώτου (ο οποίος έκρυβε την επιδιωκόμενη κομμουνιστική δικαίωσι κάτω από άπατηλήν όρολογία) και την άφρονα μίμησι εκ μέρους του δευτέρου (ο οποίος ήλπιζε σε ιδιοτελή πολιτικά όφέλη) άνεκόπη όριστικώς η οικονομική πρόοδος της Ελλάδος, κατεστράφη η προσπάθεια έκβιομηχανίσεως, άπεκλείσθη η βελτίωσι του οικονομικού και δημοκρατικού επιπέδου σύμφωνα με τα μεγαλειώδη πρότυπα του ελεύθερου, δημοκρατικού Δυτικού κόσμου με τον όποίον, πνευματικώς και ιστορικώς, η Έλλάς άποτελεί μίαν ένότητα. Το τραγικόν είναι ότι η καταστροφή

δταν παρατηρεῖ κανεὶς τὴν συμπεριφορὰ ἐνὸς μαρξιστῆ πολιτικοῦ ἡγέτη, πρέπει νὰ γνωρίζει σαφῶς ὅτι δὲν βρίσκεται μπροστὰ σὲ μιὰ ἰδιόρρυθμη ἐκδήλωσι ἐνὸς ἐλεύθερου πνεύματος ἢ μιᾶς ἐλεύθερης ἀτομικῆς βουλήσεως. Ὁ μαρξιστὴς ἐνεργεῖ σὰν αὐτόματο κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς θρησκόληπτικῦ δράματος. Ἡ μεθοδολογία ἀκόμη καὶ ἡ δρολογία καὶ ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις εἶναι σαφῶς διαγεγραμμένη σὲ διεθνῆς ἐπίπεδο. Ὁ μαρξιστὴς ὁπαδὸς τοῦ νέου Ἰσλάμ εἶναι ἕνας φανατικὸς θρησκόληπτος στὴν ὑπηρεσία ἐνὸς «Παγκοσμίου Κράτους» (κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Τόυμπτη) τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει τὴν τελικὴν ἐπικράτησιν. Δὲν ὑπάρχει «ἐθνικὸς» μαρξισμὸς. Καὶ δὲν ὑπάρχει τὸ ἄτομο καὶ ἡ ἐλεύθερη ἀτομικὴ βούλησι στὸν μαρξιστῆ. Ἡ ἔκφρασις «ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια» καὶ «μαρξιστὴς» εἶναι θεμελιώδης ἀντίφρασις ὄρων. Ἀπόδειξι τοῦτου, στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, εἶναι (μεταξὺ ἄλλων) ἡ ἐξοργιστικὴ δυσμένεια τῶν μαρξιστῶν γιὰ τὸ θέμα τῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ τὸ ξεπούλημα τῆς Β. Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς κομμουνιστὰς εἰς τοὺς Σλαύους. Ἀντιθέτως, ἡ σημαία τῆς «ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας» ὑψώνεται σὲ κάθε εὐκαιρίαν ἢ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὴν ὑπονόμευσι τῆς ἄμυνας τῆς Δύσεως, τὴν ἐκδίωξι τοῦ κεφαλαίου, τὴν καταστροφὴ τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

Γίνεται λοιπὸν κατανοητὸ γιὰ τὸν μαρξιστῆ ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα πρὸς τὸ Εἶδωλο¹ τῆς «ἀλλαγῆς» σὰν αὐτοσκοποῦ. Αὐτὸ πάντοτε θὰ τονίζει γιὰ ν' ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὴν διαρκῶς αὐξανομένη οἰκονομικὴ ἐξαθλίωσι. Ἡ πίστις ὅτι «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα» (βασικὸ μαρξιστικὸ δόγμα) συνοδεύει πάντοτε τὸν κάθε εἶδου φανατισμὸν ὁ ὁποῖος ἱκανοποιεῖ τὸ βαθειὰ ριζωμένο στὴν ψυχὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου «μεταφυσικὸν ἔνστικτο» τῆς θρησκειτικότητος. Τοῦτο ἀποβλέπει στὸ ἀσαφές εἶδωλο τῆς «ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» τὸ ὁποῖον οὐδέποτε «ἐνσαρκώνεται». Ἡ δύναμις τοῦ μαρξισμοῦ στηρίζεται στὴν αἰώνια ὑπόσχεσιν ἢ ὁποῖα παραμένει ἀσαφής. Ἡ διαφορὰ του ἀπὸ ἄλλες θρησκειῖς εἶναι ὅτι

τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας πρέπει νὰ θεωρεῖται σὰν ἀνεπανόρθωτη. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκατασταθεῖ πλέον ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ ἀσφάλεια πού εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσι γιὰ τὴν ἐντατικὴν ἐπενδυτικὴν προσπάθειαν καὶ τὴν ταχύρρυθμην οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν. Κανεὶς σοβαρὸς ἐπενδυτὴς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τόσο ἀφελὴς ὥστε νὰ εἰσαγάγει πλέον κεφάλαια στὴν Ἑλλάδα. Ἡ Οἰκονομικὴ Καταστροφὴ εἶναι τόσο ἱστορικῶς τελεσίδικη ὅσον ὑπῆρξε καὶ ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ. Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος παρεσύρθη καὶ στίς δύο περιπτώσεις ἀφρόνως ἀπὸ ἀφρόνας καὶ ἔχασε μὲ τὸν ἴδιον τραγικὸν τρόπο τὶς δύο μοναδικὰ καὶ μεγαλειώδεις εὐκαιρίας τῆς πρόσφατης ἱστορίας του. Ἐθνικῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποσιωπᾶται τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἱστορικὴ εὐθύνη βαρύνει ἀποκλειστικὰ καὶ ἐξ ἴσου τοὺς δύο πρωτεργάτας πού ὀνομάσαμε.

1) Ἡ λέξις «Εἶδωλο» χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἔννοιαν πού τῆς δίδω στὸ βιβλίον μου «Στροφές καὶ Ἀντιστροφές». Πβ. Παράρτημα § 2.

τήν υπόσχεσιν αὐτή τήν διαγράφει σάν νά πραγματοποιεῖται «ἐδῶ» καί ὄχι στόν ἄλλο κόσμον — καί σ' αὐτό εἶναι συνεπής πρὸς τὸν «ὕλισμό» του. Ἰδεολογικά, ἡ υπόσχεσι θά «ὕλοποιηθεῖ» σέ κάποιο ἀσαφές καί ἀδηλο μέλλον. Ὁ ἄνθρωπος, φύσει αισιόδοξος, θά πιστεῦει πάντοτε ὅτι τοῦτο θά πραγματοποιηθεῖ. Γιὰ τοῦτο καί ὁ μαρξιστής, στήν Ἑλλάδα καί ἄλλου, θά ζητᾶ πάντοτε πίστωση χρόνου. «Οἱ ἐλπίδες μας», λέει π.χ. ὁ μαρξιστής¹, «βασίζονται στίς κοινωνικοποιήσεις καί τὰ ἐποπτικά συμβούλια, καί ἂν ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν λειτουργοῦν στήν πράξι, πειραματιζόμεστε καί θά τὰ ἀλλάξουμε» — χωρίς βεβαίως νά θέλει, ἢ καί νά εἶναι σέ θέσι, νά διασαφίσει ὁ δυστυχῆς ποιές, ἀκριβῶς, ἐλπίδες.

**

[Τὸ ὅτι ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία ἔχει ὑποσυνείδητη σχέσι μὲ τὰ βαθύτερα θρησκευτικὰ ἰουδαϊκὰ διώματα τοῦ ἱδρυτοῦ της γίνεται ἐπίσης ἀντιληπτὸ μὲ τὴν ἀνάπτυξι τῆς περίφημης «θεωρίας τῆς Ἀποξενώσεως» (ἢ «ἀλλοτριώσεως», *aliénation*) τὴν ὁποῖαν ὁ Μάρξ παραλαμβάνει ἀπὸ τὸν Χέγκελ. Περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται;

Ἵπάρχει ἀνθρώπινη ἱστορία, δηλ. ἐξέλιξις, ἀνάπτυξις, γίγνεσθαι. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ζῶα, ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑφίσταται παθητικὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀλλὰ ἐνεργεῖ πάνω σ' αὐτήν. Ἡδὴ ὁ Ντεκάρτ εἶχε καθορίσει ὅτι σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά γίνει «κύριος καί ἐξουσιαστῆς τῆς φύσεως». Ὁ ἄνθρωπος μάχεται μὲ τὴ φύσι καί συνεπῶς δὲν μπορεῖ νά κάνει χωρὶς αὐτήν, δὲν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ τὴν ὕλη. Ὁ δεσμὸς αὐτὸς εἶναι διαλεκτικός, προχωρεῖ μὲ θέσεις καί ἀντιθέσεις. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται μ α ζ ὕ μὲ τὸ ἄλλο, τὸ «ξένο», τὸ Μῆ-Ἐγώ, πού εἶναι ὁ φυσικὸς κόσμος πού τὸν περιβάλλει. Αὐτὸ τὸ ἀντιθετικὸ πλέγμα, σάν ἐνότης, εἶναι ὁ ἀνθρώπινος κόσμος. Τὰ ὕλικα προϊόντα ὑπάρχουν ἀπὸ καί γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ καί ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τίποτα χωρὶς αὐτά. Τὸ Ἐγὼ ἐκφράζεται, ἀποκτᾶ νόημα, διὰ μέσου τοῦ Μῆ-Ἐγώ. Κατὰ τὴν ἐξέλιξι αὐτὴ ὠρισμένα ὕλικα προϊόντα παίρνουν ἀνεξάρτητη ὑπαρξι. Ὅλα, ἀκόμη καί οἱ ἰδέες, φαίνονται σάν νά ἔρχονται ἀπὸ τὸ Μῆ-Ἐγὼ καί τοῦ παρουσιάζονται σάν ἀνεξάρτητα, σάν φετιχιστικὰ σύμβολα (π.χ. τὸ χρῆμα, τὸ Κράτος) τὰ ὁποῖα τὸν ἐξουσιάζουν καί ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νά χωριστεῖ. Ἐδῶ λοιπὸν ἔχουμε τὴν «ἀποξένωσι»

1) Δηλώσεις τοῦ μαρξιστῆ Γεράσιμου Ἀρσένη στὸν «Ταχυδρόμο», Δεκ. 1983. Οἱ δηλώσεις αὐτὲς δείχνουν ἀκριβῶς μὲ πόση προχειρότητα, ἡμιμάθεια καί ἀπειρίαν οἱ ξενόφερτοι «οἰκονομολόγοι» ἀνέλαβαν τὴ συστηματικὴ ἐξαθλίωσι τοῦ Ἑθνους!

τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ αὐτὸ πού ἀποτελεῖ ἐνότητα στὴ φύσι τοῦ Ἐγώ. Καὶ ἐδῶ ἡ πάλη λύεται μόνο μὲ τὴν καταστροφή τοῦ φετίχ — μὲ τὸ ξεπέ-
ρασμα τῆς ἀποξενώσεως.

Ὁ κόσμος τῶν φετίχ, πού γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη δραστη-
ριότητα πάνω στὴ φύσι, γίνεται τώρα, κατὰ τὸν Μάρξ, ἕνας ἀπάνθρω-
πος κόσμος, μὴ «ἀρνησι» τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος ἀναπτύσσεται διὰ
μέσου τῶν ἀντιφάσεων. Παντοῦ τὸ ἀνθρώπινο καὶ τὸ ἀπάνθρωπο παρου-
σιάζονται ἀναγκαστικά σὰν δύο ὄψεις τῆς ἱστορικῆς ἀναγκαιότητος. Ὁ
Μάρξ ἐπιμένει ὅτι τὸ ἕνα εἶναι «θετικό» καὶ τὸ ἄλλο «ἀρνητικό». Βε-
βαίως, εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κανεὶς γιατί τὸ «ἀνθρώπινο» εἶναι
θετικό καὶ τὸ «ἀπάνθρωπο» ἀρνητικό καὶ ὄχι ἀντιστρόφως, μὴ καὶ τὰ
δύο τίθενται σὰν ἀναφαίρετο περιεχόμενο τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ὁ
Κάντ λέγει ὅτι δὲν μπορούμε νὰ ἔχουμε συνείδησι τοῦ φωτὸς χωρὶς συν-
είδησι τοῦ σκοτὸς ἀλλὰ θὰ ἦταν μᾶλλον αὐθαίρετη συναισθηματικότης
νὰ ποῦμε ὅτι τὸ φῶς εἶναι «θετικό» καὶ τὸ σκοτάδι «ἀρνητικό». Στὰ μα-
θηματικά θὰ ἦταν γελοῖο νὰ παρεμβάλουμε ἠθικὴ ἀξιολόγησι μεταξὺ τοῦ
σὺν καὶ τοῦ πλήν.

Ἐδῶ βέβαια ὁ Μάρξ βρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τῆς ἰδεαλιστι-
κῆς ἱστορίας τοῦ ὄρου «ἀποξενώσεις». Τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ παλιὸ καὶ
εἶναι ἀπὸ τις πρωτόγονες θρησκείες πού τὸ παρέλαβε πρῶτος ὁ Πλά-
των. Γιὰ νὰ μᾶς πεῖ ὅτι τὸ σῶμα εἶναι «ἐνδεέστερο καὶ φαυλώτερο» ἀπὸ
τὴν ψυχὴ, τὸ πράγμα ἀπὸ τὴν ἰδέα. Ἡ ψυχὴ, ὅταν μίγνυται μὲ τὸ σῶ-
μα, «συμπεφυρμένη μετὰ τοιοῦτου κακοῦ», χάνει τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ τὸ
εἶναι τῆς — καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἔκφρασι τῆς θεωρίας τῆς ἀποξε-
νώσεως. Πρὶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ἡ Βίβλος τῶν Ἰουδαίων εἶχε μιλήσει
καὶ αὐτὴ γιὰ «προπατορικὸν ἀμάρτημα» καὶ γιὰ «πτῶσι» — συναισθη-
ματικὲς ἐννοιες πού ἐκφράζουν τὴν ἀποξένωσι τοῦ πνευματικοῦ Ἐγώ ἀ-
πὸ τὸ ὕλικὸ Μῆ-Ἐγώ. Αὐτὸ ἀσφαλῶς ἔκανε τὸν Φίλωνα νὰ πεῖ ὅτι ὁ
Πλάτων ἦταν ἕνας Μωϋσῆς πού μιλοῦσε ἐλληνικά — ἀλλὰ τὸ κοινὸ
στοιχεῖο προέρχεται κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τις ἀνατολικὲς θρησκείες. Εἶ-
ναι αὐτὴ ἡ προϊστορία ἡ ὁποία ὠθεῖ τὸν Μάρξ σὲ ἠθικὲς ἀξιολογήσεις
μεταξὺ «θετικοῦ» καὶ «ἀρνητικοῦ», δηλ. μεταξὺ «καλοῦ» καὶ «κακοῦ». Αὐτὰ ὅμως σήμερα μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἔχουν τελείως ξεπεραστεῖ.
Οἱ φετιχιστικὲς ἀντιθέσεις πού ἀφορίζει ὁ Μάρξ δὲν εἶναι «ἀποξενώσεις»
τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ εἶναι ἀκριβῶς ἀναφαίρετα συστατικὰ στοιχεῖα τῆς
ἐννοίας «Ἄνθρωπος». Ὅπως δὲν ὑπάρχει φῶς χωρὶς σκοτάδι (καὶ ἀν-
τιστρόφως) ἔτσι καὶ γιὰ τὸν Ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει, οὔτε ν ο ε ἰ τ α ι,
Ἐγώ χωρὶς Μῆ-Ἐγώ (καὶ ἀντιστρόφως). Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν Ντε-
κάρτ, πού θέλησε ἀπεγνωσμένα νὰ «χωρίσει» σῶμα καὶ πνεῦμα, τὸ

cogito (σκέπτομαι) είναι· ανύπαρκτο στη συνείδηση χωρίς cogitata (πράγματα τὰ ὅποια σκέπτομαι). Αὐτὸ πὸν δὲ Μάρξ θεωρεῖ «φετιχισμό» δὲν εἶναι παρὰ ἀποτέλεσμα τῆς φυσιολογικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ πὸν συνίσταται στὴ διαρκῆ «πρόθεσι» (intentionalité) νὰ κατασκευάζει «ἀντικείμενα». Διότι εἶναι τὸ Ἐγὼ πὸν κατασκευάζει αὐτὸ τὸ ἴδιο, τὸ Μὴ-Ἐγὼ σύμφωνα μὲ τὶς δυνατότητές του. Ἡ γνωσιολογία, παρ' ὅλον ὅτι εἶχεν ἤδη διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὸν Κάντ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ, δὲν εἶχε ἀκόμη ἀναπτυχθεῖ τόσο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τοῦ δείξει τὸ σφάλμα πὸν ἐνυπάρχει στὶς ἀναλύσεις του. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χέγκελ ὑπῆρξε καταλυτικῆ.

Εἶναι τρομερὸ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς τί εἶδους «Ἄνθρωπος» θὰ ἦταν αὐτὸς πὸν «ζεῖ» μέσα στὸν μαρξιστικὸ «Παράδεισο» χωρὶς διαλεκτικὴ καὶ χωρὶς «ἀποξενώσεις», χωρὶς πάλῃ καὶ χωρὶς δημιουργία — μὲ δύο λέξεις: χωρὶς ἱστορία! Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ διδλικά δράματα τῆς φυλῆς του, ὁ Μάρξ θέλει νὰ καταργήσῃ τὴν «πτῶσι» καὶ τὸ «προπατορικὸ ἁμάρτημα» καὶ νὰ ξαναζωτανέψῃ τὸν «Παράδεισο» χωρὶς νὰ ἔχει συνείδησι ὅτι μαζὺ μ' αὐτὰ καταργεῖ πρωτίστως τὸν Ἄνθρωπο. Καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ τεχνητὴ «ἀποξένωσι» τοῦ Ἀθρώπου ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸ «εἶναι» του εἶναι ἀδύνατη γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ τὰ πρακτικὰ μέσα πὸν θέλησε νὰ προτείνει ὁ Μάρξ ἔχουν τόσο παταγωδῶς ἀποτύχει ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἐφαρμόστηκαν. Ὅποιοδῆποτε «σύστημα» θέλει νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἀλλάξῃ τὴν φύσι τοῦ Ἀθρώπου εἶναι καταδικασμένο στὴν πιὸ τραγικὴ ἀποτυχία. Γιὰ τὴν προσπάθεια αὐτὴ χρειάζεται ζυγὸς καὶ βία καὶ ὁ ἄνθρωπος τελικὰ ἀρνεῖται καὶ ἀποβάλλει τὸν ζυγὸ καὶ τὴ βία. Αὐτὸ τὸ ἔδειξε ἡ ἀποτυχία τοῦ Παπικοῦ Μεσαίωνα καὶ τὸ δείχνει ἡ καταθλιπτικὴ κατάστασι φυτοζωίας καὶ ἀνελευθερίας πὸν ἐπικρατεῖ σήμερα στὶς χῶρες τοῦ μαρξιστικοῦ «σοσιαλισμοῦ».

Ἐὰν ὁ μαρξισμὸς, παρ' ὅλη τὴν πασιδήγη τραγικὴ του ἀποτυχία ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει ἀπήχησι στὶς μάζες (πὸν δὲν τὸν ἔχουν ἀκόμη δοκιμάσει στὴν πράξι) τοῦτο κατὰ ἓνα μέρος ὀφείλεται στὸ ἰδιαιτέρο ἐκεῖνο μὲ τὸ στοιχεῖο τοῦ ἐγγελιανοῦ ἱστορικισμοῦ καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας τὸ ὅποιο τοῦ προσδίδει τὴ μαγικὴ γοητεία τῆς «Θρησκείας». Στὸν τομέα αὐτὸν ἡ λογικὴ, ὁ ὀρθολογισμὸς, δὲν ἔχουν δικαίωμα διαμονῆς. Κανένα λογικὸν ἐπιχείρημα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πείσει τὸν μαρξιστὴ ὁ ὅποιος εἶναι βαθύτατα «θρησκευόμενος». Καὶ εἶναι πρᾶγματι ἐπίφοβος ὁ ἄνθρωπος ὅταν βακχιάζει χαυνωμένος μέσα στὴ διο-

νυσιακή μέθη τῆς μεταφυσικῆς νοσταλγίας. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἀλήθειες
καὶ μέσα σ' αὐτὲς τὶς ἀταπάτες διαμορφώνεται τελικὰ τὸ μαρξιστικὸ
«σύστημα»¹.]

---

1) Βλ. Παράρτημα § 2.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ὁ Λένιν ὀρθῶς ἐπέμεγεν ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει καταλάβει τὸν Μάρξ ἂν δὲν ἔχει καταλάβει τὸν Χέγκελ. Στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν φιλοσοφικὴν εἶναι καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ θεωρία τοῦ Μάρξ. Αὐτὴ ἀποτελεῖ πράγματι ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμου. Οὔτε ὁ Μάρξ οὔτε ὁ Ἐνγκελς καθορίζουν σαφῶς τί ἐννοοῦν μὲ τὸν ὄρον «ὕλισμός». Λέγουν ὅμως ὅτι ὁ ὕλισμός τους δὲν εἶναι «μηχανικός» ἀλλὰ εἶναι «διαλεκτικός». Κατὰ τὸν πρῶτο, ἡ ἐξέλιξις εἶναι ἡ πορεία τῶν ὕλικῶν πραγμάτων κάτω ἀπὸ τὴν πίεσι τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὕλικου, περιβάλλοντος. Ὡς «ὕλικό» νοεῖται κάθε τι ποῦ εἶναι ἀντικείμενο αἰσθήσεως. Κάθε προηγούμενο στάδιον εἶναι αἰτία τοῦ ἐπομένου καὶ «ῥθει» τὴν ἐξελικτικὴν πορεία. Τοῦτο λέγεται μηχανικὴ αἰτιότης. Ἀντίθετα, στὸν διαλεκτικὸ ὕλισμόν, ὅπως εἶδαμε, ἡ ἐξέλιξις γίνεται ἐκ τῶν ἑνδόν ἀλλὰ εἶναι πορεία ἢ ὁποία «ἔλκεται» ἀπὸ τὸν Ὑπατο Σκοπὸ. Ἡ αἰτιότης αὐτὴ (τὴν ὁποίαν εἶχε τονίσει, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀριστοτέλης ἀλλὰ εἶναι Σωκρατικῆς καὶ Πλατωνικῆς ἐμπνεύσεως) λέγεται «τελεολογική». Ὁ Μάρξ λοιπὸν ἀκολουθῶντας τὸν Χέγκελ, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐξελικτικὴ διαδικασία (τοῦτο, στὴ μαρξιστικὴ θαρραλική, ἀποκαλεῖται «προτσές» κατὰ τὸν ἐγγλεϊανὸν ὄρο Prozess) «ἔλκεται» ἀπὸ τὸν Ὑπατο Σκοπὸ μὲσω τῶν σταδίων τῆς Θέσεως, Ἀντιθέσεως, Συνθέσεως. Πράγματι ὁ Μάρξ, στὸν Πρόλογο τοῦ «Κεφαλαίου», ὁμιλεῖ γιὰ «τάσεις οἱ ὁποῖες ὁδηγοῦν ἀναγκαστικὰ πρὸς ἕνα ἀναπόφευκτο σκοπὸ». Ἐκεῖνο τὸ «ἀναγκαστικὰ» καὶ τὸ «ἀναπόφευκτο» εἶναι αὐτὸ ποῦ δημιουργεῖ τὸν μῦθον ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ νὰ προβάλει τὸν μαρξισμόν ὡς «ἐπιστήμη». Ἐφοδιασμένος λοιπὸν μὲ αὐτὸν τόν, ὅπως λέγεται, «ἐπιστημονικόν» μεθοδολογικόν ὄπλισμόν, ὁ Μάρξ προβαίνει στὴν προφητικὴ διαγραφή τοῦ μέλλοντος. Νομίζει εἰ-

λικρινῶς ὅτι μπορεῖ νὰ «προβλέψει» τὶς Ἐπαναστάσεις ὅπως ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων μπορεῖ νὰ προβλέψει τὶς ἐκλείψεις.

Ἡ ἐρμηγεία τῆς ἱστορίας σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ ἀποκαλεῖται «ἱστορικὸς ὕλισμὸς». Πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὑπάρχει ἓνα «ὕλιστικόν» ὑπόβαθρο τὸ ὁποῖο κινεῖ τὴν ἱστορία κατὰ τὴ διαλεκτικὴ τῆς ἐξέλιξι. Ὅπως ἔλεγεν ὁ Χέγκελ «ἡ ἀντίφασις εἶναι ἡ κινήτριος ἀρχὴ τοῦ κόσμου». Γιά τὸν Μάρξ ὁποιοδήποτε ἱστορικὸ γεγονός καθορίζεται ἀπὸ τὶς ἀντιφάσεις πού ἐνυπάρχουν στὶς ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ἔ ς συνθήκες ζωῆς οἱ ὁποῖες ἔτσι καθίστανται ἡ κινήτριος ἀρχή. Ἡ θεωρία ἀρχίζει, ὅπως τὸ τονίζει ὁ Μάρξ, «ἀπὸ τὴν ἀπλήν ἀλήθειαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φάγει διὰ νὰ ζήσει». Τὸ κακόν, βεβαίως, γιὰ τὴ θεωρία εἶναι ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ποτὲ «ἀπλή». Ὁ Μάρξ λοιπὸν θὰ προβῆ στὴν ἀνάλυσι τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως μὲ θάσι τὸν «οἰκονομικὸ» παράγοντα.

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἦταν κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μεθοδολογίας ὅλων τῶν κοινωνιολόγων τοῦ 19ου αἰῶνος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπεκλήθη «τὸ κυνήγι τῶν παραγόντων» (la chasse aux facteurs). Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τῆς ἐποχῆς συνίστατο στὴν ἀπλήν ἀποκάλυψιν ἐνὸς «παραγόντος» ὁ ὁποῖος, σὰν θεμελιῶδες ὑπόβαθρο θὰ ἔδινε τὴν μυστικὴ κλεῖδα ἐπιλύσεως τοῦ τεθέντος προβλήματος. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συνήθους μεθοδολογίας ἦταν καὶ τὸ περίφημο «ζητήσατε τὴν γυναῖκα». Κατ' αὐτό, ὁ «παραγών» γυναῖκα ἦταν τὸ κλεῖδι ἐρμηγείας τῆς ἱστορίας¹. Γιά τὸν Μάρξ ὅμως, ὁ νεοανακαλυφθεὶς ἀποκλειστικὸς παράγων ἦταν διαφορετικὸς ἂν καὶ ἀναλόγου ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ὅπως θὰ δείξουμε κατωτέρω. Ὁλη ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότης καθορίζεται ἀπὸ τὴν προσπάθειαν ὑποτάξεως τῆς φύσεως. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, τὰ ἄτομα ἐνεργοῦν συλλογικά, εὐρίσκονται σὲ κοινωνικὴ σχέσι, κατὰ τὸν ἀγῶνα τοὺς ἐναντίον τῆς φύσεως, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ παραγάγουν τὰ ἀγαθὰ πού χρειάζονται γιὰ τὴν ἐπιβίωσί τους. Οἱ φυσικὲς συνθήκες, τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας συνιστοῦν τὶς παραγωγικὰς δυνάμεις τῆς δεδομένης κοινωνίας. «Δὲν εἶναι ἡ συνείδησι τῶν ἀνθρώπων πού καθορίζει τὴν ὑπαρξί τους», γράφει ὁ Μάρξ, «ἀλλ' ἀντιθέτως, εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὑπαρξι πού καθορίζει τὴ συνείδησι». Ἡ ἀσαφής αὐτὴ ὑπεραπλούστευσις εἶναι μακρυνὴ ἀπήχησι τῆς νομολογίας τοῦ Ρουσσώ.

1) Ἐδῶ βεβαίως ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμὸς» μετατρέπεται σέ... «ἱστορικὸ σεξουαλισμὸ» ἀλλὰ τὸ «ἐπιστημονικόν» ὑπόβαθρο παραμένει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο!

Οι απόπειρες του ανθρώπου για να εξασφαλίσει τις υλικές του ανάγκες έγιναν κατά τον Μάρξ 4 στάδια κατά το παρελθόν. Το πρωτόγονο κομμουνιστικό ή «άσιατικό» με κοινοκτημοσύνη των ελαχίστων συντελεστών παραγωγής. Ακολουθεί το «άρχαιο» (με τους δούλους), το «μεσαιωνικό» (με τους δουλοπαροίκους) και το «καπιταλιστικό» (με το βιομηχανικό προλεταριάτο). Το πρώτο, έχει αποδειχθεί από νεώτερες ανθρωπολογικές έρευνες ότι δεν υπήρξε πράγματι παρά μόνο στην «έπιστημονική» φαντασία του Μάρξ. Για τα λοιπά, βεβαιούμεθα ότι η τάξι που κατέχει τα μέσα παραγωγής συνιστά το «Κράτος» μέσω του οποίου κυριαρχεί, κατέχει την βίαν και εξασκεί εκμετάλλευσιν στον υπόλοιπο πληθυσμό. Με βάση αυτή την αρχή ακούομεν σήμερα τον μαρξιστή να επαναλαμβάνει τυφλά την προκαθορισμένη «γραμμή»: «Το Κράτος, δηλ. οι δυνάμεις βίας, ήτοι ο στρατός και η αστυνομία, συνδέεται με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξεως»¹. Η ανάλυσι του Μάρξ επαναλαμβάνεται πειθήνια σαν δόγμα διδλικής ρήσεως. Σύμφωνα με αυτά, πάντοτε η μορφή των μέσων παραγωγής καθορίζει και την μορφή της κοινωνικής οργάνωσης. Τοῦτο (κατά τον «ιστορικόν υλισμό») είναι η βασική υποδομή της κοινωνίας ή όποια, στην μαρξιστική θρησκευτική, αποκαλείται «ίνφραστρουχτούρα». Αυτή καθορίζει νομοτελειακά όλο το υπερκείμενο οικοδόμημα αξιών και θεσμών το όποιον, στην «γλώσσα του λαού», αποκαλείται από τον μαρξιστή «σουςπερστρουχτούρα». Έτσι συντάσσεται η περίφημη γενίκευσι: «Όλες οι κοινωνικές, πολιτικές και πνευματικές σχέσεις, όλα τα θρησκευτικά και νομικά συστήματα, όλες οι θεωρίες που παρουσιάζονται κατά τον ροῦν της ιστορίας απορρέουν από τις υλικές συνθήκες της ζωής».

Ένα παράδειγμα είναι η Θρησκεία. Οι κοινωνίες μέχρι τώρα, λέγει ο Μάρξ, δεν μπόρεσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του ανθρώπου (όπως θα μπορούσε, προφανώς, ο «σοσιαλιστικός μετασχηματισμός»). Γι' αυτό και ο άνθρωπος, κατά το στάδιον αυτό, αναγκάζεται να εφεύρει με τη φαντασία έναν άλλο κόσμο όπου οι ανάγκες του θα ικανοποιούνται πλήρως. Έτσι γεννᾶται η Θρησκεία ή όποια είναι το «όπιον των λαών» με την έννοιαν ότι τους κάνει να φαντάζονται έναν κόσμο όπου θα έχουν πλήρη (οικονομικήν) ικανοποίησι! Βεβαίως, η θρησκεία αποβλέπει στην ικανοποίησιν άλλων ανθρωπίνων αναγκών που

1) Δήλωσις του μαρξιστή Ανδρέα Παπανδρέου στον Νουβέλ Όμπσερβατέρ της 1.4.1974. Η προγραμματισμένη αναμόρφωσις των Σωμάτων Ασφαλείας και η μετονομασία των εις ΕΛΑΣ (1) όπως ανέληφθη από το μαρξιστικό κόμμα στην Ελλάδα (1984) έχει σαφή ιδεολογική προέλευσι και πρόθεσι.

είναι μεταφυσικής φύσεως και ἀνήκουν σὲ διάφορα τομέα ἐρεῦνης. Στὰ πλαίσια ὅμως τοῦ «ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ», ἐντοπίζοντας τὴν προσοχὴ στὶς οικονομικὲς μόνο συνθήκες καὶ κυρίως στὴν οικονομικὴν ἐξαθλίωσι τῶν χωρῶν ὅπου ἐπεκράτησεν ὁ «σοσιαλιστικὸς μετασχηματισμός», εὐκολὰ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν ἐπιτυχία τῆς νέας μορφῆς ποὺ ἔχει λάβει τὸ «ὄπιον». Τοῦτο ἐξηγεῖ τὸν θρησκευτικὸ φανατισμὸ στὰ δράματα τῆς μαρξιστικῆς ἐσχατολογίας καὶ τὴν τυφλὴ πίστι στὶς μελλοντικὲς ὑποσχέσεις τοῦ ὑπὸ ὕλιστικῆ μεταμφίσεσι «Παραδείσου». Τὸ περίφημον αὐτὸ φαινόμενον ἐθελοτυφλώσεως τὸ ὁποῖον ἀναμφισβήτητα παρατηρεῖται ἔχει σαφῆ ψυχολογικὴν ἐξήγησι. Ὑπὸ ὕλιστικὴν ἐρμηνεία, ἡ ὁποία ὅπως κάθε ἐντοπισμὸς τῆς προσοχῆς στὴ μονομέρειά της εἶναι ὀρθή, ὁ μαρξιστικὸς μῦθος ἔχει σήμερα καταστῆ τὸ νέον «ὄπιον τῶν λαῶν» καὶ σὰν τέτοιος πρέπει καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεται. Γι' αὐτὸ ὁ μαρξιστὴς πρέπει νὰ ζεῖ στὴ σφαῖρα τοῦ «θά». «Χρειαζόμεθα μία δεκαετία γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε» ἢ «μετὰ δύο μῆνες θὰ ἔχουμε ἀφθονες ἀραβικὲς ἐπενδύσεις» θὰ λέγει πάντοτε ὁ μαρξιστὴς.

[Ἡ θεμελιώδης φυσικὴ δύναμι ποὺ καθορίζει καὶ στερεώνει τὴν ὕπαρξι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐλπίδα. Ὁ κάθε ἀνθρώπος, ἰδίως ὅταν διέρχεται δύσκολες στιγμὲς θέλει νὰ πιστεύει ὅτι θὰ συμβεῖ κάποιον γεγονός ποὺ θὰ τοῦ «βελτιώσει» τὴν ὕπαρξι. Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ πρωταρχικὴ ἰδέα ποὺ βρίσκεται στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδος τῶν ιδεῶν εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ — τὸ «βέλτιστον». Ἡ ἰδέα αὐτὴ ποὺ διέπει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθοδηγεῖ τὴν δράσι του ἀνάγεται στὴ μεταφυσικὴ σφαῖρα καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ξεπερνᾷ τοὺς προσδιορισμοὺς τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας. Δὲν εἶναι σαφῶς καθορισμένη σὰν φαινόμενο. Μὲ ἄλλους λόγους, δὲν ἔχει μορφὴ, εἶναι τελείως ἀπροσδιόριστη. Ὅμως τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ τείνει πάντοτε πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Ὁ ἀνθρώπος σκέπτεται μόνο «φαινόμενα» στὰ ὁποῖα ἐκάστοτε ἐνσαρκώνει τις ἰδέες καθοδηγούμενος ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ καλοῦ, τὸ «βέλτιστον».

Τὴ νοητικὴ αὐτὴ ἐξεργασία ἐκμεταλλεύεται κατὰ τὸν πλεόν ἀποτελεσματικὸ τρόπο ἡ μαρξιστικὴ προπαγάνδα. Στὶς δύσκολες στιγμὲς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ὅταν σχετικὰ εὐημερεῖ, ὁ ἀνθρώπος ἀκούει πάντοτε πρόθυμα τὸν κήρυκα τῶν μεγάλων ἐλπίδων. Ὅσο πιὸ ἀσαφὲς καὶ ἀκαθόριστο εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς Ὑποσχέσεως, τόσο πιὸ μόνιμη καὶ φανατικὴ εἶναι ἡ πίστις στὴν ἔλευσί του. Ὁ ἀνθρώπος ἐπιθυμεῖ τὴν ὑπόσχεσι ἐνὸς Παραδείσου ποὺ θὰ ἔλθῃ «σὲ λίγο» μὲ φανατικὴ πάντοτε προσήλωσι. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἡμερομηνίας ἐπιτεύξεως πρέπει νὰ μένει πάντοτε ἀσαφής. Ἔτσι π.χ. ἡ θρησκεία τάσσει τὴν μεγάλη ἐλπίδα τοῦ

«οί ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι» στὸ ἀδηλο μέλλον τοῦ Ὑπερέραν. Ὁ Μαρξισμός, ἐκμεταλλεόμενος τὸν ἴδιο μεταφυσικὸ πόθο, φέρνει τὴν ἐλπίδα αὐτὴ σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ στὴ γῆ, ἀλλὰ σὲ ἓνα ἀδηλο, προσεχές, μέλλον. Ποτὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἀπογοητευθεῖ βλέποντας ὅτι ἡ πραγματικότητα ἀργεῖ.

Ὁ Νόμος τῆς Ὑποσχέσεως στὴν πολιτικὴ εἶναι ἡ πὺ ἀποτελεσματικὴ μέθοδος ἐξαπατήσεως τοῦ πλήθους. Ὑπόσχεσις ἔργων πὺ παρουσιάζονται στὴ φαντασία σὰν νὰ ἔχουν ἤδη πραγματοποιηθεῖ — γεφύρια, ποτάμια, ἐκβιομηχάνισις, «ταχύρρυθμη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», ἀραβικὲς ἐπενδύσεις, ἐκτροπὴ τοῦ Ἀχελώου, φανταστικὲς ἀρδεύσεις κλπ. Ὑπόσχεσις ἀξήσεων μισθῶν. Ὑπόσχεσις ἀσαφῶν ἐννοιῶν ὅπως «Κράτος Δικαίου», «Ἐπανάστασι στὴν Παιδεία», «ἐξυγιάνσεως», «καθάρσεως» — διτιδήποτε! Κανεὶς δὲν πρόκειται νὰ σκεφθεῖ μὲ ἀντικειμενικότητα: πῶς, μὲ ποῖα μέσα, μὲ ποιὲς συνθήκας, πότε ἀκριβῶς; Ὁ ὑποσχόμενος ξέρει ὅτι δὲν πρόκειται νὰ τοῦ ζητηθοῦν εὐθύνες διότι πάντοτε θὰ παραμένει ἡ προσμονὴ τῆς τελικῆς ἐπελεύσεως. Ὅπως καὶ πάντοτε θὰ μπορεῖ νὰ βρῖσκει λόγους γιὰ τὴν καθυστέρησι ρίχνοντας τὴν εὐθύνη σὲ τελείως ἄσχετους καὶ διαφορετικοὺς παράγοντες. Ὁ Νόμος τῆς Ὑποσχέσεως εἶναι τὸ τρομερὸν ὄπλο τοῦ ἀήθους καὶ ἀδίστακτου δημαγωγοῦ.]

Κατὰ τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν λοιπὸν ὁ οἰκονομικὸς παράγων, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι, καθορίζει τὴ θρησκεία, τὴν ἠθικὴ, τὴν πολιτικὴ. Τοῦτο ὁ Μάρξ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει παρουσιάζοντας τὴν μέχρι τῶρα διαδοχὴ τῶν τεσσάρων ἱστορικῶν σταδίων πὺ ἀναφέραμε. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἀναπτύσσονται συνεχῶς προτοῦ ἢ «ἀλλαγῆ» ἀπὸ τὸ ἓνα στάδιο στὸ ἄλλο λάθει χώραν αἰφνιδίως. Κατ' αὐτὸ τὸ ἀπότομον, ἐπαναστατικὸ, στάδιο τῆς «ἀλλαγῆς» ἐπέρχεται ὁ πλήρης μετασχηματισμὸς τῆς κοινωνίας. Ὁ Χέγκελ εἶχεν ὁμιλήσει γιὰ τὴν αἰφνιδία μετατροπὴ τῆς «ποσότητος» σὲ «ποιότητα». Ἡ μετατροπὴ, λέγει, εἶναι ἀπότομη ὅπως ὅταν, π.χ., τὸ νερὸ μετατρέπεται σὲ πάγο¹. Τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρισμὸ τοῦ ὄρου «ἐπανάστασις», ἢ ὅποια ἔτσι θεωρεῖται, σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Χέγκελ, σὰν ἐνδογενῆς ἐξέλιξι καὶ ὄχι σὰν κάτι πὺ ἐπιβάλλεται «ἀπ' ἔξω». Ἡ νέα βαθμὶς θὰ ἀνατραπεῖ μὲ τὴ σειρά τῆς μιὰ καὶ αὐτοδημιουργεῖ τὴν «ἀντίθεσί» τῆς καὶ θὰ μετασχηματισθεῖ σὲ νέα «σύνθεσι». Καὶ ἐδῶ τὸ ἄτομο δὲν ἔχει σημασία. Ἡ παραγωγὴ εἶναι κοινωνικὴ, ὁμαδικὴ, δραστηριότης. Ἡ «ἐλεύθερη βούλησι»

1) Βλ. Παράρτημα § 6.

συνίσταται μόνο στην πρόκληση και διευκόλυνση της διαδικασίας, στην «έπίσπευση των πόνων της γέννας».

Σε κάθε ιστορικό στάδιο παρατηρείται, κατά τον Μάρξ, ότι μία μόνο τάξις ἐλέγχει και ἐκμεταλλεύεται τις ὑπόλοιπες. Εἶναι ἡ τάξις πού κατέχει τὰ μέσα παραγωγῆς — ὁ γαιοκτήμων ἀρχικά, ὁ κεφαλαιούχος ἀργότερα. Ἡ τάξις πού ἐπιβάλλεται κάθε φορά καταπιέζει τις ἄλλες μέ τή δημιουργία ἐνός καταπιεστικοῦ ὀργάνου, τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο «διαθέτει τὴν βία». Ἔτσι τὸ Κράτος τῆς φεουδαρχίας ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ Κράτος τῶν Κεφαλαιούχων, μὲ ριζικὲς θεθαίως μεταβολὲς στὴν «σουλπερστρουχτοῦρα» τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιών. Ἡ ἱστορία τῆς Κοινωνίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἐφαρμόζοντας τὴν διαλεκτικὴ ἐκφράζουμε τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ὡς ἐξῆς: κάθε κυριαρχοῦσα τάξις (θέσις) ἀναγκαστικὰ θὰ αὐτοδημιουργήσῃ τὴν ἀρνησιν ἢ ἀντίφασί τῆς (ἀντίθεσις) καὶ ἀπὸ τὴν ρῆξιν μεταξὺ τους ἐμφανίζεται μία νέα ἀρχοῦσα τάξις (σύνθεσις). Τὸ περαιτέρω ἱστορικὸν γίγνεσθαι, κατά τον Μάρξ, πρέπει νὰ συντελεσθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν ἐξῆς προφητεία: Στὴν τελευταία φάσι, ἐκεῖ πού θρυσκόμεθα σήμερα, ὁ καπιταλισμὸς, σὰν θέσις, προκαλεῖ τὴν ἀντίθεσι, δηλ. τὸ ὀργανωμένο προλεταριάτο καὶ ἀπὸ τὴν ρῆξιν ἀπορρέει ἡ τελικὴ σύνθεσι. Αὐτὴ, κατά τον Μάρξ, δὲν θὰ εἶναι μία νέα τάξις, ὅπως γινόταν μέχρι τώρα, ἀλλὰ θὰ εἶναι τελικὰ ἡ κατάργησι τῶν τάξεων, ἡ ἀταξικὴ κοινωνία, ὅπου, ὅπως λέγει θριαμβευτικὰ, «ἡ προϊστορία λήγει καὶ ἀρχεται ἡ ἱστορία»! Διατὶ ἀκριβῶς θὰ ἐπέλθῃ σ' αὐτὸ τὸ στάδιο ἡ ὀριστικὴ διάσπασι τῆς διαλεκτικῆς ἀλληλουχίας δὲν εἶναι καθόλου σαφές. Καὶ εἶναι κάπως δύσκολο νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς πῶς εἶναι δυνατόν νὰ «ἀρχεται ἡ ἱστορία» μὲ τὴν κατάργησι τῶν τάξεων ὅταν ἱστορία, ἐξ ὀρισμοῦ, ἐθεωρεῖτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῆς διαλεκτικῆς ἐξεργασίας ἀλλὰ ἦταν τόσος ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ προφήτου πρὸ τοῦ ἐμφανισθέντος «δράματος» ὥστε νὰ εἶναι δικαιολογημένη μία κάποια σύγχυσις!

Ἡ εἰδυλλιακὴ αὐτὴ κατάστασι πρέπει τώρα, κατά τον Μάρξ, νὰ γνωρίσει ἕνα ἐνδιάμεσο στάδιο, σὰν εἶδος Καθαρτηρίου, πού θὰ προηγηθεῖ τοῦ τελικοῦ Παραδείσου καὶ τῆς ὀριστικῆς ἐπιλύσεως ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ στάδιον εἶναι αὐτὸ πού ὁ μαρξιστὴς ἀποκαλεῖ διεθνῶς «σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ». Κατ' αὐτό, ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου (ἢ, κατά τὴν νεώτερη ἔκδοσι τοῦ ὄρου, «ὁ λαὸς στὴν ἐξουσία») θὰ «κοινωνικοποιήσῃ» ὅλες τις φυσικὲς πηγὲς καὶ θὰ ἐξαφανίσει καὶ τὰ τελευταία ὑπόλοιπα τοῦ «καπιταλισμοῦ». Τὸ στάδιον αὐτὸ ὁ εὐσεβὴς μαρξιστὴς πρέπει νὰ τὸ προκαλέσει, ὅπως εἶδαμε, μὲ κά-

θε μέσον (ἀκόμη και με τὴν βίαν) και νὰ προσπαθήσει νὰ τὸ ἐπιταχύνει. Ἀκολουθώντας ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ βιβλικὴ νομοτέλειαν ὁ μαρξιστὴς μπορεῖ νὰ δηλώσει: «Τὸ Κράτος συνδέεται με τὰ συμφέροντα τῆς ἀρχουσας τάξεως. Πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἡ μάχη εἶναι ἀναπόφευκτη και πρέπει νὰ ἐτοιμαστοῦμε. Πρέπει νὰ ὀργανώσουμε ὀμάδες δράσεως. Ἐὰν ἡ ἀστικὴ τάξι δὲν ἀναγνωρίσει τὴν ἴττα τῆς ἀμαχητί, τότε ἡ βία εἶναι ἀναπόφευκτη»¹. Ἀντιλαμβάνεται εὐκολα ὁ καθένας ὅτι οἱ δηλώσεις αὐτὲς δὲν ἀποτελοῦν ἔκφρασι προσωπικῆς, ἐλεύθερης, αὐτόνομης σκέψεως. Εἶναι τυφλὴ ἐπανάληψι μιᾶς βιβλικῆς «προφητείας» ἡ ὁποία διευτύθη τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἀπλῆ «ἀποστήθισι» τοῦ δόγματος ἐνὸς ψυχοπαθολογικοῦ θρησκοληπτικοῦ δράματος. Καμία ἀπολύτως πρωτοτυπία. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὀμιλεῖ χωρὶς προσωπικὴν ὄντοτητα, ἀκριβῶς ὅπως τὸ κάσετόφωνο ἢ ὁ φωνογράφος.

Κατὰ τὸν Μάρξ, ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» κατὰ τὸ ἐνδιάμεσο τοῦτο στάδιο τοῦ «σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ», πρέπει νὰ εἶναι τόσο καταπιεστικὴ ὅσον ἦταν και οἱ προηγηθεῖσες «ἀρχουσες τάξεις». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, γιὰ λόγους πού εὐκολα κατανοοῦνται, ὁ μαρξιστικὸς ὅρος «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» ἔχει σήμερα ἀντικατασταθεῖ με τὸν νεολογισμὸ «ὁ λαὸς στὴν ἐξουσία». Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἴδιαν ἐννοια και ἡ ἀντικατάστασι τοῦ ὅρου ἔχει ἐπέλθει διεθνῶς, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν Γαλλία. Τὸ Κράτος λοιπὸν παραμένει σὰν καταπιεστικὸν ὄργανον στὰ χέρια τῆς νέας τάξεως ἀφοῦ ὁμοῦ ἐκδιωχθοῦν (με διάφορα προσχήματα) τὰ παλαιὰ του στοιχεῖα κυρίως στὸ ἐπίπεδο τῆς δημοσίας διοικήσεως. (Οἱ διώξεις πού ἐπραγματοποίησε τὸ μαρξιστικὸ κόμμα στὴν Ἑλλάδα εἶναι σύμφωνες με τὴν διεθνή γραμμὴ). Ὁ Μάρξ ἐξηγεῖ ὅτι στὰ χέρια τῆς νέας τάξεως, ἡ ὁποία τώρα ἐλέγχει τὰ μέσα παραγωγῆς μετὰ τὴν ἐπελθοῦσα «κοινωνικοποίησι», ἡ δικτατορία δὲν θὰ εἶναι στὰ χέρια τῆς μειοψηφίας ἀλλὰ τῆς πλειοψηφίας. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀκριβὲς νόημα τῆς «λαϊκῆς Δημοκρατίας» και βρίσκεται σὲ ἀντίθεσι με τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τοῦ σύγχρονου τοῦ Μάρξ, Τζῶν Στούαρτ Μίλλ τὸ ὁποῖο διέπει τὶς ἀρχές τοῦ ἐλεύθερου Δυτικοῦ κόσμου. Ὅπως ρητῶς τὸ ἔχει καθορίσει ὁ Ἑνγκελς, «Δημοκρατία σημαίνει δικτατορία τοῦ προλεταριάτου». Ἐπ' αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τρέφουμε αὐταπάτες στὶς σχέσεις μας με τὸν μαρξιστὴ.

Βέβαια, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, στὴν πραγματικὴ δικτατορία

1) Ἀπὸ τὶς δηλώσεις τοῦ μαρξιστῆ Ἀνδρέα Παπανδρέου στὸν Νουβέλ Ὀμπσερβατέρ τῆς 1.4.1974. Βλ. Ἡ Προπαγάνδα, μέσον βιασμοῦ τῶν λαῶν, σελ. 76 κ.ε.

του προλεταριάτου σημαίνει δικτατορία ἐ π ι του προλεταριάτου και ἐπιβολή του ἔσχατου μονοπωλείου μιᾶς κλίμακας δικτατόρων που θά ἐδρεύουν στο Κρεμλίνο (ἢ σέ ἄλλο προάστειο τῆς Πρωτευούσης), καταπιέζοντες, σάν ἔσχατη ὀλιγαρχία, ὀλόκληρο τόν λαό. Ὁ λαός αὐτός, μέ τήν ἔντεχνη ἐπιβολή τῆς πανταχοῦ παρούσης Προπαγάνδας, μέ τήν βία τῶν διαφόρων Καγκεμπέ ἢ τῶν δογματοφρουρῶν και τόν διαρκή ἐκφοβισμό χάνει τελικῶς κάθε αἴσθησι προσωπικότητος. Τοῦτο ἀκριβῶς ἔχει συμβεῖ στή Ρωσία και σέ ὅλες τίς χώρες του «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ὅπως ὁ καθένας μπορεί εὔκολα νά διαπιστώσει. (Ἀπαρχές αὐτῆς τῆς μεθοδικῆς πολιτικῆς ἔχουν ἀρχίσει νά ἐκδηλώνονται και στήν Ἑλλάδα).

[Ὁ Τζῶν Στούαρτ Μίλλ μετέτρεψε και ἐξευγένισε τόν ἀπλοϊκόν ὠφελιμιστικό ἠδονισμό του Bentham. Ἀναγνωρίζει ὅτι ὑπάρχει μόνο ποιοτική κατάταξι μεταξύ τῶν «ἠδονῶν». Ἀλλά τότε ἀρχή δέν εἶναι πλέον ὁ ὠφελιμισμός ἀλλά και πάλι τὸ σωκρατικόν «ἀγαθόν» ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος θά διαλέξει τήν καλλίτερη ἠδονή ἀπό τή χειρότερη. Κι ἔτσι ὁ τελικός σκοπός τῆς πράξεως εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Οἱ ἀρχές αὐτές καθορίζουν και τίς ιδέες του Μίλλ γιά τήν ἀ τ ο μ ι κ ἠ ἐλευθερία. Γι' αὐτόν, εἶναι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα που καθορίζει και ἀλλάζει τίς κοινωνίες ἀλλ' αὐτό προϋποθέτει ἐλεύθερη συζήτησι και ὑπέρτατο σεβασμό στίς ιδέες του κ ἄ θ ε ἄ τ ὀ μ ο υ. Εἶναι λοιπόν σαφές ἡ ἀντίθεσι του μέ τόν μαρξιστικό ἐξανδραποδισμό του ἀτόμου. Ἐάν καταπιέσουμε ἡ περιφρονήσουμε τήν ιδέα ἐνός και μόνο ἀτόμου, λέγει ὁ Μίλλ, τότε δολοφονοῦμε τὸ ἀνθρώπινο εἶδος. Ὅπως θά τὸ ὑπεστήριζε και ὁ Σωκράτης και θά τὸ ἐπιβεβαίωνε ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας, δέν εἶναι ἡ πλειοψηφία αὐτή που καθορίζει τήν οὐσιαστική ὀρθότητα μιᾶς ιδέας, οὔτε θέβαια και ἡ κοινωνική ἀποδοχή μιᾶς ἀποκρυσταλλωμένης ιδέας ἢ τὸ «γενικῶς και κατὰ τὸ πλεῖστον συμβαῖνον». Ἡ ἐλευθερία λοιπόν τῆς γνώμης, ἡ ἐλεύθερη συζήτησι και ὁ ἔλεγχος τῶν ιδεῶν, ὁ σεβασμός του κάθε ἀτόμου εἶναι οἱ ἀρχές που θεμελιώνουν τήν πραγματική Δημοκρατία. (Εἶναι σαφές τὸ πόσον οἱ ἀρχές αὐτές καταπατῶνται σήμερα στήν Ἑλλάδα ἀπό τὰ κρατικά κυρίως μέσα ἐνημερώσεως τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν μέ συνέπεια τήν διεθνή μαρξιστική μεθοδολογία). Μέ αὐτὸ τὸ ἰδανικό θεμέλιο που ἀνέπτυξε ὁ Μίλλ, ὅταν οἱ μαρξιστές μιλοῦν γιά «δημοκρατία» θά ἔπρεπε κανεῖς μόνο νά γελά ἂν αὐτὸ δέν εἶχεν ἀποδειχθεῖ τόσο τραγικό γιά τόν ἄνθρωπο στήν ἱστορική πράξι.

Ἡ ἔγνοια λοιπόν τῆς Δυτικῆς Δημοκρατίας θεμελιώνεται στο σεβασμό του ἀτόμου και αὐτὸ συνιστᾷ τήν ἰδεολογική ὑπεροχή τῆς Δύσεως και ἐν γένει τῆς «Δεξιᾶς» σέ σχέσηι μέ τόν ἀνελεύθερο κόσμο του

«σοσιαλιστικού μετασχηματισμού». Για τον Μίλλ, δὲν ὑπάρχει ἀνάπτυξι καὶ π-ρ-ό-ο-δ-ο-ς χωρὶς τὴν ἐλευθερία. Ἡ Δεξιά, χάρι στὴν ἔμφασι πού δίνει στὸν σεβασμὸ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ μόνη, ἱστορικὰ ἀποδεδειγμένη, προοδευτικὴ δύναμις. Ὁ μόνος περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας πού ἐπιτρέπεται σὲ μιὰ δημοκρατικὴ κοινωνία εἶναι ἡ ἀπαγόρευσι σ' ἓνα ἄτομο νὰ βλάψει τοὺς ἄλλους. Κάθε ἄλλη πράξις ἐξαναγκασμοῦ ἐπὶ τῆς μειοψηφίας εἶναι ἄρνησι τῆς δημοκρατίας διότι εἶναι ἄρνησι τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀτόμου. Για τὸν Μίλλ, ἡ τυραννία τῆς πλειοψηφίας μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο κακὴ ὅσο καὶ ἡ τυραννία ἐνὸς Μονάρχου. Ἄς σκεφθοῦμε ὅτι κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦταν ἡ πλειοψηφία πού ἔστειλε στὴν πυρὰ τὸν Τζιορντάνο Μπρούνο καὶ ἀπειλοῦσε μὲ ἀφανισμό τὸν Γαλιλαῖο. Σήμερα ὁ ἴδιος νοσηρὸς θρησκοληπτικὸς δογματισμὸς συντηρεῖ τὰ «ψυχιατρεία» τῆς ρωσικῆς στέππας. Ἀνάλογη κατάστασι ἀρχίζει νὰ ἐγκαθιδρύεται στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν μονομερῆ Προπαγάνδα τῶν μέσων ἐνημερώσεως, τὸν συστηματικὸ ἀποκλεισμὸ ὑποστηρίξεως ἀντιθέτων γνώμων καθὼς καὶ τὴν συστηματικὴ δίωξι πολιτῶν γιὰ «περιύβρισι ἀρχῆς» πού ἔγινε φαινόμενο τῆς καθημερινῆς ζωῆς γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ὀφείλεται σὲ «τυχαῖες» ἐμπνεύσεις ἐνὸς ὑπουργοῦ ἢ ἐνὸς Πρωθυπουργοῦ. Τὰ ὄργανα αὐτὰ εἶναι τυφλοὶ ἐκτελεσταὶ τῆς σαφῶς προδιαγεγραμμένης μεθόδου μιᾶς θρησκοληπτικῆς ἰδεολογίας.]

Ἐπάρχει τώρα καὶ ἓνα ἐπόμενο στάδιο, τὸ τελικὸ, τὸ ὁποῖο προφητεύει ὁ Μάρξ. Τοῦτο εἶναι τὸ στάδιο τοῦ «Κομμουνισμοῦ» πού μοιραῖα θὰ ἀκολουθήσει τὸν «σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ» σὰν τὸ νομοτελειακὸ κορύφωμά του. Κατὰ τὸν χρυσοῦν αὐτὸν αἰῶνα ἐπιτεύξεως τοῦ Ἰπατοῦ Σκοποῦ τῆς Ἱστορίας, ἡ κοινωνία θὰ ἔχει ὁργανωθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή, «ἀπὸ ἕκαστον κατὰ τὴν ἰκανότητά του, εἰς ἕκαστον κατὰ τὶς ἀνάγκες του». Ἡ ἀσάφεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι πασιφανῆς γιὰ τὸν νηφάλιο κριτὴ, ὅχι ὅμως καὶ γιὰ τὴν ἡμιμαθῆ νεολαία ἢ τοὺς πιστοὺς ὀπαδοὺς οἱ ὁποῖοι ἀπολαμβάνουν ἡδυπαθῶς τὸ νέον «ἔπιον». Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ ὁποῖος σὰν νέος ἀνεζήτησε τὴν «πνευματικὴ τροφή» του στὸν Μάρξ καὶ στὸν Ἐγγκελς, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκουσθεῖ λέγων: «Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ στοχαστὲς καὶ φιλόσοφοι, αἰσθανόμενα νὰ μὲ καίγῃ. Ὁ Μάρξ εἶναι σίγουρα ὁ Χριστὸς τῆς κομμουνιστικῆς θεωρίας, ὁ ἀθάνατος πνευματικὸς ἡγέτης ἐνὸς συστήματος πού θὰ ὑπάρχει αἰωνίως»!

Δεδομένου ὅτι τὸ Κράτος εἶναι, ἐξ ὀρισμοῦ, τὸ ὄργανο τῆς ἄρχουσας τάξεως, ἡ κατάργησι τῶν τάξεων κατὰ τὸ στάδιον αὐτὸ θὰ ἐπιφέ-

ρει και την κατάργησι του Κράτους. Η κατάργησις αὐτή παραμένει ἔγνοια τελείως ἀσαφής. Κάπου ὁ Ἐγγκελς λέγει ὅτι θὰ εἶναι μεταβολή τῆς πολιτικῆς λειτουργίας σέ διοικητικὴ ἀλλὰ δὲν καταλαβαίνει κανεὶς τί μπορεῖ νὰ σημαίνει τοῦτο. Ἄλλοτε πάλι λέγει ὅτι μὲ τὴν κοινωνικοποίησι τῶν μέσων παραγωγῆς τὸ προλεταριάτο θὰ καταλύσει τὸ Κράτος, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀκόμη ἀσαφέστερον. Τέλος ὁ Ἐγγκελς μᾶς δεβαιώνει ὅτι ὅταν τὸ Κράτος καταλάβει ὅλα τὰ μέσα παραγωγῆς τότε θὰ ἐπιτελεσθῆι τὸ «πῆδημα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς ἀνάγκης στὸ βασίλειο τῆς ἐλευθερίας» (1). Ἡ ἡμερομηνία γι' αὐτὸ τὸ θαῦμα δὲν καθορίζεται ἐπακριβῶς. Τὰ δράματα αὐτὰ τοῦ «σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ» ἔχουν ἐκδηλῆ τὴ σφραγίδα τῆς ψυχοπαθολογικῆς θρησκοληψίας. Σ' αὐτὸ συνίσταται ἡ ἐκπληκτικὴ τους δύναμις. Ἀποτελεῖ ἀπύθμενη ἀφέλεια καὶ ἄγνοια τὸ νὰ νομίζει κανεὶς ὅτι μποροῦν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ τὴν καλλιέργεια «ἡπίου κλίματος» ἢ μικροπολιτικάντικων «συμβιβασμῶν»¹.

1) Βλ. Παράρτημα § 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Προτού προχωρήσουμε στη γενική κριτική θεώρησι του Μαρξισμού θά πρέπει νά γνωρίσουμε μέ συντομία καί τήν τελική ανάπτυξι τοῦ μαρξιστικοῦ τριπτύχου. Μετά τήν φιλοσοφική καί τήν κοινωνιολογική ἀκολουθεῖ ἡ οἰκονομική θεωρία.

Ἡ πνευματική ἐξέλιξι τοῦ Μάρξ ἀποτελεῖ κλασικό παράδειγμα τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου πού ὁ Γκαμπριέλ Τάρντ ἀποκαλεῖ «ἀρνητική μιμήσι». Ὁ Μάρξ, ὅπως εἶδαμε, ἀκολούθησε τόν Χέγκελ ἀλλ' ἐπέφερε τήν ἀναστροφή τῆς θεωρίας του «ἀπό τὸ κεφάλι στὰ πόδια», σέ σημεῖον ὥστε νά θεωρεῖται ἀπό πολλούς σάν ἀντι-εγελειανός. Τὸ ἴδιο φαινόμενο τῆς ἀρνητικῆς μιμήσεως θά βροῦμε στή διατύπωσι τῆς οἰκονομικῆς του θεωρίας. Ἐδῶ ἡ ρίζα πού ζωοδοτεῖ τόν μαρξισμό δέν εἶναι πλέον ὁ γερμανικός ἰδεαλισμός ἀλλὰ ἡ οἰκονομική θεωρία τῶν λεγομένων «κλασικῶν» ἀγγλων-οἰκονομολόγων τοῦ αἰῶνος του.

Ὁ Μάρξ ἐμιμήθη τοὺς κλασικούς κατὰ ἰδιόρρυθμο τρόπο. Ἐβασίσθη στίς θεμελιώδεις ἔννοιες γιά νά καταλήξει σέ διάφορα συμπεράσματα. Πρώτη τέτοια ἔννοια ἦταν ἡ θεωρία τῆς ἀξίας. Ὁ κλάδος αὐτός τῆς οἰκονομικῆς ἀσχολεῖται μέ τήν ἀναζήτησι τῶν θεμελιωδῶν παραγόντων πού καθορίζουν τήν ἀξίαν ἑνὸς προϊόντος στήν ἀγορά. Ἡ πρώτη θεωρία πού εἶχε διατυπωθεῖ εἶναι ἐκείνη πού ἐξαρτᾶ τήν ἀξίαν ἑνὸς προϊόντος ἀπὸ τήν ἐνσωματωμένην σ' αὐτὸ ἐργασία. Μεταξὺ τῶν πολλῶν παραγόντων πού καθορίζουν πράγματι τήν ἀξίαν οἱ οἰκονομολόγοι ἀνεζήτησαν τὸν ἕνα καὶ μοναδικόν ὃ ὁποῖος ἐπὶ πλέον θά εἶχε χαρακτηριστῆρα «ποσοτικό», δηλ. θά ἦτο δυνατό νά γίνῃ ἀντικείμενο μετρήσεως, ὥστε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νά γίνῃ «ἐπιστημονικός», δηλ. νά ἐπιτρέπει τήν

π ρ ό θ λ ε ψ ι. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴ γνωστὴ τακτικὴ τοῦ «κυνηγίου τῶν παραγόντων» γιὰ τὴν ὁποίαν ἐμιλήσαμε. Ἔτσι, ὁ Ἄνταμ Σμιθ γράφει: «μόνον ἡ ἐργασία, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία παραμένει σταθερὴ, εἶναι τὸ ἔσχατο καὶ πραγματικὸ μέτρο μὲ τὸ ὁποῖον ἡ ἀξία ὄλων τῶν ἀγαθῶν μπορεῖ πάντοτε νὰ ἐκτιμηθεῖ καὶ συγκριθεῖ». Τὴν ἀρχέτυπη αὐτὴ θεωρία θὰ παρουσιάσει ἀναλυτικώτερα ὁ Ρικάρντο. Αὐτὸς πιστεύει ὅτι ἡ κανονικὴ τιμὴ ἑνὸς ἀγαθοῦ τείνει νὰ εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὴν ἀπαιτούμενη ἐργασία γιὰ τὴν κατασκευὴ του. Ἡ θεωρία ἔχει διαμορφωθεῖ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δεινότητά τοῦ Προκρούστη! Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ «οἰκονομικοῦ ἀνθρώπου», δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα παρὰ μιᾶς σειρᾶς αὐθαιρέτων ἀφαιρέσεων καὶ «ἐντοπισμῶν τῆς προσοχῆς» ποῦ ἀλλοιώνουν τελικὰ τὸ ἀντικείμενο παρατηρήσεως. Ἡ θεωρία δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τοὺς μετέπειτα οἰκονομολόγους οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν διάφορες ἄλλες θεωρίες, ὅπως τὴν τοῦ κόστους παραγωγῆς, τῆς ἐλαχίστης χρησιμότητος κλπ. Ὅπως συνήθως συμβαίνει, ἡ κάθε μία θίγει πράγματι ἕνα τμήμα τῆς ἀλήθειας, σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς προσοχῆς, ἐνῶ θέτει σὲ παρένθεσι τὴν γενικώτερη θεώρησι ἑνὸς εὐρύτερου συνόλου μέσα στὸ ὁποῖον οἱ ἀντικρουόμενες θεωρίες ἔχουν συμπληρωματικὸ χαρακτήρα. Εἶναι ἕνα ἐπὶ πλέον παράδειγμα τῆς «θεωρίας τοῦ Λάθους». Πρόκειται γιὰ τὴν αὐταπάτη τοῦ «ἐντοπισμοῦ τῆς προσοχῆς» ποῦ ὀφείλεται στὴ «διεξοδική» φύσι τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ¹. Ὅπως ὀρθῶς ἔχει παρατηρήσει ὁ Λάϊμπνιτς, κάθε θεωρία εἶναι ἀληθὴς ὡς πρὸς αὐτὸ ποῦ βεβαιώνει καὶ ψευδὴς ὡς πρὸς αὐτὸ ποῦ παραλείπει.

Ὁ Μάρξ θὰ υἰοθετήσῃ πλήρως τὴ θεωρία τῆς ἀξίας-ἐργασίας διότι βρίσκει ὅτι τὸν βοηθεῖ, σὰν μείζων πρότασι, γιὰ νὰ «ἀποδείξῃ» τὸ ἐκ τῶν προτέρων τεθὲν συμπέρασμα. Ἔτσι, θὰ μπορεῖ πλέον νὰ προχωρήσῃ σταθερὰ στὴν «ἐπιστημονικὴ» διατύπωσι τῆς θεωρίας τῆς Ἐκμεταλλεύσεως. Τὸ βασικὸν ἐρώτημα ποῦ ἀνακύπτει εἶναι τὸ ἐξῆς: ἐὰν ὑπάρχει ταυτότης μεταξὺ τῆς ἀξίας ἑνὸς προϊόντος καὶ τῆς ἐνσωματωμένης σ' αὐτὸ ἐργασίας, τότε ἀπὸ ποῦ ἀπορρέει τὸ Κέρδος; Γιὰ τὴν ἀπόκρισι, τὸ σκεπτικὸ τοῦ Μάρξ ἀκολουθεῖ κατὰ σειρὰν τὶς ἐξῆς βαθμίδες: Θεωρία τῆς ἀξίας - Θεωρία τοῦ ἡμερομισθίου - Θεωρία τῆς ὑπεραξίας. Εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρον νὰ δοῦμε περὶ τίνος πρόκειται.

Κατὰ τὸν Μάρξ, «ἡ ἀξία οἰουδήποτε προϊόντος εἶναι, σὲ γενικὰς γραμμίς, ἀνάλογη μὲ τὴν ποσότητα τῆς ἀναγκαίας μέσης κοινωνικῆς ἐργασίας ποῦ θρῖσκεται ἐνσωματωμένη σ' αὐτό». Ἡ κάθε λέξι τῆς προ-

1) Βλ. περισσότερα στὸ βιβλίο μου, Ἡ Προπαγάνδα, σελ. 88 κ.ε.

τάσεως αὐτῆς εἶναι ἐπιτήδεια διαλεγμένη. Ὁ Μάρξ δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψει τὸ ἐμπειρικό γεγονός ὅτι ἡ τιμὴ ἐνὸς προϊόντος κυμαίνεται ἀνάλογα μὲ τὴν ἐκάστοτε προσφορά καὶ ζήτησι. Γι' αὐτὸ εἰσάγει φρονιμῶς τὴν πρότασι μὲ τὶς λέξεις «σὲ γενικὲς γραμμές». Ὁ λόγος τίθεται μὲ τὴν «ὑπόθεσι» ὅτι ἡ ζήτησις εἶναι κανονικὴ. Ἔτσι παρακάμπτεται τὸ ἐρώτημα: «ἐὰν ὁ ἀποκλειστικὸς παράγων εἶναι ἡ ἐργασία πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ἓνα προϊόν δὲν ἔχει ἀξίαν ὅταν κανεὶς δὲν τὸ ἐπιθυμεῖ;» Πῶς τὸ ὄν μεταπίπτει εἰς τὸ μὴ-ὄν; Τὸ ἐπίμονο κυνήγι τοῦ ἐνὸς παράγοντος ἀφήνει πάντοτε νὰ διαφεύγουν οἱ λοιποί. Ὁ ἄλλος ὄρος, ἐπιτηδείως διαλεγμένος, εἶναι ἡ «μέση κοινωνικὴ ἐργασία» (καὶ ὄχι ἀπλῶς ἡ ἐργασία). Ὁ ὄρος ἀποτελεῖ ἀπόπειρα συγκαλύψεως μιᾶς πραγματικῆς δυσκολίας ποῦ παρουσιάζει ἡ θεωρία. Εἶναι πασιφανὲς ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι πάντοτε ἐργασία κάποιου καὶ ἐπομένως ὑπάρχει ἀναμφισβήτητη ποιοτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν φορέων. Ὁ Μάρξ ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ ἀνειδίκευτου ἐργάτη δὲν εἶναι ἴσης ἀξίας μὲ τὴν ἐργασία τοῦ διπλωματούχου μηχανικοῦ, ὅπως καὶ ἡ ἐργασία τοῦ «τεμπέλη» μὲ αὐτὴν τοῦ ἱκανοῦ. Γι' αὐτὸ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναγάγει τοὺς διάφορους ποιοτικoὺς βαθμοὺς τῆς ἐργασίας σὲ μιὰ μονάδα ποῦ λέγεται «μέση κοινωνικὴ ἐργασία» καὶ ἀφορᾷ στὴ μέση (στατιστικὴ) παραγωγικότητα μιᾶς ἐκάστοτε δεδομένης κοινωνικῆς ομάδος. Ὁ Μάρξ λέγει: «ἐννοοῦμε τὴν ποσότητα ἐργασίας ποῦ π ρ έ π ε ι!» Τὸ πῶς τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, δὲν εἶναι σαφές. Καὶ ἡ ἀσάφεια αὐτὴ ἐπιτρέπει ὁποιαδήποτε περαιτέρω «ἐπιστημονικὴν» ταχυδακτυλουργία.

[Ἡ ἔκθεσι τῆς θεωρίας τῆς ἀξίας στὸν πρῶτο τόμο τοῦ «Κεφαλαίου» εἶναι ἓνα μίγμα δερμπαλιστικῆς συγχύσεως, πολυλογίας καὶ ὑποκριτικοῦ «ἐπιστημονικισμοῦ». Ὁ Μάρξ λέγει: «τὴν στιγμὴν ποῦ ἔγραφα τὸν πρῶτο τόμο καὶ συγκεκριμένως τὰ περὶ ἀξίας, ἔφτανα μερικὲς φορὲς σὲ σημεῖο κοκεταρίας προσπαθώντας νὰ μιμηθῶ τὸν τρόπο ἐκφράσεως τοῦ Χέγκελ». Βρίσκει τὸ «ἐμπόρευμα» γεμάτο ἀπὸ «μεταφυσικοὺς ἐκλεπτισμοὺς καὶ θεολογικὲς ὑπερβατικότητες», ὁμιλεῖ γιὰ τὸν «μυστικιστικὸ καὶ αἰνιγματικὸν χαρακτήρα», γιὰ τὴν «φανταστικὴν» μορφήν σχέσεων μεταξὺ τῶν πραγμάτων, γιὰ τὸν «φетиχιστικὸν» χαρακτήρα τοῦ ἐμπορεύματος καὶ καταλήγει: «ἡ ἀξία δὲν ἔχει γραμμένον στὸ κούτελο αὐτὸ ποῦ εἶναι. Μᾶλλον μεταβάλλει κάθε προϊόν ἐργασίας σὲ ἱερογλυφικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ζητᾷ μετὰ ἀπὸ πολὺν χρόνον νὰ ἀποκρυπτογραφῆσει». Μᾶς βεβαιώνει λοιπὸν πῶς τὸ γεγονός ὅτι «τὰ προϊόντα ὡς ἀξίες εἶναι ἡ πιὸ καθαρὴ καὶ ἀπλῆ ἐκφρασι τῆς ἀνθρώπινης ἐ ρ γ α σ ί α ς ποῦ κατηγαλῶθη γιὰ τὴν παραγωγή τους» ἀποτελεῖ τὴν πρόσφατη «ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψι!» Εἶναι ἡ «ἀποκρυπτογράφησι» ποῦ εἰσάγει ὁ

Μάρξ «για πρώτη φορά». Οί λέξεις «έπιστημονικός», «έπιστημονική αλήθεια», «ανακαλύπτω για πρώτη φορά» επαναλαμβάνονται συχνά και σείονται σαν έκφοβιστικό λάβαρο που θα επιφέρει το «μούδιασμα της συνειδήσεως». Τοῦτο είναι αποτελεσματικό σαν μέθοδος προπαγάνδας για τούς άφελείς «διανοουμένους» που ζητούν άπεγνωσμένα μίαν επιβεβαίωση ότι οί επιθυμίες και τὰ συμπλέγματά τους είναι «έπιστημονική» πραγματικότητα!

Ο Μάρξ επικαλείται τόν Ἀριστοτέλη παραθέτοντας και έκφραστικά του άποσπάσματα στην έλληνική (τήν όποίαν δέν έγνωρίζε) για να τονίσει ευρυμάθεια και «έπιστημονικότητα». Λέγει σχετικώς: Ο Ἀριστοτέλης άποτυγχάνει στόν προσδιορισμό τής έννοίας τής αξίας διότι δέν είναι σε θέσι να εξηγήσει τήν ισότητα αξίας μεταξύ δύο τελείως διαφορετικῶν προϊόντων. Ποία είναι ή «κοινή ούσία» μεταξύ «οικίας και κλίνης» τήν όποίαν ο Ἀριστοτέλης άδυνατεί να προσδιορίσει; Και ο Μάρξ άπάντά: είναι ή ανθρώπινη εργασία. — ο Ἀριστοτέλης δέν θέλησε να τὸ δεί διότι περιφρανοῦσε τούς δούλους που κατέβαλαν τήν εργασία κατά τήν εποχή του! «Η ειδική περίπτωση τής κοινωνίας που ζούσε ήταν αυτό που τὸν εμπόδισε να βρει ποιό ἦταν τὸ πραγματικό περιεχόμενο τής σχέσεως ισότητος μεταξύ τῶν ἐμπορευμάτων».

Εν τούτοις, ο Ἀριστοτέλης είχε δεί τὰ πράγματα με πολύ λιγώτερη προκατάληψη από τὸ Μάρξ. Διότι λέγει (σὰ Ἠθικά Νικομάχεια, I, V, κεφ. 5) ότι τὸ ζητούμενο κοινό μέτρο είναι «ή ανάγκη που ἔχουμε, διότι χωρίς αὐτή δέν θά υπήρχαν ανταλλαγές και οὔτε κοινωνικός βίος». Τὸ δὲ χρῆμα είναι τὸ «υπάλλαγμα» τής ανάγκης. Πράγματι λοιπόν ο Ἀριστοτέλης πρέπει να θεωρηθεί ο πρόδρομος τής θεωρίας τής ελαχίστης χρησιμότητος που ανέπτυξε με επιτυχίαν ο Walras. Η θεωρία αὐτή εξηγεί τὸ «αἶνιγμα» τής αξίας πολύ αποτελεσματικώτερα από τὸν Μάρξ. Τὸ ότι ή «έπιστημονική» ανακάλυψη τοῦ Μάρξ (ότι, δηλ. αξία είναι αποκλειστικῶς ή ανθρώπινη εργασία) είναι ἐσφαλμένη προκύπτει εύκολα και από τὰ ἐξῆς: Πρῶτον, υπάρχουν εἶδη τῶν όποίων ή αξία αυξάνεται με τήν άπλήν άποθήκευσιν, όπως π.χ. οί «άντικες», οί αρχαιότητες ή τὸ κρασί. Δεύτερον, οὔδεις καταβάλλει εργασία για ένα προϊόν εἴαν δέν γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων ότι αὐτὸ ἔχει αξίαν! Τοῦτο σημαίνει ότι ή αξία τοῦ ἐμπορεύματος, καθ' εαυτήν, καθορίζεται από τήν κοινωνική ανάγκη, δηλ. εἴαν στή δεδομένη κοινωνία υπάρχουν κάποιοι που τὸ ἔχουν ανάγκη, όπως πολύ ὀρθά τὸ εἶδε ο Ἀριστοτέλης. Και τὸ ότι ακριβῶς ή αξία καθορίζεται από τήν ελαχίστη χρησιμότητα εξηγεί ακριβῶς και τήν ἀλάθητη αποτελεσματικότητα τοῦ νόμου τής

προσφοράς και της ζητήσεως. Χωρίς να χρειάζεται να υποθέτουμε το σχεδόν πάντοτε ανύπαρκτο γεγονός ότι «ή ζήτησις είναι κανονική».

Αυτά όλα, βεβαίως, δεν σημαίνουν ότι και η εργασία δεν είναι ένας από τους πολλούς παράγοντες που υπεισέρχονται στον προσδιορισμό της αξίας. Εάν ουδείς εργασθεί, ή ανάγκη θα μείνει ανικανοποίητη. Εάν ή ανάγκη δεν προϋπάρχει, ουδείς θα εργασθεί. Αλλά δεν είναι ούτε αρκετό, ούτε «επιστημονικό» να εντοπίζουμε την προσοχή μόνο στην ανθρώπινη εργασία επειδή θέλουμε εκ των προτέρων να αποδείξουμε με την «επιστημονική» μας εργασία μίαν αμφιβόλου αξίας ήθικη προκατάληψη που, για μας, ενέχει κάποια... χρησιμότητα!]

Το επόμενο βήμα για την τελείωσι της θεωρίας της εκμεταλλεύσεως είναι ή θεωρία της αμοιβής της εργασίας. Ο Μάρξ υποστηρίζει ὀρθῶς ότι ή «εργατική δύναμις» είναι, και αυτή, ὅπως οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα. Η «τιμή» του (δηλ. ή έκφρασι σέ χρήμα της αξίας) δεν συμπίπτει αλλά κυμαίνεται γύρω από την «αξία» σύμφωνα με τον νόμο προσφοράς και ζητήσεως. Ο εργάτης «πωλεί την εργατική του δύναμι στο κεφάλαιο για να ζήσει». Εάν ὅμως αξία είναι ή εργασία τότε ποιά είναι ή αξία της εργασίας; Ο Μάρξ θα υποστηρίξει λοιπόν ότι ή αξία της εργασίας του εργάτη πρέπει, ὅπως κάθε άλλο εμπόρευμα, να μπορεί να μετρηθεί από την ποσότητα της εργασίας. Και ή ποσότης εργασίας που θα μετρήσει την αξία της εργασίας του εργάτη δεν είναι ή συσσωρευμένη εργασία που κατέβαλε για σπουδές κλπ. αλλά είναι τα αγαθά τα ὁποῖα ὁ εργάτης και ή οικογένειά του χρειάζονται για να επιζήσουν σύμφωνα με τις ειδικές ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες¹. Αλλά με βάση ποιό κριτήριο θα καθορίσουμε τα αγαθά που απαιτοῦνται για την επιβίωσι του ανειδίκευτου εργάτη, ἀφ' ἑνός, και τοῦ διπλωματούχου μηχανικοῦ ἀφ' ἑτέρου; Ἐδῶ ὁ Μάρξ περιπλέκεται σέ λογική αντίφασιν που υπονομεύει τὸ «επιστημονικόν» κῶρος της θεωρίας του. Για τὸν καθορισμὸ τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν ἐκπίπτουμε πλέον ἀπὸ τὸ καθαρῶς «ποσοτικὸ» στοιχείο (που εἶναι τὸ μόνο που ἐνδιαφέρει τὴν ἀκριβῆ ἐπιστήμη) καὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ καταφύγουμε στὸ «ποιοτικὸ». Σὲ περαιτέρω ἀνάλυσι διαπιστώνουμε ὅτι ή αξία της εργασίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὑποκειμενικούς παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἀνάγονται στὸ ἐν γένει ἠθικὸ καὶ πνευματικὸν ἐπίπεδο μᾶς δεδομένης κοινωνίας — ἀλλὰ με τὸν τρόπον αὐτὸ δὲν

1) Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, κατὰ τὸν Μάρξ, ή συντήρησις της οικογενείας θεωρεῖται ὡς ἓνα εἶδος ... «ἀποσβέσεως» διότι τὰ τέκνα τοῦ εργάτη θὰ τὸν ἀντικαταστήσουν ὅταν αὐτὸς «φθαρεῖ» καὶ πεθάνει!

θεμελιούται «ἐπιστήμη». Ἔτσι, αὐτὸ πού ὁ μαρξιστὴς ἀποκαλεῖ «σουλπεστρουχτοῦρα» κινδυνεύει νὰ καταστῆ τὸ γενεσιουργὸ θεμέλιο τοῦ ὅλου οἰκονομικοῦ συστήματος. Σωστά λοιπὸν ὁ Σουμπέτερ ἀποκαλεῖ αὐτὴ τὴ βαθμίδα τοῦ μαρξιστικοῦ σκεπτικοῦ ἕνα ἀφελὲς «παίξιμο μὲ τὶς λέξεις».

[Γράφει ὁ Ἐγγελς: «Ὁ Μάρξ διακρίνει μεταξὺ ἀπλῆς καὶ συνθέτου ἐργασίας. Ἡ σύνθετη ἐργασία συνεπάγεται ἰδιαίτερες ἱκανότητες καὶ γνώσεις πού ἔχουν ἀποκτηθεῖ μὲ περισσότερο χρόνο, κόπο καὶ ἐξοδα. Ἐπομένως τὸ προϊόν τῆς σύνθετης ἐργασίας εἶναι ἕνα ἐμπόρευμα ἀνώτερης ἀξίας ἀπὸ τὸ προϊόν τῆς ἀπλῆς. Ὅμως ἀξίαν ἔχει μόνο τὸ ἐμπόρευμα ἀνάλογα μὲ τὴν ἐνσωματωμένη σ' αὐτὸ ἐργασία. Ἡ ἐργασία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀξία ἀφοῦ εἶναι ἡ ἀξία. Ἡ ἴδια ἡ ἀξία εἶναι ἔκφρασις τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας πού εἶναι κοινωνικῶς ἀναγκαία. Ἡ παραγωγή θὰ εὐνοηθεῖ ἀπὸ ἕνα τρόπο παραγωγῆς πού ἐπιτρέπει σὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας νὰ ἀναπτύξουν καὶ ἐξασκήσουν τὶς ἱκανότητές τους». Τελικῶς παραδέχεται ὅτι δὲν εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας πού καθορίζει τὴν ἀμοιβή ἀλλὰ «ἡ ἐντατικότης τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἱκανότης».

Ἡ ἀσάφεια τῶν ἀνωτέρω προτάσεων εἶναι ἐκδήλη. Ἄς προσπαθῆσει κάποιος νὰ ἀξιολογήσει δύο προϊόντα σύμφωνα μὲ αὐτὲς τὶς ἀρχές καὶ θὰ δεῖ μόνος τὸ ἀποτέλεσμα. Ποία εἶναι ἡ μονὰς τῆς ἐργασίας; Εἶναι ἡ ὥρα ἢ ἡ ποιότης; Καὶ τὸ κυριώτερο: πῶς μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ τοῦτο «ἐπισημονικά»; Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ «ἐπιστήμης». Πρόκειται περὶ λεκτικοῦ (καὶ συναισθηματικοῦ) φληναφήματος. Ἐξ ἄλλου δὲν μαθαίνουμε πούθεν ἂν ὁ ἐπιχειρηματίας κεφαλαιοῦχος προσφέρει ὁ ἴδιος «ἐντατικὴ ἐργασία καὶ ἱκανότητες». Ἡ δουλειὰ τοῦ σύγχρονου ἐπιχειρηματία εἶναι ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν δλοένα πιδ εὐρεῖα καταγάλωσι, ὁ πολλαπλασιασμός τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἡ αὔξησις τοῦ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου διαβιώσεως. Ἐὰν ὁ ἐπιχειρηματίας δὲν ἔχει ἐλευθερία, δὲν ἔχει ἀνεσι κινήσεων, δὲν ἔχει ἀ σ φ ἄ λ ε ι α, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ κάνει σωστά τὴν δουλειά του. Καὶ τὴν δουλειά αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κάνει κάποιος ἄλλος γι' αὐτὸν — οὔτε «οἰκονομολόγος», οὔτε «τεχνοκράτης», οὔτε «δημόσιος ὑπάλληλος». Τὸ κίνητρο τοῦ ἐπιχειρηματία γιὰ τὴν ἰδιόρρυθμη ἐργασία του (ἢ ὅποια εἶναι καὶ π ρ ο ὑ π ὀ θ ε σ ι γιὰ τὴν ἀπασχόλησι τῶν ἐργατῶν)¹ εἶναι τὸ κέρδος πού περι-

1) Εἶναι φανερό ὅτι ἂν ὁ ἐπιχειρηματίας (καπιταλιστὴς) δὲν εἶχε «κέρδος» (δηλ. ἀμοιβή γιὰ τὴν ἐργασία του) δὲν θὰ εἶχε ἀσχοληθεῖ νὰ ἐπενδύσει καὶ συνεπῶς ὁ ἐρ-

μένει (σάν αμοιβή τῆς ἐργασίας του) καὶ οἱ γνώσεις καὶ ἱκανότητες ποὺ ἔχει. Αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀξία» τῆς ἐργασίας του. Στὸ ὅτι αὐτὰ ἀναγνωρίζονται καὶ τιμῶνται ὀφείλεται ἢ ἄνευ προηγουμένου γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πολιτιστικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐλεύθερης δυτικῆς κοινωνίας. Στὸ ὅτι αὐτὰ διώκονται καὶ χλευάζονται ὀφείλεται ἢ ἐξαθλίωσι καὶ ἢ ἀνελευθερία τῶν χωρῶν τοῦ «σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ». Στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα εἶδαμε καὶ τίς δύο αὐτὲς φάσεις νὰ διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη. Στὴν πρώτη παρατηρήθη μία ἄνευ προηγουμένου οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἐκβιομηχάνησι ποὺ ἐπλησίασε τὴν Ἑλλάδα στὸ ἐπίπεδο διαβιώσεως τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως. Στὸ πρόσφατο δεύτερο, ποὺ ἄρχισε μὲ τὴν ἐπίδρασι τῆς πολεμικῆς προπαγάνδας τῶν μαρξιστῶν ἀπὸ τὸ 1974 καὶ μετὰ, παρατηρήθη μία προϊούσα οἰκονομικὴ ἐξαθλίωσι, ἀποβιομηχάνησι καὶ ἐκρηκτικὴ ἀνοδος τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους.

Ἄλλ' ἢ αὐταπάτη ποὺ ὑποδηλοῖ τὴν πλήρη ἀγνοια καὶ ἄρνησι τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ἐκφράζει τίς σαθρὲς ἰδεαλιστικὲς θάσεις τοῦ μαρξισμοῦ μαζὺ μὲ τὴν ὑποχρυπτόμενη πρόθεσι γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τυραννίας περιγράφεται ἀπὸ τὸν Ἑνγκελς μὲ τὰ ἐξῆς ἀνεδαφικά: «Κατὰ τὸν τρόπο σκέψεως τῆς μπουρζουαζίας εἶναι τερατώδες νὰ σκεφθοῦμε ὅτι μίαν ἡμέρα δὲν θὰ ὑπάρχει πιά οὔτε χειρῶναξ οὔτε ἐπαγγελματίας μὴχανικός. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ κατὰ τὴν διάρκεια μιᾶς ὥρας θὰ δίνει ὁδηγίες σάν ἀρχιτέκτων, θὰ σπρώχνει γιὰ λίγο καὶ τὸ καρτσάκι μέχρις ὅτου τὸν ξαναχρειαστοῦν γιὰ τίς γνώσεις του σάν ἀρχιτέκτονος» (!) Αὐτά, προφανῶς, θὰ εἶναι τὰ ἀγαθὰ τοῦ μελλοντικοῦ Παραδείσου τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας, ὅπως τὰ διαγράφουν τὰ προφητικὰ «ὄραματα» τοῦ μαρξιστικοῦ μύθου¹.]

Οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις καὶ ἡ γενικὴ ἀοριστία καὶ ἀσάφεια ποὺ χαρακτηρίζουν τίς ἀνωτέρω προτάσεις τῆς μαρξικῆς «ἐπιστήμης» δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ἀναχαιτίσουν τὸν Μάρξ καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του. Ὅπως εἶπαμε, ξεκίνησαν ὄχι ἀπὸ τὴν μείζονα ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἤδη θετιμὲνό συμπέρασμα καὶ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ καταλήξουν. Ἡ τελικὴ πρόθεσι τῶν ἀνωτέρω συλλογισμῶν εἶναι ἡ ἐξήγησι τοῦ θεθέντος ἐρωτήματος: «ἐὰν ἡ ἀξία εἶναι ἐνσωματωμένη ἐργασία τότε πῶς ἐξηγεῖται τὸ κέρδος;»

γάτης ἢ θὰ εἶχε μείνει ἀνεργος ἢ θὰ εἶχε ὑποστῆ σημαντικὴ μείωσι τῆς ἀμοιβῆς ἐργασίας του (λόγω τοῦ νόμου προσφορᾶς/ζητήσεως). Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει ἀποδείξει ἡ πρᾶξις.

1) Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ὄρου, βλ. Παράρτημα § 1.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴ πάντοτε τοῦ Μάρξ, ὁ ἰδιοκτήτης τῶν μέσων παραγωγῆς, δηλαδή ὁ τσιφλικοῦχος ἢ κεφαλαιοῦχος, δὲν ἠσχολεῖτο μὲ τίποτε ἄλλο στὴ ζωὴ του ἀπὸ τὸ σπόρ, τὸ κυνῆγι τῆς ἀλεπούς, τοὺς περιπάτους μὲ τὸ ἀμάξι στὸ Χάυδ Πάρκ, τὰ ταξίδια του στὴν Κυανῆ Ἀκτὴ καὶ τοὺς ἔρωτές του μὲ τὴν γαλλίδα ἢ γερμανίδα «γκουβερνάντα» τῶν παιδιῶν του. Ὅλα αὐτά, ἔδωσαν βέβαια ἀπὸ τὸ «κέρδος» τὸ ὁποῖον ἐνεθυλάκωνε χάρι στον μόχθο τῶν ἐργαζομένων, ὑπὸ πανάθλιες συνθήκες, στὴν ἰδιοκτησία του τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος σπανίως ἐπεσκέπτετο. Μέσα στὰ πλαίσια τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς ἢ ἔγνοια τῆς λέξεως «ἐργασία» δὲν παρουσίαζε καμμία ἀμφιλογίαν. Αὐτὸ τὸ ἀναχρονιστικὸ σκηρικὸ ἐξηγεῖ τὴν θέσι τοῦ Μάρξ καὶ δικαιολογεῖ τὸ σλόγκαν «ὁ μὴ ἐργαζόμενος, μὴ ἐσθιέτω». Σήμερα, τὸ εἶδος αὐτὸ δὲν ὑπάρχει πλέον. Ὁ κεφαλαιοῦχος ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν «ἐπιχειρηματία» ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ γνωρίζει «ῶρες ἐργασίας», ἀνεδείχθη καὶ ἀπεδείχθη δημιουργὸς διαθέτων γνώσεις καὶ ποιότητα ἐργασίας πρωτοφανῆ καὶ ἀναντικατάστατη ἢ ὁποῖα ἀπαιτεῖ τὴν ἐξαιρετὴ ἀμοιβή της. Χωρὶς αὐτὲς τίς ποιοτικὲς ἰκανότητες, μὲ ποῖαν «κοινωνικοποίησι», π.χ., ἢ ἑλληνικὴ Ναυτιλία θὰ εἶχε ποτὲ ἀναχθεῖ στὴν πρώτη θέσι στον κόσμο;

Γιὰ τὸν Μάρξ, οὐσία τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι ἡ ἐπιδίωξι τοῦ κέρδους, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ παραδεχτεῖ τὸ κέρδος ὡς κίνητρο καὶ συντελεστὴ προόδου. Τὸ θεωρεῖ καὶ αὐτὸς ὡς ἀπεχθὲς ἀμάρτημα ὅπως ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία τοῦ Μεσαίωνος ἤθελε νὰ θεωρεῖ ὡς ἀμάρτημα τὸν Τόκον, γιὰ νὰ καταφέρει ἔτσι νὰ δημιουργήσῃ τις προϋποθέσεις τῆς οικονομικῆς ἰσχύος τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον εἶχε διαφορετικὴν ἀντίληψιν τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν ἀνθρώπινη φύσι. Ἔτσι λοιπὸν ὁ Μάρξ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ «ἀναγκαία ἐργασία» (γιὰ τὴν δημιουργία τῆς ἀξίας) εἶναι πάντοτε κατώτερη ἀπὸ τὴν ἐργασία ποὺ καταβάλλει πρᾶγματι ὁ κάθε ἐργάτης. Γράφει ὁ Ἐνγκελς: «ἡ ἀξία ποὺ δημιουργεῖ ἕνας ἐργάτης μίαν ἡμέρα 12 ὥρου ἀπασχολήσεως δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀξία τῶν μέσων ἐπιδιώσεως τὰ ὁποῖα καταναλίσκει. Γι' αὐτά, ἡ ἐνσωματωμένη ἐργασία δὲν ὑπερβαίνει 3, 4 ἢ 7 ὥρες». Τὸ κέρδος λοιπὸν εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀναγκαίας καὶ πραγματικῆς ἐργασίας καὶ τοῦτο συνιστᾷ τὸ μέγεθος «ἐκμεταλλεύσεως» τοῦ ἐργάτη ἀπὸ τὸν ἐργοδότη του. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Μάρξ «ὑπεραξία» καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερ-ἐργασίας. Βεβαίως, ὁ Μάρξ δὲν ἔχει παράσχει κανένα ἐπιστημονικὸ κριτήριον γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ τί εἶναι ἀκριβῶς «ἀναγκαία» ἐργασία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴν ἐποχὴ του οἱ ἐργάτες εἰργάζοντο 12 ὥρες τὴν ἡμέρα. Σήμερα ἐργάζονται 8 ὥρες καὶ πληρώνονται

περισσότερο αλλά τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματία παρουσιάζει μᾶλλον αὐξήσει παρά ἐλάττωσι¹.

Ἐπὶ πλέον τὰ ἡμερομίσθια στὶς χώρες τοῦ ἐλεύθερου δυτικοῦ κόσμου εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν χωρῶν τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ». Ποιὸς λοιπὸν καρποῦται στὶς τελευταῖες αὐτὲς χώρες τὴν «ὑπεραξία»; Ὁ Μάρξ δὲν θέλησε ποτὲ νὰ σκεφθεῖ ὅτι ἂν πράγματι τὸ κέρδος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑπεραξίας τότε ἀναγκαστικὰ οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ χρησιμοποιοῦν σὲ μεγαλύτερη ἔντασι τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πιὸ «ἐπικερδεῖς» ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις ὅπου τὸ κεφάλαιον ἐπεγδύεται κυρίως σὲ μηχανήματα — ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεδειγμένα ψευδές². Εἶναι ὅμως σαφές ὅτι ὁ Μάρξ δὲν κάνει ἀντικειμενικὴ οἰκονομικὴ ἀνάλυσι. Ὁ Μάρξ πειράται οἰκονομικὴ ἠθικολογία σύμφωνα μὲ τὶς προκαταλήψεις τῆς φαντασίας του. Ἡ θεωρία τῆς ἀξίας μὲ τὸ «εὕρημα» τῆς ὑπεραξίας ἔχει τόση σχέση μὲ τὴν ἀκριβῆ ἐπιστήμη ὅση καὶ μία θεατρικὴ παράστασι μὲ τὴν πραγματικὴ ζωὴ. Μᾶς γοητεύει συναισθηματικὰ ἢ μᾶς ἀγανακτεῖ, μᾶς διασκεδάζει ἢ μᾶς ἀνιά ἀλλ' αὐτὸ μόνον ἐφ' ὅσον ἐπέχουμε ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ τοῦ καθημερινοῦ βίου.

Αὐτὰ βεβαίως θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὴν ἀναζητήσι ἀλλων παραγόντων. Τὸ σκεπτικὸν τοῦ Μάρξ, παρ' ὅλη τὴν ἐπιφανειακὴ του «ἐπιστημονικότητα» στηρίζεται σὲ ἀπλοῖκὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐκμεταλλεύονται τοὺς ἀσαφεῖς ὅρους «μέση κοινωνικὴ» καὶ «ἀναγκαία» ἐργασία. Ὁ ἐπιστήμων θὰ ἐρωτήσῃ: ποῖος εἶναι ἀκριβῶς ὁ τρόπος καθορισμοῦ τῆς «ἀναγκαίας» ἐργασίας; Θὰ ἔχουμε ὡς μέτρο τὶς ὥρες ἐργασίας; Τοῦτο φαίνεται νὰ δοξάζει ὁ Μάρξ ἀλλὰ παραβλέπει σκοπίμως, μὲ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς προσοχῆς, ὅτι ἡ ἐργασία δὲν εἶναι μόνον χρονικὴ ποσότης ἀλλὰ καὶ ποιότης. Μία ἐργασία 6 ὥρων μπορεῖ νὰ παραγάγει μεγαλή-

1) Ἡ θεωρία ὅτι «τὸ κέρδος αὐξάνει κατὰ τὸ μέτρο τοῦ ἡ ἀμοιβῆ τῆς ἐργασίας μειώνεται» δὲν ἀποδεικνύεται στὴ σύγχρονη πράξι.

2) Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ μηχανοποίησι ὀδηγεῖ σὲ αὐξήσει τῆς ὑπεραξίας διότι μειώνει τὴν ἐργατικὴ δύναμι, ἢ ὅποια ἀντὶ νὰ πληρώνεται κατὰ τὸ ἥμισυ δὲν πληρώνεται καθόλου. Τοῦτο στὴν πράξι ἀπεδείχθη ἀναληθέςτατον. Ἡ μηχανοποίησι καὶ ἡ αὐξήσει τῆς παραγωγικότητος μὲ τὴ βελτίωσι τῶν μεθόδων ἔργασίας συνετέλεσε ἀντιθέτως στὴ μείωσι ἢ ἐξουδετέρωσι τῆς ἀνεργίας. Ὅταν ὁ Ἐνγκελς γράφει «ἡ ὑπερκόπωσις τῶν μὲν καθορίζει τὴν ἀνεργίαν τῶν δὲ» βρίσκειται ἐκτὸς τῆς σημερινῆς πραγματικότητος, ὅπως καὶ ὁ Μάρξ ὅταν λέγει ὅτι «ἡ συσσώρευσις κεφαλαίου ὀδηγεῖ στὴ συσσώρευσι τῆς φτώχειας, τῆς ἀμάθειας καὶ τῆς ἀποκτηνώσεως». Ἡ κοινωνία τοῦ ἐλεύθερου δυτικοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν αὐξουσα εὐημερία τῶν ἐργαζομένων τῶν ὁποίων τὸ ἐπίπεδο διαβιώσεως εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τῶν χωρῶν τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ».

τερη αξίαν από εργασία 12 ὥρων για τὸ ἴδιο προϊόν ἀλλὰ ἀπὸ δύο διαφορετικούς ἐργάτες. Ποιὰν θὰ θεωρήσουμε «ἀναγκαία»; Ὁ Μάρξ λέγει τὴν «ἀναγκαία μέση κοινωνική εργασία». Βεβαίως, για νὰ θρῶ τὴν ποσότητα τῆς «ἀναγκαίας» ἐργασίας μπορῶ νὰ ἀφαιρέσω τὰ συνολικά κέρδη ἀπὸ τὴ συνολικὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ ἡ σχέση αὐτὴ πρέπει νὰ παρουσιάζει ἀμοιβαιότητα. Δηλαδή ἂν τὸ κέρδος εἶναι ἄγνωστο θὰ πρέπει νὰ μπορῶ νὰ τὸ θρῶ ἂν χρησιμοποιήσω τὴν μεταβλητὴ τῆς «ἀναγκαίας» ἐργασίας. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατο. Ἡ μεταβλητὴ αὐτὴ δὲν γίνεται γνωστὴ παρὰ μόνον ἂν τὸ κέρδος εἶναι γνωστό. Μὲ παρόμοιες μεθόδους δὲν θεμελιώνεται ἡ ἐπιστήμη.

Ἀλλὰ τὸ σφάλμα τοῦ «ἐντοπισμοῦ τῆς προσοχῆς» καλύπτεται εὐκολα ἀπὸ τὸν εὐσεβῆ μαρξιστὴ κάτω ἀπὸ τὸν πέπλο τῆς «ἠθικοφανείας». Ἡ θεωρία τῆς ὑπεραξίας, ὡς «ἐπιστημονικὴ» θεωρία εἶναι μία καθαρὴ ἀνοησία. Ἀλλὰ τὸ νὰ παρουσιάζεις τὸ κέρδος ὡς ἂν νὰ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας ἀθῶων ἀνθρώπων εἶναι ἓνα δόγμα ποῦ ἐπαναστατεῖ τὸ συναίσθημα τῆς δικαιοσύνης. Συνήθως σὲ παρόμοια συναισθηματικὰ ἐπιχειρήματα ἡ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικὰ (τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ μόνια «ἐργαλεῖα» τῆς ἐπιστήμης) παραμερίζονται μὲ μεγάλην εὐκολία. Ἔχουμε καὶ ἄλλοτε δείξει ὅτι ἡ μαρξιστικὴ μεθοδολογία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀναστροφή τῆς συλλογιστικῆς διαδικασίας. Στὴν κλασικὴ Λογικὴ ξεκινᾶμε ἀπὸ τὴς ὑπερκείμενες για νὰ καταλήξουμε στὸ μέχρι στιγμῆς ἄγνωστο συμπέρασμα. Ὁ μαρξιστὴς ξεκινᾶ πάντοτε ἀπὸ τὸ συμπέρασμα για τὴν ἀναζήτησι τῶν ὑπερκειμένων τὴς ὁποῖες περιποιεῖται μὲ τὴν μέθοδο τοῦ Προκρούστη. Καὶ παράλληλα κάνει κατὰ κανόνα χρῆσι τοῦ εὐρύτατα διατυμπανισθέντος ἐκφοβισμοῦ ὅτι ὁ μαρξικὸς σοσιαλισμὸς εἶναι «ἐπιστημονικὸς».

Βεβαίως, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχει κανεὶς ἄμεση γνωριμία μὲ τὴν συμβολὴ τοῦ σύγχρονου ἐπιχειρηματία στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξι για νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ πόσο τὸ κέρδος εἶναι παράγων προόδου. Ἡ κατάργησι τοῦ κέρδους (τὸ ὁποῖον πράγματι εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ιδιόρρυθμης καὶ ἀντικατάστατης ἐργασίας τοῦ ἐπιχειρηματία) εἶναι ἡ αἰτία ὅτι οἱ οἰκονομίες τῶν χωρῶν τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» φυτοζωοῦν. Ἀλλὰ ὅπως εἶπαμε, ὁ μαρξιστὴς οἰκονομολόγος δὲν ἔχει ἄμεση γνωριμία μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴ δράσι καὶ πράξι. Καὶ ἐπὶ πλέον, τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν στοχεύει πρὸς τὴν οἰκονομικὴν εὐημερία ἀλλὰ μόνον πρὸς τὴν ἐπίτευξι τοῦ Ὑπατου Σκοποῦ τῆς Ἱστορίας καὶ τὴν ἐπίσπευσι τοῦ τελικοῦ σταδίου ὅπου «ἡ προϊστορία λήγει καὶ ἀρχίζει ἡ ἱστορία»! Μὲ παρόμοια δράματα ἔχουν ὀδηγηθεῖ πολλὲς φορὲς οἱ λαοὶ ὡς πρόβατα στὴν κα-

ταστροφή. Είναι τραγική ή περίπτωση της Ελλάδος σήμερα ή οποία
έντεχνα, και με άνέντιμα μέσα ψεύδους και υποσχέσεων οδηγήθηκε πρὸς
τὴν βαθμιαία ἐξαθλίωσι ἀπὸ τὰ ψυχοπαθολογικά δράματα ἑνὸς ἀνθρώπου
καὶ τὴν ἀνικανότητα ἑνὸς ἀντιπάλου του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Α Ε Ι Ο Λ Ο Γ Η Σ Ε Ι Σ

Ὁ Ἐγγκελς ἀναφέρει ὅτι οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις τοῦ Μάρξ ἦσαν κυρίως δύο: ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἡ «ἀποκάλυψις τοῦ μυστηρίου τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς μετὰ τὴν θεωρία τῆς ὑπεραξίας». Ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ εἶπεν ὅτι ἐκεῖνο πού αὐτὸς ἀνεκάλυψε πρῶτος ἦταν, 1) ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῶν τάξεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς παραγωγῆς, 2) ἡ πάλη τῶν τάξεων ὀδηγεῖ ἀναγκαστικὰ στὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, 3) ἡ δικτατορία εἶναι τὸ μεταβατικὸ στάδιον γιὰ τὴν κατάργησιν ὅλων τῶν τάξεων καὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας. Εἶναι προφανές ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ὅτι οἱ δύο στυλοβάτες τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας εἶναι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς καὶ ἡ πάλη τῶν τάξεων. Ἐὰν τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα δὲν ἀποδειχθοῦν περιτράνωσιν ὡς ἀδιάσειστα εἶναι δύσκολο νὰ δεῖ κανεὶς τί θὰ ἀπομείνῃ πλέον ἀπὸ δλόκληρον τὸ θεωρητικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Μάρξ.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. «Ὁλη ἡ ἱστορία τοῦ παρελθόντος», γράφει ὁ Ἐγγκελς, «ἐμφανίζεται ὡς ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Οἱ τάξεις εἶναι πρῶτον τῶν σχέσεων τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν, δηλ. τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων. Συνεπῶς ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν βάσιν ἢ ὅποιαν ἐπιτρέπει, σὲ τελευταίαν ἀνάγνωσιν, νὰ ἐξηγήσῃ ὅλη τὴν σπουδαιότητα τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν καθὼς καὶ ὅλες τὶς θρησκευτικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ λοιπὰς ἰδέας κάθε ἱστορικῆς περιόδου». Βέβαια, τὸ πρῶτον ἐρώτημα πού γεννᾶται εἶναι τὸ ἐξῆς: ἐὰν ἡ οἰκονομικὴ δομὴ μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου καθορίζει ὅλες τὶς ἰδέας τότε πῶς ἐξηγεῖται ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περίωδον παρουσιάζονται ποικίλες καὶ

διαφορετικές μεταξύ τους ιδέες και θεωρίες; Κατά ποίαν επιστημονικήν αρχήν ή αυτή αιτία είναι δυνατόν να έχει ποικίλα αποτελέσματα; Και από μίαν άλλην άποψι, ούτε ο Μάρξ ούτε ο Ένγκελς δέν φαίνεται να διερωτήθηκαν ποτέ διατί, ακριβώς, ή ανάπτυξι του Καπιταλισμού είναι φαινόμενο πού παρατηρήθη αποκλειστικά στή Δυτική Ευρώπη; Και όχι μόνον αυτό, αλλά κυρίως και μόνον, όπως έδειξε ο Βέμπερ, στήν π ρ ο τ ε σ τ α ν τ ι κ ή Ευρώπη; Μήπως προηγήθη κατ' ανάγκη ένα ιδεολογικόν υπόβαθρο τó όποιο καθώρισε τήν περαιτέρω οικονομική πορεία;¹

Ο Ένγκελς, σέ μία στιγμή, φαίνεται να αντιλαμβάνεται τήν υπερβολή, γι' αυτό και γράφει στόν Μπλόχ τó 1890: «Ο Μάρξ και έγώ είμαστε υπεύθυνοι γιατί κατά καιρούς έδώσαμε περισσότερο βάρος στόν οικονομικό παράγοντα άπ' ό,τι του άρμόζει. Είμαστε όμως υποχρεωμένοι να δώσουμε έμφασι στόν κεντρικό του χαρακτήρα κατ' αντίθεσι με τούς αντιπάλους μας πού τόν άγνοούσαν». Η όμολογία αυτή θά ήταν αρκετή για να ανατρέψει τόν «επιστημονικόν» ιστορικόν ύλισμό σάν χάρτινη σουπερστρουχτούρα! Άλλά ο Ένγκελς σπεύδει σέ λίγο να προσθέσει επιμένων ότι ο οικονομικός παράγων, «σέ τελευταίαν άνάλυσι» είναι ο καθοριστικός παράγων τής ιστορίας. Ό,τι ήταν ο άπό μηχανής θεός στούς άρχαίους τραγικούς είναι ή «τελευταία άνάλυσι» για τόν αυτοδίδακτον Ένγκελς.

Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι ο οικονομικός παράγων είναι, και αυτός, ένα σημαντικό κίνητρο για τίς ανθρώπινες ενέργειες. Για κάθε πράξι ένός ανθρώπου έχουμε πάντοτε τήν συνήθεια να ρωτάμε «τί συμφέρον έχει;» Άλλά τó «συμφέρον» δέν είναι πάντοτε οικονομικό και δέν είναι π ο τ ε «σέ τελευταίαν άνάλυσι» οικονομικό. Γιατί και ο οικονομικός παράγων και τó χρήμα είναι πάντοτε μέσον για άλλους άπώτερους ανθρώπινους σκοπούς. Αυτό πού όντως συνέβη και ώδήγησε τόν Μάρξ στήν «μεγάλην ανακάλυψι» του ιστορικού ύλισμού σάν Παγκόσμιου Νόμου, ήταν ή πράγματι συντριπτική έμπειρία τής Βιομηχανικής Έπαναστάσεως. Συνέβη πράγματι, στα στενά χρονικά πλαίσια τής έμπειρίας του Μάρξ, ώστε ή ύλική αυτή άναστάτωση επέδρασε κατόπιν στίς ιδεολογικές μορφές. Άλλά ο Μάρξ επιθυμεί να διαπλάσει επιστήμη και ή Έπιστήμη δέν άνέχεται περιορισμούς. Οί νόμοι της πρέπει να έχουν αποκλειστικότητα, αναγκαιότητα και καθολικότητα. Ο Μάρξ δέν διερωτήθη ποτέ πού ώφείλετο ή ύλική άναστάτωση τών συνθηκών τής οικονομικής

1) Βλ. σχετικώς άνωτέρω (άρχη Κεφ. 1) για τούς λόγους πού κατέστησαν δυνατή τήν βιομηχανικήν επανάστασι.

παραγωγής. Διαπράττει τὸ μωραῖο σφάλμα τῶν κοινωνιολόγων τοῦ 19ου αἰῶνος: θέλει νὰ βλέπει τὴν αἰτιώδη σχέσιν ἀπλῆν καὶ ὄχι σὰν πλέγμα μὲ ἀπειρη προέκτασι. Ξεκιῶ, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴν «ἀπλῆν» ἀλήθεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φάγει γιὰ νὰ ζήσει! Ἐὰν ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθὲς ὅτι «ἡ συνείδησι καθορίζει τὴν ὕπαρξι» δὲν εἶναι ἐξ ἴσου καὶ ἀπολύτως ἀληθὲς ὅτι «ἡ ὕπαρξι καθορίζει τὴν συνείδησι». Πρόκειται καὶ ἐδῶ γιὰ τὸ συνηθισμένο σφάλμα τοῦ «ἐντοπισμοῦ τῆς προσοχῆς».

Τοῦτο θὰ γίνῃ εὐκόλα κατανοητὸ ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὸ σύστημα τῶν ἐνστικτικῶν ποὺ καθορίζουν τὴν ζωικὴν ὕπαρξι. Στὴ φύσι, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔχουμε δεῖ¹, τὸ ζῶο μάχεται γιὰ τὴν ἐξασφάλισι τῆς ζωῆς του, τρέφεται γιὰ τὴν συντήρησί της, πολλαπλασιάζεται καὶ ἀνατρέφει τὰ νεογνά του. Οἱ ψυχολόγοι διακρίνουν ἔτσι τέσσερα βασικὰ ἐνστικτικὰ: τῆς Ἀμύνης ἢ Πάλης, τῆς Διατροφῆς, τῆς Σεξουαλικότητος καὶ τῆς Συμπαθείας ἢ Στοργῆς. Σ' αὐτά, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε σὰν πέμπτο τὸ «μεταφυσικὸν ἐνστικτο» τὸ ὁποῖο διατηρεῖ τὴν ἐπίγνωσι τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ². Αὐτὰ μαζὺ ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καὶ συνυπάρχουν σὲ κάθε ἄτομο. Ὅμως ἡ ἔντασι τοῦ καθενὸς μπορεῖ νὰ διαφέρει γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς ἢ καὶ πραγματικοὺς (ὕλιστικοὺς). Ἡ γνωστὴ λοιπὸν διαδικασίᾳ τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ τὸ ὁποῖο, περιωρισμένο ἀπὸ τὴ φύσι του, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει «ἐνόρασι τοῦ παντὸς ταυτοχρόνως», ἔχει παραπλανήσει πολλοὺς φιλοσόφους καὶ ἐρευνητάς. Ἐτσι, π.χ., ὁ Φρόνντ ἐντοπίζει τὴν προσοχὴν στὸ τρίτο ἐνστικτο, ὁ Πλάτων στὸ πέμπτο, ὁ Νίτσε ἢ ὁ Ἄντλερ στὸ πρῶτο. Κατὰ τὴν ἴδια διαδικασίᾳ ὁ Μάρξ τονίζει μὲ ὑπερβολὴν τὸ δεύτερο. Σ' αὐτό, τὸ ἐνστικτο τῆς Διατροφῆς, κατατάσσονται ἀσφαλῶς ὅλα τὰ οικονομικὰ φαινόμενα ἀφοῦ ἡ οικονομικὴ ἐπιστήμη εἶναι τὸ σύνολο τῶν κανόνων ποὺ καθορίζουν τίς «ἀνάγκες» καὶ τὴν ἱκανοποίησί τους.

[Στὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ ἡ ἀντίθεσι μεταξὺ τοῦ πλούτου τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς ἐξαθλιωτικῆς πενίας τῶν ἐργατῶν ἦταν ἰδιαίτερα ἐμφανής. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸν ὅτι ἡ πάλη (δηλ. τὸ ἐνστικτο τῆς πάλης γιὰ ἐπιβίωσι) δίνει ἰδιαίτερον ἔμφασι στὸν οικονομικὸ παράγοντα. Στὴ φύσι παρατηρεῖται ὅτι ὁ ἐντοπισμὸς τῆς προσοχῆς σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πέντε βασικὰ ἐνστικτικὰ ποὺ ἀναφέραμε, ὄχι μόνον παραμερίζει, θέτει σὲ παρένθε-

1) Βλ. τὸ βιβλίον μου, Ἡ Προπαγάνδα, σελ. 69 κ.έ.

2) Τὴν ἀνάλυσι αὐτοῦ τοῦ ἐνστικτοῦ ἐπιχειρῶ στὸ βιβλίον μου Στροφές καὶ Ἀντιστροφές. Πβ. Παράρτημα § 2.

σι, τὰ ἄλλα, ἀλλὰ καμιά φορά καὶ κινεῖται ἐναντίον τους. Ἔτσι π.χ., βλέπουμε στὴ φύσι ὅτι τὰ ζῶα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἐρώτων ὅπου κυριαρχεῖ μὲ τυφλὴ προσήλωσι τὸ ἐνστικτο τῆς σεξουαλικότητος, ὅχι μόνον ἀγνοοῦν τὸ ἐνστικτο τῆς Διατροφῆς ἀλλὰ ἐπιδίδονται σὲ ἀγῶνα καὶ πάλῃ ποῦ ἔχει συνέπεια τὸν κίνδυνο καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ζωῆς τους. Ὅπως καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τῆς προσοχῆς στὸ ἐνστικτο τῆς Στοργῆς μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει τὴν μάνα σὲ πλήρη αὐταπάρνησι, μέχρι ἀκόμα καὶ στὴν ἄρνησι νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ ἐνστικτο τῆς Διατροφῆς. Ὑπάρχουν περιπτώσεις ποῦ τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ Μεταφυσικὸ ἐνστικτον ὅταν αὐτὸ ὑπερισχέει¹.

Ἐνας λοιπὸν παρατηρητικὸς φιλόσοφος ποῦ ἐντοπίζει τὴν προσοχὴν τοῦ (χρονικὰ ἢ τοπικὰ) στὴ μιὰ ἀνάλογη περίπτωσι μπορεῖ νὰ διατυπώσῃ μιὰν ἀπόλυτη θεωρίαν καὶ νὰ πεῖ ὅτι «σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι» ὁ καθοριστικὸς παράγων τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ σεξουαλικὸς ἢ ὁ μεταφυσικὸς καὶ νὰ μιλήσῃ γιὰ «ἱστορικὸ μεταφυσισμὸ» ἢ «ἱστορικὸ σεξουαλισμὸ» ἀκριβῶς ὅπως ὁ Μάρξ μιλά γιὰ «ἱστορικὸ ὕλισμὸ». Μὲ αὐτὲς λοιπὸν τὶς προϋποθέσεις ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς τοῦ μαρξισμοῦ δὲν εἶναι ψεῦδος. Ὅπως ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου τὸ *cherchez la femme* σὰν ἐρμηνεῖα τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι καθόλου ψευδὲς — καὶ ἡ ναπολεόντειος ἐποχὴ μᾶς δίνει πολλὰ πικάντικα παραδείγματα. Ἀκόμα καὶ σήμερα, ἰδίως στὶς ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες, θέλουμε πάντοτε νὰ ἀναζητοῦμε τὸ κίνητρο γιὰ τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων στὸ οἰκονομικὸ συμφέρον. Λέμε πάντοτε «τί πάει νὰ κερδίσει;» ὅπως ὁ Ἀμερικανὸς πάντα ὑποψιάζεται «*what is his gimmick*»; Αὐτὸ ὅμως εἶναι σφάλμα νὰ τίθεται σὰν γενικὸς καὶ ἀπόλυτος κανὼν. Ἄς θυμηθοῦμε παραφράζοντες τὸν Λάμπνιτς: ὅλες οἱ θεωρίες εἶναι σωστὲς σὲ ὅ,τι βλέπουν καὶ ψευδεῖς σὲ ὅ,τι παραβλέπουν!]

Εἶναι λοιπὸν σαφὲς ὅτι ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμὸς» τοῦ Μάρξ, ἐφ' ὅσον ἀνάγεται σὲ κλειστὸ Σύστημα, εἶναι ἀναμφισβήτητα μονομερῆς καὶ συνεπῶς ἀποτελεῖ Λάθος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς περασμένης ἱστορίας μὲ ἀ π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ῆ θάσι τὸν παράγοντα τῆς οἰκονομίας εἶναι ὅχι μόνον ἀντιεπισημονικὴ ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα ἀφελής. Δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι σ' αὐτὴν ἔχουν ἐπιδοθεῖ τελευταῖα διάφοροι ἡμιμαθεῖς «διανοοῦμενοι» γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς ὑπῆρξε τὸ κίνητρο τοῦ... Καλοκοτρώνη! Ἡ ἔγνοια τοῦ

1) Ἐνα χαρακτηριστικὸ δραματικὸ παράδειγμα μᾶς δίνει τὸ ὑπέροχο «Γαλάζιο Βιβλίον» τοῦ Μυριβήλη ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ πολλῶν ἁγίων ἢ φιλοσόφων.

οικονομικού ανθρώπου που ο Μάρξ εδανείσθη από τους Άγγλους κλασικούς είναι ένα πρόχειρο ιδεαλιστικό κατασκευάσμα του τύπου «ως έάν». Το ότι τώρα ο Μάρξ, με βάση αυτή την αυταπάτη, προχωρεί μέχρι που να έρμηνεύει την μελλοντική εξέλιξη της ιστορίας και να διεξάγει «προβλέψεις» για το μέλλον, έξηγει εκ των προτέρων την αυτόχρημα τραγική αποτυχία του μαρξισμού σε όλες τις μέχρι τώρα απόπειρες εφαρμογής του.

**

Για τον μύθον αυτόν του «ιστορικού υλισμού» και την «πρόβλεψη» της μελλοντικής εξέλιξης την οποία ο εύσεδής μαρξιστής πρέπει να «επισπεύσει» έστω και «διά της βίας», θα έχουμε να παρατηρήσουμε και το έξης. Ο Μάρξ, ξεκινώντας από το έγχειανόν ιστορικισμόν έχει την αυταπάτη ότι μπορεί να κάνει «προβλέψεις». Πιστεύει δηλαδή ότι μπορεί να προβλέψει την Έπανάστασι όπως ο φυσικός επιστήμων μπορεί να προβλέψει τις εκλείψεις. Και επικαλείται, προς έκφοβισμό, την διαβεβαίωσιν ότι ή θεωρία του είναι «επιστημονική». Περὶ τίνος ακριβώς πρόκειται;

Ο Μάρξ είδε σωστά ότι ή οικονομική επιστήμη είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένη με την Κοινωνιολογία. Άλλά γι' αυτό ακριβώς και διαφέρει στη φύσι της από τις φυσικές επιστήμες. Η βασική αρχή που διέπει τις τελευταίες είναι το αξίωμα της «ομοιομορφίας της φύσεως», όπως ορθά τονίζει σχετικώς ο Πόππερ. Οι προβλέψεις είναι δυνατές διότι «πιστεύεται» (αν και τούτο δέν είναι δυνατό να θεβαιωθεί έμπειρικά) ότι οι αιτιώδεις σχέσεις παραμένουν σταθερές σε χώρο και χρόνο. Δέν έχουμε αμφιβολίες για την συμπεριφορά, π.χ., του ήλιου και της σελήνης κατά το έτος 2000. Άλλά δέν μπορούμε να επικαλεσθούμε το ίδιο το αξίωμα της «ομοιομορφίας» για την ανθρώπινη φύσι και, κυρίως, για το πολυσχιδές των ανθρώπινων σχέσεων. Γι' αυτό το λόγο δέν είναι δυνατό να δεχθούμε αιώνιους νόμους όπως π.χ. τον «χαλύδδινον νόμο των ήμερομισθίων» ή τον «ιστορικόν υλισμό». Πολλοί έχουν αμφισβητήσει αν ή Κοινωνιολογία (ήπως και ή Οικονομική) είναι καν «επιστήμη» αλλά αυτό που είναι όπωσδήποτε βέβαιον είναι ότι δέν είναι φυσική επιστήμη. Οι γενικεύσεις σ' αυτήν είναι μόνο σχετικοί μεθοδολογικοί κανόνες. Δέν είναι απόλυτοι Νόμοι «εις τους αιώνας των αιώνων». Είναι άπύθμενος άφέλεια (αν όχι ψυχοπαθολογική βλακεία)¹ να λέμε, γι'

1) Για την έννοια του όρου, βλ. το βιβλίό μου, 'Η Προπαγάνδα, σελ. 35.

αυτούς ότι θα είναι «χωρίς πιωγυρίσματα». Αυτός είναι ο ένας λόγος για τον οποίο οι «προβλέψεις» δεν είναι δυνατές κατά τρόπον απόλυτο και σε επίπεδο, όπως νομίζει ο Μάρξ, «όντολογικό». 'Αλλ' όπου δεν έχει θέσει ή οντολογία, δεν έχει θέσει και ο «Ύπατος Σκοπός».

Ο δεύτερος λόγος διαφοράς είναι ή φύσι του «πειράματος». Το πείραμα στη Φυσική βασίζεται στην αρχή «ὅμοιες συνθήκες δίνουν ὅμοια αποτελέσματα». 'Αλλά ή τεχνική ἀπομόνωσι τῶν συνθηκῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ εὐκολὰ σὲ μίαν ἀνθρώπινη κοινωνία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ πειραματιζόμεσθε νοερῶς καὶ νὰ διαγράψουμε προβλέψεις μὲ λογικὰ κατασκευάσματα ὅπως ὁ «οἰκονομικὸς ἄνθρωπος» ἢ ὁ προσφιλέστατος Μάρξ καὶ Ἐνγκελς Ροδινσῶν Κροῦσος. 'Αντιθέτως, μόνον «ἀρνητικὸς πειραματισμὸς» εἶναι δυνατὸς γιὰ τὰ κοινωνικο-οικονομικὰ φαινόμενα. 'Εάν δηλ. πειραματιστοῦμε ἐφαρμόζοντες ἓνα «σύστημα» (ὅπως ὁ Μαρξισμὸς) σὲ διάφορες κοινωνίες καὶ βλέπουμε ὅτι κατὰ συνέχεια καὶ ἐπὶ 65 συναπτὰ ἔτη τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀρνητικά, τότε μποροῦμε νὰ ἔχουμε τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ ἐπινοηθὲν «σύστημα» εἶναι Λάθος. Ἡ Φυσικὴ καὶ τὰ Μαθηματικὰ μποροῦν νὰ ὑπάρχουν σὰν καθαρὲς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Τὰ κοινωνικο-οικονομικὰ φαινόμενα ἔχουν ἀνάγκη ἐπὶ πλέον καὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἀποδείξεως. 'Αλλοιῶτα εἶναι Μῦθοι, ἄσχετοι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ὕλισμοῦ ἢ τῆς ἐπιστήμης. 'Αντίθετα ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἐφρόνει ὁ Πλάτων, ἐδῶ δυστυχῶς οἱ «ιδέες» ἀποδεικνύονται «ἐνδεέστεραι καὶ φαυλότεραι» τῶν πραγμάτων.

Μία τελευταία παρατήρησις γιὰ τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν εἶναι ὅτι ὁ Μάρξ δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τὸν ρόλο τῆς μεθοδολογίας στὴν παρατήρησι καὶ ἐρμηνεία τῶν φαινομένων. Φαίνεται νὰ πιστεύει ὅτι τὰ πραγματικὰ γεγονότα εἶναι ἐκεῖ καὶ ἐπιβάλλονται στὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὡς ἔχουν. Βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τῆς ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας τῶν βρετανῶν ἀλλὰ καὶ παράλληλα ὑπὸ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν τῆς ὄντολογίας τοῦ Χέγκελ. 'Αλλά ή ἐρμηνεία τῆς ἐμπειρίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐνεργητικὴν σ υ μ β ο λ ἠ τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ. Ὁ καθένας γνωρίζει ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν ὅτι τὸ ἴδιο ὕλικὸ ἀντικείμενον, π.χ. μία λίμνη, ἔχει τελείως διαφορετικὴ «σημασία» γιὰ τὸν κολυμβητὴν, τὸν ψαρᾶ, τὸν ποιητὴν ἢ τὸν ζωγράφον. Τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ συμβιβάζεται μὲ τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν σὰν ἀπόλυτη καὶ ἀποκλειστικὴν ἀρχή.

**

Μία ἄλλη σοβαρὴ ἀντίρρησις στὸ Μαρξισμὸ ἀφορᾶ στὴν ἔννοια τῆς

λέξεως «τάξεις». Ὁ Μάρξ λέγει ὅτι ἡ μεγάλη του ἀνακάλυψις ἦταν ὅτι ὑπάρχουν δύο τάξεις, ὅτι θρίσκονται σὲ πάλῃ καὶ ὅτι ἡ βίαιη κατάργησι τους θὰ ἐπιφέρει τὸν Παράδεισον τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας καὶ τῆς μόνιμης εὐτυχίας πάνω στὴ γῆ. Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι τὸ δράμα αὐτὸ θέτει τὴν «τάξιν» σὲ ὄντολογικὸ ἐπίπεδο, δηλ. γιὰ τὸν Μάρξ ἡ τάξι εἶναι μία ὑπόστασις, ἓνα αὐθύπαρκτον ὄν, καὶ ὄχι ἓνα λογικὸ κατασκευάσμα. Ἄλλὰ εἶναι τοῦτο δυνατόν; Εἶναι γνωστὸν ὅτι κάθε ὄντότης, π.χ. ἓνα ἄτομο, ἔχει ποικίλα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα. Ὁ Σωκράτης εἶναι σοφός, ἄσχημος, ξυπόλητος, πτωχός, σύζυγος τῆς Ξανθίππης κλπ. Γιὰ κάθε ὄν τὰ κατηγορούμενα αὐτὰ εἶναι ἄ π ε ρ α. Τώρα ἡ τάξι εἶναι μία λογικὴ κατηγορία ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη ἐπιλογὴ ἑνὸς κατηγορουμένου καὶ τὴν ἀφαίρεσιν ὄλων τῶν (ἀπειρῶν) λοιπῶν. Ὁ καθένας γνωρίζει πῶς μία γραμματεὺς προβαίνει στὴν κατάταξι τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων σὲ «ντοσσιέ». Λογικῶς, ἡ τάξι εἶναι ἓνα παρόμοιο «ντοσσιέ». Ἔτσι, ἂν ἐπιλέξουμε τὸ κατηγορούμενο «σοφός», ἡ ἀντίστοιχη τάξι θὰ ἔχει μέλη τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Μάρξ κλπ. Ἐὰν ἐπιλέξουμε τὸ κατηγορούμενο «σύζυγος» τότε μέλη τῆς τάξεως θὰ εἶναι ὁ Σωκράτης, ὁ Μάρξ, ὁ Μενέλαος, ὁ Κουανοπώγων κλπ. Τώρα ὁ Μάρξ μὲ τὸν «ἐπιστημονικόν» του σοσιαλισμὸ ἔρχεται καὶ μᾶς λέγει τὸ ἐξῆς περίεργο: ὅτι σὲ μία κοινωνία οἱ τάξεις εἶναι μόνο δύο — οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πτωχοί, ἢ οἱ καπιταλιστὲς καὶ οἱ προλετάρια. Σὲ ὅσους τοῦ ἀντιλέγουν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τάξεις, αὐτὸς δηλώνει ρητῶς ὅτι ὅποιοςδήποτε καὶ ἂν εἶναι, τελικὰ, θὰ εἶναι ἀναγκασμένους νὰ συσπειρωθοῦν εἴτε πρὸς τὸν ἓνα πόλον εἴτε πρὸς τὸν ἄλλον ὥστε, «σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι» δὲν θὰ ἀπομείνουν παρὰ οἱ δύο τάξεις ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν μαρξιστικὴ ἐσχατολογία. Μαθαίνουμε λοιπὸν ὅτι οἱ τάξεις αὐτές, ἀφοῦ... βγάλουν τὰ μάτια τους, τελικὰ θὰ καταργηθοῦν καὶ συνεπῶς θὰ καταργηθεῖ ἡ πάλῃ, θὰ ἐπέλθει ἡ αἰώνια εὐτυχία ὁπότε «θὰ τελειώσει ἡ προϊστορία καὶ θὰ ἀρχίσει ἡ ἱστορία»!

Βεβαίως, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τελικὰ καὶ «σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι» ἴσως ἀπομείνουν οἱ τάξεις τῶν «γυναικῶν» καὶ τῶν «ἀνδρῶν», τῶν «συζύγων» καὶ τῶν «ἐλευθέρων», τῶν «ξανθῶν» καὶ τῶν «μελαχρινῶν», τῶν «ἰκανῶν» καὶ τῶν «ἀνικάνων» οἱ ὁποῖες θὰ συνέχιζαν, μὲ τὴν «πάλῃ» τους, νὰ ἀναστέλλου τὴν ἔλευσι τῆς «ἀταξικῆς κοινωνίας» ἀλλὰ τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἐπειθε τὸν θρησκευόμενον μαρξιστὴ γιὰ τὴν φαιδρότητα τοῦ μαρξιστικοῦ Μύθου. Γιὰ νὰ σοβαρευτοῦμε: ὅταν τὰ κατηγορούμενα εἶναι ἄπειρα, ὅταν ἡ Πάλῃ εἶναι ἔνστικτο καὶ ἀνθρώπινη πραγματικότης, ἡ «μεγάλῃ ἀνακάλυψι ποὺ ἐδημιούργησε πρῶτος», δηλ. ἡ ὑπαρξι τῶν δύο τάξεων, ἡ πάλῃ καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ κατάργησι τους

δέν θά απομείνει στήν ιστορία τῶν ιδεῶν παρά σάν ἕνας ἐπί πλέον θρη-
σκοληπτικός Μῦθος. Τά κατηγορούμενα εἶναι ἄπειρα γιά τήν συνεχή
δημιουργία τάξεων ἀπό τὸ ἀνθρώπινο λογικό — ἀλλά καί τὸ ἀνθρώπινο
θυμικόν. Καί εἰς τὸ ἄπειρον δέν ὑπάρχει «τελευταία» ἀνάλυσις. Ἡ τά-
ξις λοιπὸν δέν εἶναι ὄν. Εἶναι ἕνα λογικό — δηλ. ἰδεαλιστικό — κα-
τασκευάσμα.

[Κατὰ τὸν Hobbes οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται σὲ συνεχή ἀνταγωνι-
σμό γιά τήν τιμὴ καί τήν ἀξιοπρέπεια καί αὐτὸ προκαλεῖ τὸν φθόνο ἢ
τὸ μῖσος καί τελικὰ τὸν πόλεμο, τήν πάλη. Ἡ Πάλη λοιπὸν ὀφείλεται
σὲ λόγους ὄχι ταξικῶ ἀλλὰ ἀτομικοῦ, προσωπικοῦ, ἀνταγωνισμοῦ. Ἄν-
τίθετα, ὁ Μάρξ ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ κίνητρο, «σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι» εἶ-
ναι ὁ οἰκονομικὸς παράγων ἀλλὰ δέν ἔχει ἀσχοληθεῖ νὰ ἐξηγήσει σὲ
ποιό σκοπὸ, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι, ἀποβλέπει ὁ οἰκονομικὸς παράγων!
Γι' αὐτὸν εἶναι τὸ φετιχιστικὸν χρῆμα, πού σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι ἐξη-
γεῖ τίς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καί τελικῶς τήν πάλην. Καί σκέπτεται ὅτι
ἂν καταργήσει τήν σχετικὴ διαφοροποίησι θά καταργήσει καί τήν πά-
λην. Αὐτὸ θά ἦταν ἴσως ὀρθόν ἂν τὸ χρῆμα ἦταν αὐτοσκοπός. Θὰ ἦταν
ἴσως ὀρθόν ἂν ὁ κόσμος κατοικεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸν τύπον ἐκείνο
τοῦ φιλαργύρου ὁ ὁποῖος περνᾷ τήν ἡμέρα του, ρακένδυτος καί πειναλέος,
ἀποθησαυρίζοντας καί μετρώντας τὸν χρυσόν του. Ἀλλά εἶναι γνωστό,
γιά τὸν κάθε ὀμαλὸν ἄνθρωπον ὅτι τὸ χρῆμα δέν εἶναι σκοπός ἀλλὰ μέ-
σον. Ὁ σκοπός εἶναι διάφορος γιά τὸ κάθε ἄτομο κατὰ τήν ἰδιόρρυθμη
ψυχολογία του.

Ἴσως ἢ «τελευταία ἀνάλυσις» τοῦ Hobbes νὰ εἶναι ὀρθώτερη ἀπὸ
ἐκείνην τοῦ Μάρξ. Ἄν τὸ χρῆμα εἶναι μέσον τότε θά πρέπει νὰ ὑπάρ-
χουν καί ἄλλες, περαιτέρω, «τελευταῖες ἀναλύσεις» (σάν αὐτὲς πού προ-
τείνει ὁ Χόμπες ἢ καί ἡ θεωρία τῆς Ὀλοκληρώσεως πού τονίζει τήν λα-
τρεία τῶν Εἰδώλων)¹ τίς ὁποῖες δέν εἶδε ὁ Μάρξ. Καί τελικὰ ἂν κα-
ταργήσουμε τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα ὡς μέσον, θά δημιουργηθοῦν αὐ-
τομάτως ἄλλα «μέσα» γιά τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Μέ-
σα πού θά ἐξασφαλίσουν τήν μοιραίαν ὑπαρξί σὲ κάθε κοινωνία τῆς ἀ-
τομικῆς τιμῆς καί ἀξιοπρεπείας καί συνεπῶς τῶν τάξεων, τοῦ ἀνταγω-
νισμοῦ, τῆς πάλης ὅπως τὸ εἶδε, ὀρθότερα γιά τήν ἀνθρώπινη ψυχολο-
γία, ὁ Hobbes. Στὸν κόσμο πού ζοῦμε, εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, ὁ μό-
νος Παράδεισος εἶναι ὁ συνεχῆς ἀγὼν γιά τήν ἐξασφάλισι (περισσό-
τερο ἢ λιγώτερο) τῆς ἀ τ ο μ ι κ ῆ ς τιμῆς καί ἀξιοπρεπείας — δύο

1) Βλ. Στροφές καί Ἀντιστροφές.

φυσικές αξίες τις οποίες, όπως και το άτομο, προσπαθεί να εξαφανίσει και κρύψει το ψεύδος του «έντοπισμού της προσοχής» του μαρξιστικού Μύθου¹.]

**

Αυτά τα λογικά επιχειρήματα δίνουν το μέτρο της «επιστημονικό-τητος» της μαρξιστικής θεωρίας. Άλλα ο Μάρξ υπήρξε τυχερότερος από τους συναδέλφους του 19ου αιώνας, τον Αύγουστο Κόντ, τον Ντυρκέμ ή τον Τάρντ τους οποίους αναφέραμε. Αυτών, τα ιδεαλιστικά κατασκευάσματα (που δόθηκαν σαν απάντησι στο ερώτημα της εποχής «πού βαδίζει ο κόσμος;») έχουν παρέλθει και ξεχαστεί. Θυμάμαι τον Καθηγητή μου και φίλον René Schaerer να μου λέγει στη Γενεύη: «Αισθάνομαι φθόγο για τους φυσικούς επιστήμονες. Αυτοί έχουν την δυνατότητα, όταν διατυπώνουν μία θεωρία, να την ελέγξουν εμπειρικά, να την υποβάλουν στο κρίσιμο πείραμα και να καταστούν βέβαιοι για την αλήθεια της ή για το ψέμα της. Ήμεεις οι φιλόσοφοι δεν έχουμε αυτήν την τύχη». Και όμως, ο Μάρξ υπήρξεν ο μόνος σύγχρονος φιλόσοφος ο οποίος αυτή την τύχη την είχε. Από όλο το πλήθος των κοινωνικών και οικονομικών συστημάτων που προτάθηκαν κατά καιρούς, ο μαρξισμός υπήρξε το μοναδικό σύστημα που δεν έμεινε μόνο στα χαρτιά ή στον εγκέφαλο του εμπνευστού του. Ο μαρξισμός, μετά την άνιση μοιρασιά του κόσμου μεταξύ των «Μεγάλων», αποτελεί πλέον πραγματικότητα που έπεβλήθη όριστικά και ανεπανόρθωτα στους λαούς της μισής Ευρώπης παρά την θέλησί τους. Ποιά είναι τα αποτελέσματα του μεγάλου πειράματος; Ωδήγησε στην ευημερία και την «ικανοποίησι των αναγκών» ώστε οι άνθρωποι να μη χρειάζονται πλέον το «όπιο»; Είναι γνωστόν ότι η Ρωσία, μετά από 65 έτη εφαρμογής του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού» φυτοζωεί κάτω από άθλιες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες². Το βιωτικό επίπεδο και η ετήσια οικονομική ανάπτυξι των χω-

1) Η σημασία του ΑΤΟΜΟΥ σαν ιδιόρρυθμη προσωπικότητος με όρισμένες επιδιώξεις που αποβλέπουν στο «μεταφυσικό ένστικτο» και συνεπώς της ατομικής ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ για την εξασφάλισί τους φαίνεται καθαρά σε όσους έχουν διαβάσει (και θελήσει να καταλάβουν) το βιβλίο μου Στροφές και Άντιστροφές. Μπροστά σ' αυτή την ταυτόχρονα φυσική και μεταφυσική υπόστασι του ανθρώπου οι υπεραπλουστεύσεις του Μάρξ βρίσκουν την όρθή τους προοπτική. Είναι κι αυτές Εΐδωλα «που θα σπάσουν μ' ένα χτύπημα της απελπισμένης γροθιάς» μας. Πβ. Παράρτημα § 2.

2) Σ' αυτό θα πρέπει να θυμηθούμε την προσφιλή έκφρασι του Ένγκελς και να την εφαρμόσουμε στη θεωρία του: the proof of the pudding is in the eating! (ή πουτίγκα επαληθεύεται στο φάγωμα).

ρῶν τοῦ παραπετάσματος προκαλοῦν μόνο τὴν θλίψι στὸν ἐπισκέπτη σὲ σύγκρισι μὲ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἐλευθέρων χωρῶν τῆς Δύσεως.

Ἄλλὰ ἐκεῖ ὅπου τὸ πείραμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μαρξισμοῦ ἔδωσε τὰ θεαματικώτερα καὶ τὰ πλέον ἀντικειμενικὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι οὔτε στὴν σύγκρισι μεταξὺ τῶν δύο κολοσσῶν, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, οὔτε στὴν σύγκρισι μεταξὺ τῶν μικροτέρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης. Διότι ἐκεῖ, ἢ πειστικότης τοῦ πειράματος μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ μὲ ἐπιχειρήματα π.χ. ποὺ ἐλέγχουν τὶς ψυχολογικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν λαῶν. Ἐκεῖ ὅπου τὸ κρίσιμο πείραμα ἐπετελέσθη πράγματι μὲ ὅλες τὶς «ἐργαστηριακὰς» προϋποθέσεις εἶναι ὅταν τὸ 1945 ἡ ἴδια φυλὴ, μὲ τὶς ἴδιες δυνατότητες, τὶς ἴδιες προϋποθέσεις, τὴν ἴδια «κουλτούρα», τὶς ἴδιες ἱκανότητες, ἐχωρίσθηκε σὲ δύο τμήματα (σὰν ἓνα μοναδικὸ εἶδος πειραματοζώων) καὶ τὸ ἓνα ὑπεβλήθη στοὺς ὄρους ἀναπτύξεως τῆς ἐλεύθερης δυτικῆς οἰκονομίας ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀφέθηκε νὰ βλαστήσει καὶ ἀναπτυχθεῖ στὸ μαρξιστικὸ κλίμα. Καὶ ἂν ἀκόμη εἶχε διεξαχθεῖ μέσα σὲ χημικὸ ἐργαστήριον τὸ πείραμα δὲν θὰ εἶχε περισσότερον ἀντικειμενικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μᾶς ἔδωσεν ἡ περίπτωσι τῶν δύο Γερμανιῶν καὶ τῶν δύο Βερολίνων.

Δὲν χρειάζεται νὰ δόσουμε λεπτομερῆ περιγραφὴ τῶν συνθηκῶν διαβιώσεως ποὺ ἐπικρατοῦν στὴ Δυτικὴ Γερμανία σὲ σύγκρισι μὲ αὐτὰς ποὺ μαστίζουσι πράγματι τὸν δυστυχῆ λαὸ τῆς Ἀνατολικῆς. Ἀρκεῖ νὰ ἐπισκεφθεῖ κανεὶς τοὺς δύο τόπους γιὰ νὰ τὸ δεῖ μόνος του καὶ νὰ σκεφθεῖ ἀπὸ ποιὰ μεριά οἱ ἄνθρωποι «πηδοῦν» τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου. Τὸ ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἔχει ἀποτύχει παταγωδῶς σὰν σύστημα τοῦτο εἶναι πλέον σήμερα ἀναμφισβήτητο τόσον ὅσον ἀφορᾷ στὶς προβλέψεις καὶ τὶς προφητεῖες τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν «ἐξέλιξι» καὶ τὴν «αὐτοκαταστροφή» τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὶς ἐλπίδες τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν βελτίωσι τῶν ὄρων διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς πρὸς τὶς πρῶτες, ὁ ἐλεύθερος κόσμος ἀναπτύσσεται καὶ προοδεύει, μειώνοντας διαρκῶς τὶς διαφορὰς τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν μελῶν του, χωρὶς νὰ ἀκολουθεῖ θεθαίως τὴν διαδικασίαν ποὺ προέβλεψαν οἱ αὐταπάτες τοῦ Μάρξ. Μέσα σ' αὐτόν, οἱ πτωχότεροι γίνονται διαρκῶς πλουσιώτεροι. Δεῖγμα τούτου εἶχαμε στὴν Ἑλλάδα προτοῦ οἱ ἄφρονες ἀρχίσουν τοὺς σοσιαλιστικούς τους πειραματισμούς γιὰ νὰ καταστρέψουν τὸ Ἔθνος. Ἀντιθέτως, ὁ μαρξιστικὸς κόσμος ζεῖ σὲ κατώτερες ὑλικὰς συνθήκας, χωρὶς τὴν ἐλπίδα τῆς πρόοδου, χωρὶς τὴν παρηγοριὰ τῆς ἀπαλλαγῆς του ἀπὸ τὸν ζυγόν. Τὸ σύστημα ἐξασφαλίζει τὴν ἐπικράτησι καὶ διαιώνισί του μὲ τὰ τεχνητὰ μέ-

σα τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας ἀλλὰ καὶ τῆς τεχνητῆς ἀπομονώσεως τῶν λαῶν ἀπὸ τὸ συναρπαστικὸ θέαμα τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Δύσεως.

**

Ὅταν ὁ Ναπολέων παρατήρησεν ὅτι ἡ δολοφονία τοῦ δουκὸς ντ' Ἀγγκιέν τὸ 1804 ἦταν ἔγκλημα, ὁ Ταλλεϋράνδος τοῦ ἀπήντησε: «Sire, ἦτο χειρότερον ἀπὸ ἔγκλημα. Ἦτο Λάθος». Τὸ μαρξιστικὸν «ὄραμα», ἀναχρονιστικὸν ἀπολίθωμα τοῦ 19ου αἰῶνος, ἔχει πετύχει στὶς ἡμέρας μας νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀθλιότερη ἐπισθοδρόμησι σὰν «πρόοδο», τὴν ἰταμὴν ὑποδούλωσι σὰν «δημοκρατία», τὸν στυγνὸν ὀλοκληρωτισμὸ μιᾶς κλίμας σὰν «λαϊκὴ κυριαρχία», τὴν οἰκονομικὴν ἐξαθλίωσι τῆς «ἰσότητος μέσα στὴ φτώχεια» σὰν ὄραμα θρησκοληπτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τὸ ἀνευρυθρίαστο ψεῦδος σὰν μέσο καθοδηγήσεως καὶ διαφωτισεῶς. Εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωσι στὴ νεώτερη παγκόσμια ἱστορία ὅπου ἓνα ἱστορικὸ γεγονός μπορεῖ τώρα νὰ ἀποκληθῆται ταυτοχρόνως καὶ Ἔγκλημα καὶ Λάθος.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

1.

Τὸ μυθικὸ στοιχεῖο στὸν Μαρξισμό

Μὲ ποιῆς προϋποθέσεις μπορεί κανεὶς νὰ ἀποκαλεῖ τὴν μαρξιστικὴ θεωρία «μῦθος»; Ὁ Μῦθος κατὰ τὴν ἀποδεκτὴ ὄρολογία (Krappe, Beth κ.ἄ.) εἶναι ἓνα «διήγημα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ τὶς μυστηριώδεις σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ θεϊκοῦ». Ἐνας μῦθος προσπαθεῖ πάντοτε νὰ ἐξηγήσει ἓνα γεγονός, εἴτε παρουσιάζοντας τὴν αἰτία ἑνὸς φυσικοῦ φαινομένου, εἴτε τὴν προέλευσι ἑνὸς θεσμοῦ ἢ ἐθίμου. Εἶναι μίᾳ αἰτιολογικῆ ἀναφορὰ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως ὅτι οἱ «θεοὶ» παίζουν σ' αὐτὴ κυριαρχικὸ ρόλο.

Ἐὰν ὁ μαρξισμὸς θεωρεῖται ἀθεϊστικὴ ἰδεολογία θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι, ἐξ ὀρισμοῦ, ὁ ὅρος μῦθος ἀποκλείεται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μαρξιστικοῦ συστήματος. Τοῦτο θὰ ἦταν μόνο μίᾳ ἐπιπόλαιη κρίσις. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε πρῶτα ποιό εἶναι τὸ μυθικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐνυπάρχει στὸν μαρξισμό. Καὶ ἀκολούθως, θὰ δοῦμε πῶς αὐτὸ θὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴν κατανόησι τῆς γοητείας ποὺ παρουσιάζει ἡ μαρξιστικὴ ἰδεολογία, ἰδίως γιὰ τοὺς νέους¹.

Στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὁ μῦθος ἐδασίζετο στὴν ἀπλὴ φαντασία. Οὔτε ἡ λογικὴ συνέπεια, οὔτε ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησις ἔπαιζαν κανένα ρόλο

1) Ὁ Κλεμανσὼ ἔχει πεῖ: «ἂν ὁ γιὸς μου στὰ εἴκοσι χρόνια του δὲν ἦταν μαρξιστὴς θὰ τὸν ἀποκλήρωνα. Ἀλλὰ θὰ τὸν ἀποκληρώσω ὅπωςδήποτε ἐὰν ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι στὰ τριάντα». Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Ἄνδρέας Παπανδρέου, ὁ ὁποῖος «αντεμπουτάρισε» σὰν Τροτσκιστὴς στὰ 18 τοῦ χρόνια ἀπεφάσισε ἐπιμένων νὰ ἐφαρμόσει τὸν μαρξισμό στὸ ἀνίδεο Ἔθνος (γιὰ νὰ ἐπιφέρει «πειραματιζόμενος» τὴν «ταχύρρυθμὴ οικονομικὴ ἀνάπτυξι») μετὰ τὰ ἐξήντα!

στήν διαμόρφωσί του. Σέ πολλούς ἀρχαίους μύθους βλέπουμε τὸ πρό-λογικὸ ἐκεῖνο στάδιο πὸ ἐτόνισε ὁ Lévy-Bruhl. Βασικὸ στοιχεῖο πὸ ἐξηγεῖ τὴν ἄμεση ἀποδοχὴ τοῦ ἀπὸ τῆς μάζης εἶναι ἡ ἔμφυτη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ νὰ θρεῖ τὴν αἰτία τῶν πραγμάτων. Τὴν αἰτίαν αὐτὴ τὴν ἀναζητᾷ σὲ ὅλες τῆς τῆς μορφῆς καὶ κυρίως ὡς πρὸς τὸ παρελθόν (μηχανικὴ αἰτιότης) καὶ ὡς πρὸς τὸ μέλλον (τελεολογικὴ αἰτιότης). Ἐξετάζει ποιὰ εἶναι τὰ γενεσιουργὰ αἰτία μιᾶς καταστάσεως καὶ ποῖοι εἶναι οἱ ἀπώτεροι σκοποὶ πὸ αὐτὴ ἀποβλέπει.

Ἀργότερα, μὲ τὴν συμβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ φαντασία χαλιναγωγεῖται κάτω ἀπὸ ἀκριβεῖς κανόνες. Πρέπει τώρα νὰ ὑπόκειται στοὺς νόμους τῆς λογικῆς καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχει συνέπεια μεταξὺ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς. Ἔτσι, γιὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, ὁ πρωτόγονος μῦθος ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ «ὑπόθεσιν». Ἡ νεώτερη ἐπιστήμη προσθέτει ἕνα νέο στοιχεῖο: τὸν πειραματικὸ ἔλεγχο. Τὰ στάδια αὐτὰ δείχνουν τὴν πορεία πὸ ἀκολούθησε τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπὸ τὴν Μυθολογίαν εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Ἔτσι, εἰς τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίσει τῆς αἰτίαις τῶν πραγμάτων καὶ νὰ κάνει προβλέψεις ἔχουμε τὴν ἐξῆς πρόοδον ὡς πρὸς τὴν μέθοδον ἐρεῦνης: φαντασία - λογικὴ ἀκρίβεια - ἐμπειρικὴ παρατήρησις - πειραματικὸς ἔλεγχος. Ἡ ἴδια ἀλληλουχία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην ὡς ἕνας «θεμελιώδης ὄντογενετικὸς νόμος». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μόνον ὁ π λ ή ρ η ς αὐτὸς κύκλος μπορεῖ νὰ μεταβάλλει μίαν «ὑπόθεσιν» ἀπὸ ἀπλὸν μῦθον εἰς ἐπιστημονικὴ Ἀλήθειαν. Ἡ τελικὴ σφραγίδα γεννησιότητος θὰ τεθεῖ μόνον ἀπὸ τὸν πειραματικὸν ἔλεγχο. Ὅπου αὐτὸς λείπει ἢ ὑστερεῖ τότε πλησιάζουμε περισσότερο πρὸς τὸν μῦθον.

Ὅμως εἰς τὸν ἀρχικὸν μᾶς ὀρισμὸν, δὲν πρέπει νὰ παραδλέψουμε καὶ τὸν ρόλον τοῦ «θεϊκοῦ» στοιχείου. Καὶ ἄλλοτε ἔχουμε περὶ καὶ ὑποστηρίξει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ζῶον λογικόν. Εἶναι — πρὸ παντός — καὶ ζῶον μεταφυσικόν. Ἡ προθυμία γιὰ τὴν δημιουργίαν καὶ λατρεία θεοτήτων εἶναι ἐκδήλωσις τῆς βαθύτερης μεταφυσικῆς τάσεως πὸ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν «συνείδησιν τῆς Ὀλότητος». Ὁ ἄνθρωπος ὀρίζεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς συνειδητοποιήσεως ὅτι μετέχει εἰς τὴν γενικὴν, κοσμικὴν, τάξιν. Τὸ πλατωνικὸν «τῆς φύσεως ἀπάσης συγγενοῦς οὔσης» εἶναι μίαν πεποιθησὶν πὸ φωλιάζει εἰς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Παραμένει θεμελιώδης πίστις ὅτι ὑπάρχει μίαν τάξιν πραγμάτων, μίαν γενικὴν νομοτέλειαν, πὸ διέπει τὸ Σύμπαν καὶ τὴν πορείαν τοῦ χρόνου εἰς μίαν ἐνότητα παρελθόντος καὶ μέλλοντος. Στὴν ἀρχὴ οἱ ἄνθρωποι σοφίζονται πολλοὺς θεοὺς. Δίνουσι σ' αὐτοὺς «μορφὴν», δηλ. τοὺς χωρίζουσι ἀπὸ τὴν

Ἐολότητα καὶ τοὺς πλάθουσι σὰν «ἀντικείμενο». Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀγνοήσουσι τὴν θεμελιώδη πεποίθησιν ποὺ φωλιάζει, ὅπως εἴπαμε, στὰ μύθια τῆς ψυχῆς τους, ὅτι ὅλα συγχωνεύονται στὴν ἀντίληψιν μιᾶς Γενικῆς Τάξεως. Ὁ Ζεὺς ὑποτάσσεται στὴν Μοῖρα, ὁ Ὅντιν τῶν Βορείων ὑπακούει στὶς Νόρμες, οἱ θεοὶ τῆς Βέντα σέβονται τὴν κοσμικὴν τάξιν. εἶναι μόνον ἀργότερα ποὺ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία, ἀναπτύσσοντας τὰ στοιχὰ στοιχεῖα τῆς στὶς λογικὲς τους συνέπειες, θὰ καταλήξει μὲ τὴν συμβολὴν μεγάλων διανοητῶν ὅπως ἦταν ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Καλδίνος νὰ ταυτίσει τὸν Παγκόσμιον Νόμον μὲ τὴν θεότητα.

Σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν ἀνάλυσιν βλέπουμε τώρα τὸ ἀκριβὲς νόημα τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ μύθου ποὺ δόσαμε στὴν ἀρχήν. Μῦθος παραμένει πάντοτε τὸ «διήγημα ποὺ ἐξηγεῖ τὶς μυστηριώδεις σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ». Τοῦτο ὅμως μπορεῖ τώρα νὰ διατυπωθεῖ μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια ὡς ἐξῆς: «Μῦθος εἶναι τὸ διήγημα ποὺ ἐξηγεῖ τὴν μεταφυσικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Παγκόσμιας Τάξεως». Στὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ μῦθος γνωρίζει διαφόρους «βαθμοὺς» ἐκφράσεως. Στὴν ἀπλὴν φαντασίαν προστίθεται βαθμηδὸν ἡ λογικὴ ἀκρίβεια καὶ ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησις. Ἄλλὰ ὁ μῦθος δὲν μετατρέπεται σὲ ἐπιστημονικὴ Ἀλήθειαν παρὰ μόνον ὅταν ἡ φαντασία, ἡ λογικὴ ἀκρίβεια καὶ ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησις σ υ μ π λ η ρ ω θ ε ῖ ἀπὸ τὸν πειραματικὸν ἔλεγχον, σύμφωνα μὲ τοὺς μέχρι σήμερον γνωστοὺς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας¹.

Ἡ λεπτομερὴς καὶ νηφάλια ἐξέτασις τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας μᾶς ἀφήνει μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅπως εἴχαμε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ δοῦμε, ὅτι οἱ κανόνες αὐτοὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας ἔχουν ὑποστῆναι ἕνα παρὰ φύσιν βιασμόν. Στὴν μαρξιστικὴν κοσμοθεωρίαν ἐνυπάρχει πολλὴ φαντασία, ἀνεπαρκὴς λογικὴ ἀκρίβεια, ὀλίγη (ἐπιλεκτικὴ) ἐμπειρικὴ παρατήρησις καὶ κανένας ἀπολύτως πειραματικὸς ἔλεγχος. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὁ Μαρξισμὸς παραμένει ἕνας σύγχρονος Μῦθος («ἀνωτέρου» βα-

1) Κανείς ἀπὸ τοὺς ποικίλους «μεταρρυθμιστὰς» τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας δὲν ἔχει σκεφθεῖ μέχρι σήμερον νὰ εἰσαγάγῃ τὸ μάθημα τῆς Ἐπιστημονικῆς Μεθοδολογίας στὰ σχολεῖα σὰν κ ὄ ρ ι ο ν ἄ ξ ο ν α τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κύκλου τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως ἐπιτακτικὸν ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν πανθομολογούμενην «ἐπιπολαιότητα καὶ προχειρότητα» τῆς φυλῆς. Ἄλλὰ πῶς νὰ τὸ σκεφθοῦν ὅταν οἱ ἴδιοι αὐτοὶ βιαστοῦν τῆς ἑλληνικῆς Παιδείας ὑπῆρξαν οἱ φορεῖς τοῦ μικροβίου τοῦ ὁποῦν τὴν μαστίζει! Κύριον μέλημά τους ὑπῆρξεν ἡ «τόλμη» (!), κατὰ τὴν προσφιλεῖν ἐκφρασίαν τοῦ Γ. Ράλλη, νὰ «θάψουν τὴν καθαρεύουσαν» ἢ νὰ ἐγκαθιδρῶσουν διὰ νόμου τὸ... μονοτονικόν! Ὡς ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κάτι τὸ σοβαρώτερον, τὸ λιγώτερον «ἐπιπόλαιον καὶ πρόχειρον», μὲ τὸ ὁποῖον θὰ μπορούσαν νὰ ἀσχοληθοῦν.

θμοῦ) καὶ ἀποτελεῖ πρόκλησι στὸν κοινὸ νοῦ (δηλ. ἀπαράδεκτη ἀπάτη) τὸ νὰ ἐκλαμβάνεται, προβάλλεται καὶ προτείνεται ὡς «ἐπιστήμη». Ἡ «ἐπιστημονικὴ» ἐργασία τοῦ Μάρξ, ὅπως φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὶς πρῶτες σελίδες τοῦ «Κεφαλαίου», ἀλλὰ καὶ ἰδίως στὴν ἀναφορὰ τῆς πρὸς τοὺς «τελικούς σκοπούς», ἔχει τόση σχέση μετὰ τὴν πραγματικὴ ἐπιστήμη ὅση καὶ ἡ θεατρικὴ παράστασι μετὰ τὴν πραγματικὴ ζωὴ.

Στὸ ἐπόμενο σημεῖωμα θὰ ἐξετάσουμε ποῖο εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο τοῦ Μύθου στὸ ὁποῖο θεμελιώνεται ἡ γοητεία του (ἰδίως γιὰ τοὺς νέους ἢ γιὰ τοὺς ἡμιμαθεῖς ἀφελεῖς) καὶ γιὰτί ὁ Μαρξιστικὸς Μῦθος πρέπει νὰ θεωρεῖται καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς Ἐθροσκεία.

Ὁ Μαρξισμὸς ὡς Ἐρησκέια

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυσι τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας ἔχει γίνε φανερόν ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ κατάφορη παραποίηση τῆς λογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας. Ὁ μαρξισμὸς, στὴ φιλοσοφική, κοινωνιολογική καὶ οἰκονομική του θεωρητικὴ ἀνάλυσι, ἀποτελεῖ ἓνα τραγικὸ Λάθος. Ἀνελευθερία καὶ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωσι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα σὲ ὅλες τὶς πρακτικὲς ἐφαρμογές του. Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν ποῦ γεννᾶται εἶναι τὸ ἑξῆς: Πῶς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ εἶναι τόσο ἰσχυρὸς ὡς δόγμα καὶ ποῦ ὀφείλεται ἡ γοητεία ποῦ ἐξασκεῖ πάνω στὶς μάζες;

Συνήθως οἱ ἰδέες ποῦ συναρπάζουν τὸ πολὺ πλῆθος εἶναι αὐτὲς ποῦ ἀρνοῦνται ἓνα ἀδαισώπητο νόμο τῆς φύσεως — τὸν Νόμο τῆς Φυσικῆς Ἐπιλογῆς. Στὴ φύσι, αὐτὸς ποῦ ἐπιζεῖ, αὐτὸς ποῦ διαπρέπει, εἶναι ὁ πνευματικῶς ἀνώτερος καὶ ὁ φυσικῶς ἰσχυρότερος, ἀλλὰ τοῦτο προσβάλλει στὸν ἄνθρωπο ἓνα βασικὸ ψυχικὸ συναίσθημα: τὸ Συναίσθημα τῆς Δικαιοσύνης. Οἱ ἰδέες ποῦ συναρπάζουν τὸ πλῆθος εἶναι ἰδέες τῆς ἐξισωτικῆς ἰσορροπίας, τῆς ἐξυψώσεως τῶν ταπεινῶν, τῆς ἰκανοποιήσεως τῶν ἀδυνάτων. Τὸ «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι» καὶ «οἱ ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι» εἶναι ἓνας νέος Νόμος ποῦ ἀνέβλυσε μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐνατένισι πρὸς τὴν ἰσότητα, ὡς ἐλπίδα ἐπιβιώσεως, εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Τὸ «γιατί ἐσὺ νὰ εἶσαι καλλίτερος ἀπὸ μένα» εἶναι ἓνα φυσικὸ ἐρώτημα ποῦ θέτει αὐθόρμητα καὶ μὲ θαθεῖα συναίσθησι δικαίου, ὁ ἀδύνατος, ὁ ἄρρωστος, ὁ ἄσχημος, ὁ καταφρονημένος, ὁ ἥττημένος, ὁ παραγκωνισμένος, ὁ «κοινὸς νοῦς» — δηλαδὴ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἐπιδίωξι τῆς «ισότητος», ὡς νέα ἔκφρασι τοῦ ἐνοστίκτου τῆς αὐ-

τοσυντηρήσεως, συνοδεύεται πάντοτε από τὸ συναίσθημα τῆς θρησκευτικότητος διότι ἀναφέρεται στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου, σὰν ἀτόμου, μετὰ τὸ υπεραίσθητὸ στὸ ὁποῖον ἀνήκει. Ὁ ἄνθρωπος βασίζεται γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς δικαιοσύνης σὲ μιὰ ἀνώτερη δύναμι, ἄσχετα ἂν αὐτὴ εἶναι συνειδητὰ μεταφυσικὴ ἢ φυσικὴ. «Εἰς τὸν τόπον αὐτὸν οὐκ ἔστι βασιλεὺς, οὐκ ἔστι πένης» ὑπόσχονται οἱ ἐπιτυχεῖς θρησκείες. «Ἰσότης, Ἐλευθερία, Ἀδελφότης» ὑπόσχονται τὰ ἐπιτυχῆ πολιτικὰ συστήματα. «Δὲν ἔχετε τίποτα νὰ χάσετε ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες σας» εὐαγγελίζεται ὁ Μάρξ. Ἡ ὑπόσχεσι γιὰ τὸ μέλλον εἶναι πάντοτε ἱκανοποίησι γιὰ τὸ παρόν. Ἡ ἀναμονὴ πληροῖ τὴν συνείδησι. Τὸ μέλλον ὑποπίπτει στὴν ἄμεση ἀντίληψι — γίνεται καί, συνεπῶς, εἶναι παρόν. *Esse est percipi*. Οἱ μάζες ἀκολουθοῦν πάντοτε μετὰ θρησκοληπτικὸ φανατισμὸ τὸ ἀσαφὲς αὐτὸ κήρυγμα ποὺ ἐκφράζει ἓνα μεταφυσικὸ καὶ ἀκαθόριστο πόθο γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἱκανοποίησι. Στὴν ἔκστασι αὐτὴ δὲν μποροῦν, καὶ συνεπῶς δὲν θέλου, νὰ διακρίνουν τὶς λογικὰς καὶ ἐμπειρικὰς δυσκολίας ποὺ προκύπτουν τόσο σὲ σχέσι μετὰ τὴν Φύσι ὅσο καὶ σὲ σχέσι μετὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. «Ἡ ἰδέα ἦταν καλὴ», εἶχε πεῖ ὁ Κλεμανσὼ γιὰ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάστασι, «ἀλλὰ βλέπετε ὑπῆρχαν οἱ ἄνθρωποι».

Γιὰ τὸν θεμελιώδη αὐτὸν μεταφυσικὸ σκοπὸ τοῦ ἀνθρώπου, κάθε ἐποχὴ ἔχει τὴν μερικὴ τῆς «ἀλήθεια», τὸν δικὸ τῆς «ἐντοπισμὸ τῆς προσοχῆς». Ὁ ἄνθρωπος, προσηλωμένος στὸ ὄραμα τῆς ἀπατηλῆς ἰδέας, στὸν μαγεμένο αὐτὸ τῶν ἐκάστοτε Εἰδώλων ποὺ τὴν ἐνσαρκώνουν, ζεῖ καὶ πληροῖ τὴν ζωὴ του ἐλπίζοντας. Μέχρις ὅτου μιὰ νέα ἐποχὴ, θὰ μετατοπίσει τὸν ἐντοπισμὸ τῆς προσοχῆς πρὸς κάποιαν ἄλλη μερικὴ «ἀλήθεια» γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ γιὰ κάποιον ἄλλο διάστημα τὴν μόνιμη διονυσιακὴ φύσι τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως. Αὐτὸ τώρα μέλλει νὰ γίνει, γιὰ κάμποσο χρόνον, τὸ νέον Εἶδωλ¹.

Ποιὲς εἶναι οἱ ψυχολογικὰς διαδικασίαι ποὺ καθιστοῦν δυνατὴν αὐτὴ τὴν πορεία;² Ἡ πραγμάτωσι τοῦ ἐσώτερου Πόθου βρῖσκει ἱκανοποίησι μόνον ἔξω ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν σφαῖρα. Ὁ ταυτισμὸς

1) Γιὰ τὴν ἀνάπτυξι τῆς θεωρίας τῶν Εἰδώλων, βλ. τὸ βιβλίον μου *Στροφές καὶ Ἀντιστροφές*. Τὸ «εἶδωλον» μπορεῖ νὰ εἶναι ἀτομικὸ ἢ συλλογικὸ ἀντικείμενον λατρείας. Τὸ «ἀτομικὸν» ἀναφέρεται στὸν τομέα τῆς Τέχνης, τοῦ Ἐρωτα ἢ τῆς Ἠθικῆς. Ὅταν εἶναι συλλογικὸ ἀνήκει στὸν τομέα τῆς Πολιτικῆς ἢ τῆς Θρησκείας. Γιὰ τὸν ἴδιον βασικὸν λόγον διακρίνομε στὴν ψυχοπαθολογίαν ἀτομικὰς ἢ συλλογικὰς ψυχώσεις.

2) Συνιστῶ τὸ βιβλίον τοῦ Monnerot, *Sociologie du Communisme*, Gallimard, 1949, Paris, σελ. 277 κ.ε. (*Psychologie des religions seculières*) ἀπ' ὅπου καὶ ἐρανίζομαι στὰ ἐπόμενα ὠρισμέναις γενικὰς ἀρχὰς τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας.

της ιδέας με τὸ ἐκάστοτε Εἰδῶλο τῆς λατρείας δημιουργεῖ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ποὺ κινεῖται μέσα στὴ σφαῖρα τῆς Διονυσιακῆς ἐκστάσεως γιὰ τὴν πραγμάτωσι τῆς Ὀλοκληρώσεως.

***

Ὁ θρησκευόμενος μαρξιστῆς δὲν ἔχει αὐτιά γιὰ ἐπιχειρήματα οὔτε μάτια γιὰ ἐμπειρικές ἀποδείξεις. Ἀνάμεσα στὴν Ἀλδανία τοῦ «σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ» καὶ τὴν Ἑλβετία θὰ προτιμήσει ἐκστασιακὰ τὴν Ἀλδανία. Ἐὰν βρεθεῖ κατάφατσα μετὰ τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου θὰ ἀποστρέψει τὸ πρόσωπο γιὰ νὰ μὴ τὸ δεῖ. Παρόμοιο φαινόμενο παρουσιάζουν ὅσοι κατέχονται ἀπὸ ψυχοπάθεια. Ὁ Φρόντ ἐξηγεῖ ὅτι ὁ ψυχοπαθῆς ποὺ κατέχεται ἀπὸ ἔμμονη ἰδέα δὲν ὑπόκειται σὲ λογικὴ ἐπιχειρηματολογία οὔτε στὰ παραδείγματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητα. Ὅμως ἡ ψυχιατρικὴ περίπτωση ἀναφέρεται σὲ μεμονωμένα ἄτομα. Ὁ ψυχοπαθῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς «μοναδικότητος», οἱ φαντασιώσεις του δὲν εἶναι κοινωνικῶς ἀποδεχτές. Ἀντίθετα, μεταξὺ αὐτῶν ποὺ κατέχονται ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ Διονυσιακοῦ Εἰδῶλου κυριαρχεῖ μία δύναμις καὶ ἀλληλεγγύη ποὺ ἐπιτρέπει νὰ διατρέφουν μία «καλὴ κοινωνικὴ συνείδησι».

Στὸ συλλογικὸ πάθος τὸ ἄτομο διατηρεῖ τὴ συνείδησι τῶν παραστάσεων καὶ ἐπιθυμιῶν ἀλλὰ δὲν γνωρίζει ποιὸ εἶναι τὸ κίνητρο. Γι' αὐτὸ χρειάζεται τὸ ἐπικάλυμμα μιᾶς ἰδεολογίας ποὺ θὰ ἐξηγήσει τὴν σχέσι τοῦ κινήτρου καὶ θὰ τὸ ἐξευγενίσει — καὶ τοῦτο κυρίως μέσα στὴ θεβαιότητα ὅτι ἔχει τὴν ἐπικύρωσι ἐνὸς κοινωνικοῦ κύκλου. Ὁ «διανοούμενος» θέλει νὰ πιστεῦει ὅτι ὁ μαρξισμὸς εἶναι «προσδευτικός», ὅτι εἶναι «δίκαιος», ὅτι εἶναι «ἐπιστημονικός». Οἱ λέξεις αὐτὲς ἐπαναλαμβάνονται κατὰ κόρον γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ συναίσθημα τῆς ἀσφάλειας. Ὁ ἦχος τῶν λέξεων ἤχει κατευναστικά ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχουν περιεχόμενο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγον ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται (ἀκόμη καὶ φοβεῖται) νὰ δεῖ τὸ περιεχόμενον. Ἡ κοινωνικὴ εὐνοια διατηρεῖται ζωντανή μετὰ τίς συλλογικὰς συγκεντρώσεις, τὰ φεστιβάλ, τίς διαδηλώσεις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὁ ἀμόρφωτος, ὁ κοινὸς νοῦς, ὁ ἐργάτης, ὅταν τὸν πείσουν μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἐπαγαλήψεως ὅτι «ἐυμεροῦν οἱ ἀριθμοὶ ἐνῶ αὐτὸς πάσχει», ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προσωπικὴ του κατάστασι, εἶναι ἔτοιμος νὰ ὑπακούσει τὰ πάντα. Μόνη ἐλπίς του γίνεται τὸ συναίσθημα τῆς φυγῆς. Τὸ Εἰδῶλο, γι' αὐτόν, δὲν ἀντιπροσωπεύει τόσο τὸ τέρμα, τὴν ἐπίτευξι, ὅσο τὴν ἀλλαγὴ τῆς ὑπάρχουσας καταστάσεώς του. Θέλει νὰ φύγει ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ εἶναι χωρὶς νὰ νοιάζεται γι' αὐτὸ ποὺ θὰ βρεῖ. Φοβεῖται τὴν

ἀπογοήτευσί γι' αὐτὸ καὶ ἀρνεῖται νὰ ἐξετάσει αὐτὸ πὺ θὰ
θρεῖ. Εἶναι τὸ τῶρα αὐτὸ πὺ τὸν πνίγει. Καμία ἀπολύτως ἀνθρώπινη
κατάστασι δὲν εἶναι τόσο καλὴ ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ζητᾷ τὴν καλ-
λίτερη. Μποροῦμε νὰ πείσουμε ὁ π ο ι ο ν δ ἡ π ο τ ε, μὲ τὴν συχνή
ἐπανάληψι, ὅτι δὲν εὐημερεῖ ἀλλὰ πάσχει. Ἔτσι ἡ ἰδεολογία εἶναι ἕνα
σύστημα συλλογικῆς ψυχοπαθολογίας. Τὸ κάθε ἄτομο, στὸν κύκλου του,
στηρίζει καὶ ἐνθαρρύνει τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἰδεολογία κερ-
δίζει ἔδαφος χωρὶς λογικὰ καὶ ἐμπειρικὰ ἐπιχειρήματα.

Ὁ μηχανισμὸς τοῦ Πάθους ταυτίζει τὸ Εἶδωλο μόνον μὲ ὅτι ἔχει
θετικὴ ἀξία. Οἱ ἄλλοι, εἶναι οἱ ἀλλόπιστοι, οἱ κακοί. Ἀσπάζεται τὸ
θρήσκευμα ἢ τὴν αἵρεσι διότι εἶναι «ἀλήθεια». Ἀσπάζεται τὸν μαρξι-
σμὸ διότι εἶναι «δίκαιος», εἶναι «ἐπιστημονικὸς» ἢ «ἔχει μία φιλοσοφία».
Ἵποστηρίζει τὴν Ρωσία διότι ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει κ α θ ὅ λ ο υ «ἐκ-
μετάλλευσι». Μάχεται τοὺς Ἀμερικανοὺς διότι εἶναι ὅ λ ο ι «ἰμπε-
ριαλιστές», «δολοφόνου τῶν λαῶν» καὶ «γκάγγστερς». Ἡ πρόθεσις εἶναι
πάντα ὀλοκληρωτικὴ. Ἡ ζωὴ χωρίζεται σὲ «μαῦρο» καὶ «ἄσπρο». Αὐ-
τὸς εἶναι ὁ ψυχοπαθολογικὸς δαλτωνισμὸς. Ἡ ἐπιστήμη λύνει τὰ εἰδικὰ
προβλήματα, βρίσκει τὶς ἄμεσες αἰτίες στὴν ὕλική σφαῖρα. Ἡ φιλοσοφία
ἀναζητᾷ τὶς ἀπώτερες, τὶς πρῶτες, αἰτίες στὴ θεωρητικὴ σφαῖρα. Μό-
νον ἡ Θρησκεία λύνει ὅλα τὰ προβλήματα σὲ ὅλες τὶς σφαῖρες. Στὸν Θρη-
σκώληπτο κυριαρχεῖ ἡ ἀποκλειστικότης καὶ μονομανία τῆς διονυσιακῆς
ἐκστάσεως. Τὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα ὑποβάλλονται σὲ συστηματικὴ πα-
ραμόρφωσι. Συγγχείει πόθο καὶ πραγματικότητα μέσα στὴν ἔξαρσι τῆς ἐλ-
πίδος.

***

Ἡ ἰδεολογία μεταφράζει τοὺς πόθους σὲ ὅρους ἠθικοὺς, ἀληθεῖς
καὶ κοινωνικῶς ἀποδεκτοὺς πὺ ἐνσαρκιώνονται στὸ Εἶδωλο. Σὲ μία κοι-
νωνία πὺ ἔμαθε νὰ τιμᾷ καὶ νὰ σέβεται τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης,
κάθε σύστημα Αὐταπάτης ὀφείλει νὰ ἐπενδύθει μὲ τὸ πέπλο τοῦ «ἐπιστη-
μονικοῦ». Ἐδῶ ἐπέρχεται ὁ συμβιβασμὸς μεταξὺ Μύθου καὶ Ἐπιστήμης.
Γι' αὐτὸ σήμερα οἱ θρησκοληπτικοὶ Μῦθοι ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ
τὴν ἰδεολογία. Αὐτὸ πὺ θεωρεῖται «πραγματικὸ» εἶναι πάντοτε ἡ ἰδεα-
τὴ ο ὕ σ ί α καὶ ποτὲ ἡ πράξις, ἡ ὕ π α ρ ξ ι ς. Ἔτσι ὁ «σοσιαλι-
σμὸς» παθαίνει τὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἀντικει-
μενικὲς παραστάσεις. Παρόμοιες μεταφυσικὲς «ὑπάρξεις» σὰν Εἶδωλα
οὐσίας ἐπιτυγχάνουν ὥστε ὁ ἀδελφὸς νὰ μισήσει τὸν ἀδελφὸ, τὸ παιδὶ
τὴν μάνα, ὁ ἐρωτευμένος τὴν ἐρωμένη του.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ θρησκώληπτου καὶ ψυχοπαθοῦς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀντίθεσι μεταξύ συλλογικοῦ καὶ ἀτομικοῦ. Τὸ ἄτομο αἰσθάνεται λύτρωσι ὅταν «ἀνήκει» σὲ μιὰ κοινωνικὴ ομάδα. «Οἱ ἔμμονες ἰδέες, τὸ παραλήρημα ἐρμηνείας, οἱ παρανοϊκὲς προβολές», γράφει ὁ Μοννερό, «ὅταν γίνονται κοινωνικὰ βιώματα καὶ ἐκφράζονται ἀπὸ κοινοῦ, χάνουν τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς νοσηρότητος ποῦ θὰ ἴσχυε γιὰ τὸ μεμονωμένο ἄτομο». Ὁ θρησκώληπτος κατέχεται ἀπὸ τὴν ὁμαδικὴν τρέλλα ποῦ παίρνει τώρα μορφή «εὐγενοῦς» ἰδεολογίας. Ἡ συχνὴ ἐπίκλησις «οἱ εὐγενεῖς νέοι» ποῦ χρησιμοποιοῖ ὁ δημαγωγὸς ἐξιδανικεύει τὸν τυφλὸ ἀγγελισμό. Ἔχει δημιουργηθεῖ τώρα μιὰ κατηγορία συμδάντων ποῦ δὲν ὑπόκειται στὴν κριτικὴ. Αὐτὸ ἔχει γεννήσει γιὰ τὸν θρησκώληπτο ἕναν ἱερὸ κόσμο, τὸν κόσμο τῆς πίστεως, ποῦ ἀντιπαρατίθεται στὸν κακὸ καὶ βέβηλο κόσμο τῶν «ἄλλων». Ἔτσι ἐμφανίζεται τὸ θρησκώληπτικὸ φαινόμενο. Σὲ κάθε θρησκεία τοῦτο παρίσταται μὲ τὴν «Πίστι», τὸν «Μῦθο», τὸ «Δόγμα». Ὁ Μῦθος δίνει τὴ δύναμι στὴ συνείδησι ἀκριβῶς ὅπως τὸ ὑποσυνείδητο στηρίζει τὸ ὑπερεγώ. Γιὰ τὸν θρησκώληπτο θὰ μείνει χωρὶς ἀποτέλεσμα ἂν ἐπιχειρήσεις νὰ ἀποδείξεις τὸν Μῦθο ὡς Λάθος. Εἶναι ὁ Μῦθος ποῦ διαποτίζει τὴν ομάδα καὶ τῆς δίνει τὸν ὄρισμό της. Ὁ Μῦθος εἶναι ἡ πεμπτοσύνη τοῦ Εἰδώλου. Ἄν ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἐρευνητὲς τῆς ἀλήθειας, τὸ δόγμα ἔχει μόνον φανατικούς τῆς πίστεως. Καί, ὅπως γράφω καὶ ἄλλοῦ, «πρέπει νὰ φοβᾶσαι τὸν ἄνθρωπο ὅταν βακχιάζει χαυνωμένους μέσα στὴ σφαῖρα τῆς Ἀντιστροφῆς»¹.

**

Οἱ παλιὲς θρησκείες στὴ Ρώμη καλλιεργοῦσαν τὸν συναισθηματισμὸ γιὰ μιὰ κοινωνικὴ ἢ ψυχολογικὴ τάξι. Ὁ Μίθρας ἀπειθύνεται στοὺς στρατιῶτες, ἡ Ἰσις στὶς γυναῖκες. Ὁ Χριστιανισμὸς τελικὰ ἐβγήκε νικητὴς διότι ἀπηυθύνετο πρὸς ὄλους. Ἀντίθετα, μόνον ὁ μαρξισμὸς, μὲ ἔντονο τὸ ἰουδαϊκὸ στοιχεῖο τοῦ ἱδρυτῆ του, εἶναι ἡ θρησκεία τοῦ Ἐκδικητοῦ ποῦ ἔρχεται νὰ ρίξει μύδρους στὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορα. Dies irae, dies illae. Ὁ μαρξισμὸς διαιρεῖ τὴν κοινωνία σὲ καταπιεστὰς καὶ καταπιεζομένους καὶ τὸν λαὸ σὲ νικητὰς καὶ ἡττημένους. «Ἄν ἡ ἀστικὴ τάξι δὲν ἀναγνωρίσει τὴν ἡττα της» λέγει ὁ θρησκώληπτος ψυχοπαθής, «ἡ βία εἶναι ἀναπόφευκτη». Ὅταν τὸ μαρξιστικὸ κόμμα ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα τὸ 1981, ἡ δίωξι τῶν ἀντιπάλων πῆρε τὴ μορφή πογκρόμ μὲ θρησκώληπτικὴν ὑστερία. Στούς νέους ποῦ ἔρχονται μὲ λαμπρὲς σπουδὲς ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ δηλώνεται σαφῶς ὅτι δὲν θὰ διο-

1) Βλ. Στροφὲς καὶ Ἀντιστροφές.

Οι διωγμοί για «περιύβρισι αρχής» στη μαρξιστική Ελλάδα.

Ο Ξυλούρης καταδικάστηκε σε φυλάκιση (στις 14.10.1983) διότι μιλώντας σ' έναν επιβάτη ονόματι Γάτον καθώς οδηγούσε το ταξί του ξεφράσθη με «άσέβεια» κατά του Πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου.

Η περίπτωση Γάτου-Ξυλούρη πρέπει να διατηρηθεί σαν χρήσιμο ντοκουμέντο για τον ιστορικό που θα μελετήσει τα κοινωνικά φαινόμενα της Ελλάδος στα τέλη του 20ού αιώνα. Στη φωτογραφία αυτή παρουσιάζεται με δραματική απλότητα ο μικρός μέσος Έλληνας με τις αγαθές προθέσεις που δεν έχει ποτέ βλάψει κανέναν και που πίστεψε πως είναι ελεύθερος. Το ύφος του, γεμάτο έκπληξι και άπορία, δείχνει ότι δεν καταλαβαίνει τί συμβαίνει γύρω του με τόσους μάρτυρες κατηγορίας, Εισαγγελείς και Δικαστές που τον τριγυρίζουν απειλητικά και τον «κατηγορούν» για κάποιο «έγκλημα» που διέπραξε. Ένα άθωο θύμα επί σφαγήν στο βωμό του ολοκληρωτισμού και του πάθους της πολιτικής ύστερίας.

Είναι η φωτογραφία - Σύμβολο μιάς τραγικής εποχής.
E c c e h o m o

(Δεν θα συγχωρήσω ποτέ στον ελληνικό Τύπο και στην Αντιπολίτευση ότι το επεισόδιο αυτό καθώς και πολλά άλλα παρόμοια αφήθηκαν να περάσουν και να ξεχαστούν σαν άσημαντα faits divers. Κανείς «διανοούμενος» δεν εξηγήρη, κανένα χρονογράφημα δεν έγραψε, καμία «προσωπικότης» δεν κατεδέχθη να προσέλθει στο Δικαστήριο. Ο Ξυλούρης έμεινε μόνος).

*Το αδελφό Αιχμή
για τον κουνιστοχόφουρα*

ριστοῦν ἂν δὲν γραφοῦν στήν «κλαδική» τοῦ κόμματος. Ἡ φανατικὴ δίωξις ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ φυλακίζονται πολῖτες, γιὰ πρώτη φορὰ στήν νεοελληνικὴν ἱστορίαν, διότι ἐξεφράσθησαν κατὰ τοῦ «Ἀρχηγοῦ». Παρόμοιες πράξεις χαρακτηρίζουν τὴν φανατικὴν θρησκοληψίαν σὲ ὅλες τὰς ἐποχάς. Οἱ ψυχολογικὰς ἐξεργασίας εἶναι οἱ ἴδιες. "Ἄλλοτε, οἱ «ἄλλοι» ἐκαίγοντο στήν πυρὰ. Σήμερα ἔχουν μεταβληθεῖ τὰ ἦθη καί, ἀνάλογα, τὸ εἶδος τῆς «τιμωρίας» σὲ κάθε χώρα. Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μάρξ, τὸ νέον δόγμα παίρνει τὴν μορφήν κατηγορικῆς προσταγῆς. Ἐντὶ νὰ πείσει μὲ λογικὰ καὶ ἐμπειρικὰ ἐπιχειρήματα, ἐντὶ νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ διάλογον μὲ ἀντικειμενικὴν, ἐλευθέρην κρίσιν, ἐξεγείρει τοὺς ὁπαδοὺς του σὲ ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων.

***

Ἡ Παγκόσμιος Ἐπανάστασις ὑπόσχεται τὰ πάντα. Εἶναι περιττὸ νὰ περιμένει κανεὶς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὑποσχέσεως. Οἱ θρησκείαι δὲν ἐκπληρώνουσι ποτὲ τὴν ὑπόσχεσιν διότι τότε θὰ σταματοῦσε ἡ λυτρωτικὴ ἐπίδρασις τῆς Ἐλπίδος. Αὐτὸ πού χρειάζεται εἶναι ὁ «ἀγώνας», ὁ ὁποῖος κάποτε θὰ δικαιωθεῖ. Κάθε ἀποτυχία ἀποδίδεται στοὺς «ἄλλους». Φταῖνε οἱ ἁμαρτωλοὶ, φταῖνε οἱ ἄπιστοι, φταῖνε οἱ ὑπουργοὶ μας, φταῖνε αὐτοὶ πού ὑπονομεύουσι τὸ πρόγραμμα τῆς ἀλλαγῆς. Ποτὲ δὲν φταῖνε τὸ Δόγμα! Οἱ ὁπαδοὶ πιστεύουσι ὅτι «δὲν ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου». Ὁ μαρξισμὸς, τὸ δόγμα, προβάλλεται ὡς ὑπόσχεσι σωτηρίας σ' ὅλους ὅσους ὑποφέρουσι ἢ τοὺς ἔχουσι κάνει νὰ νομίζουσι ὅτι ὑποφέρουσι. Οἱ νέοι αἰσθάνονται τρόμον μπροστὰ στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, μπροστὰ στὸν φυσικὸν νόμον ἐπιβιώσεως τοῦ ἰσχυροτέρου. Ὁ ἀγώνας, ἡ πάλη γιὰ τὴν ζωὴν, ἡ ἀβεβαιότης τοῦ ἀποτελέσματος, ἡ πιθανότης τῆς ἤττας πάντοτε φοβίζει καὶ τρομοκρατεῖ, ἰδίως τὴν ψυχὴν τοῦ νέου πού μόλις ἔχει ἐγκαταλείψει τὴν σιγουριά πού δίνει στήν παιδικὴν ψυχὴν ἢ οἰκογενειακὴν ἐστία καὶ βρῖσκαται «ἔξω» — στὸν κόσμον, στὴ μάχην, στὴν ἀθέβαιην ἔκθεσιν. Αὐτὴ τὴ στιγμήν ὁ κόσμος δὲν εἶναι παρά χτυπήματα καὶ γροθιές. Αὐτὴ τὴ στιγμήν κανεὶς δὲν θέλει νὰ ξέρει ὅτι κάποιος ἄλλος, ἰκανώτερος, θὰ τὸν ξεπεράσει. Ὁ μαρξισμὸς ὑπόσχεται τώρα στοὺς νέους «πρόοδο», «δημοκρατίαν», «ἰσότητά» ἀπέναντι τῶν ἰκανῶν, ἄρνησι τοῦ φυσικοῦ προνομίου τῶν εὐφαιστέρων. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἰκανοὶ καὶ ἀνίκανοι. Κυριαρχεῖ τὸ βασίλειον τῶν συναισθηματικῶν λέξεων. "Ὅσοι αἰσθάνονται νὰ ἀπειλοῦνται ὡς ἄτομα ἀναζητοῦν ἀσφάλειαν στοὺς κόλπους τοῦ «κόμματος». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μαρξισμὸς ἐνισχύει τὴν συλλογικὴν δράσιν, ὅπως οἱ θρησκείαι βρίσκουσι τὴν δύναμίν τούς στὴν «ἐκκλησίαν». Ἡ ὀργάνωσις παρέχει κοινωνικὴν θαλπωρὴν μεταξὺ τῶν πιστῶν. Εἶναι τὸ καταφύγιον τῶν ἀδυνάτων,

τῶν ἀποτυχημένων καί, ἀκόμη, αὐτῶν πού φοβῶνται μήπως τυχὸν ἀποτύχουν. Ἐπὶ αὐτὰ ἀπορρέει ἡ μεγάλη του δύναμις ὅταν κυρίως ἀπευθύνεται στοὺς νέους. Ἔτσι ἐπιβάλλεται ὁ δλοκληρωτισμὸς — θρησκευτικός ἢ πολιτικός, ἀδιάφορο. Ὁ πιστὸς προσχωρεῖ δλόφυχα στὸ «Ἰσλάμ» διότι ζητᾷ ἱκανοποίησι μὲ τὴν ὑ π ὅ σ χ ε σ ι γ ιὰ τίς (κοινὲς γιὰ ὅλους) ταπεινώσεις καὶ ἀποτυχίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅσο πιὸ ἀδύνατος εἶναι σὰν ἄτομο τόσο πιὸ ἰσχυρότερος γίνεται σὰν ἀγέλη.

**

Ἡ προσωπολατρεία γιὰ τὸν «Ἀρχηγό» ἀκολουθεῖ μὲ θρησκοληπτική ἔκστασι. Ἔτσι ἀκούγεται ἡ φράσι μέσα ἀπὸ τὸ σκοτάδι τῆς φανατικῆς προσηλώσεως: «Ὁ Μάρξ εἶναι ὁ Χριστὸς τῆς κομμουνιστικῆς θεωρίας, ὁ ἀθάνατος πνευματικὸς ἡγέτης ἑνὸς συστήματος πού θὰ ὑπάρχει αἰωνίως!» Ἐδῶ πλέον δὲν μιᾶ ὁ ἐπιστήμων ἢ ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει σῶας τὰς φρένας. Μιᾶ ὁ θρησκόληπτος, ὁ ψυχικὰ μειονεκτικός. Ἔτσι ὁ νευρωτικός, ὁ ψυχοπαθὴς μπορεῖ καὶ ξανα-ἀφομοιώνεται κοινωνικῶς. Ἡ ἰδεολογία, ἡ λατρεία τοῦ Εἰδώλου, εἶναι ἡ κοινωνικοποίησι τῆς νευρώσεως. Σύμπτωμα τοῦ θρησκόληπτου εἶναι ἡ ἀγκιτάτσια, ἡ πρόκλησι τοῦ ἀντιπάλου, ἡ διαιότης στὴν ἔκφρασι καὶ στὴν πράξι, ἡ ὕβρις, ὁ φανατισμὸς. Σ' αὐτὰ ὁ μαρξισμὸς βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴν κάθε εἶδους θρησκοληψία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο. Οἱ ρατσιστές, οἱ ἱεροεξεταστές, οἱ σταυροφόροι τῆς πίστεως, οἱ κάθε λογῆς Σαβοναρόλες, ἔχουν κοινὸ ψυχικὸ κίνητρο. Κοινὴ ἢ τύχη τους στὴν ἀναζήτησι τοῦ εἰδώλου γιὰ τὴν ἐπίτευξι τῆς (ἀτομικῆς) Ὀλοκληρώσεως.

Ὁ φανατικὸς ἀπεχθάνεται τὰ λόγια καὶ τὸν διάλογο. Τὴν ἀντίθετη γνώμη τὴν φοβᾶται διότι διαισθάνεται ὅτι μπορεῖ νὰ τοῦ ἐκμηδενίσει τὴν Ἐλπίδα. Ἐνα μόνον ψυχικὸ κίνητρο — ἡ τάσι γιὰ Ὀλοκλήρωσι — καλύπτει τίς φυσιολογικῆς, κοινωνικῆς, ψυχολογικῆς ἐκδηλώσεις τοῦ κάθε ἀτόμου. Τὰ εἴδωλα θὰ εἶναι διαφορετικὰ στὴν κάθε περίπτωσι, ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο, τὴν ἐποχὴ καὶ τὰ μέσα τῆς ἀποτελεσματικῆς Προπαγάνδας πού θὰ ἐπιφέρουν τὸν ἠθελημένο ἐντοπισμὸ τῆς προσοχῆς. Τὸ ἴδιον ἄτομο, καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους πάντα λόγους, μπορεῖ νὰ γίνῃ μέλος τῆς Κοῦ-κλούξ-κλάν, τοῦ ναζιστικοῦ κόμματος, τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, τῆς ποδοσφαιρικῆς ομάδος, τοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος — ἀδιάφορο. «Ὁ ἀπωθημένος συναισθηματισμὸς», γράφει ὁ Μονγερό, «ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὀδυνηρὴ ἔντασι δημιουργεῖ μιαν ἐνέργεια πού ἀλλάζει κύκλωμα. Ἐντὶ γιὰ ἐξωτερικέουσι μπορεῖ, μὲ τὴν ἐσωστρέφεια, νὰ γεννήσει νευρώσεις καὶ ψυχώσεις ἀκόμα δὲ καὶ σωματικῆς διαταραχῆς πού ἐπιδρῶν στὰ ὄρ-

γανα του σώματος. Όταν το άτομο προσφύγει σε μια «θρησκεία» τουτο έχει θεραπευτική επίδραση που καταστέλλει τις ψυχοσωματικές ανωμαλίες». Αυτή είναι η «θεραπευτική» του μαρξισμού σαν θρησκείας. Το στοιχείο της θρησκοληψίας προσφέρει την απαραίτητη συναισθηματική τροφή σε μια τάξη ανθρώπων. Ο Τούνμπη λέγει ότι οι μεγαλύτερες θρησκείες προέρχονται από τα ψυχικά βάθη του «εσωτερικού προλεταριάτου» μιας κοινωνίας και είναι αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου δυστυχίας που προηγήθη. Ο μαρξισμός ήταν γέννημα της αθλιότητας που έφερε η Βιομηχανική Έπανάσταση. Οι πολιτικοί θρησκόληπτοι παρηγορούνται από τις διαφεύσεις του δόγματος όπως οι πρώτοι χριστιανοί δικαιολογούσαν την καθυστέρηση της δεύτερας παρουσίας. Ότι είναι το υπερπέραν για την θρησκεία είναι το «μέλλον» και το «θά» για τον μαρξισμό. Κυριαρχεί το φως της Έλπίδος που είναι η ΥΠΟΣΧΕΣΙΣ.

**

Έτσι ο μαρξισμός επιβάλλεται σαν μία «ύλιστική» θρησκεία που ανταποκρίνεται σε μίαν ανάγκη του ανθρώπινου ψυχισμού. Το ότι είναι Ψευδος, επιστημονικό Λάθος, αναχρονιστικό απολίθωμα που απέτυχε οικτρά σε όλες τις προσπάθειες εφαρμογής του δεν θα παίξει ποτέ κανένα ρόλο για τους «πιστούς». Ο μαρξισμός, σαν κοινωνικοποίηση της ψυχοπάθειας θα παρέχει πάντα το θεραπευτικό και σωτήριο βάλαμο όπως μια οποιαδήποτε άλλη διονυσιακή Θρησκεία. Είναι το νέο «όπιον» των λαών. Η δύναμής του δεν έχει καμιά σχέση με την αλήθεια του. Θεμέλιό της είναι ο φανατισμός. Είναι απόθμενη αφέλεια και άγνοια να νομίζεται ότι ο μαρξιστής μπορεί να αντιμετωπίζεται με το «ήπιον κλίμα» και τον πολιτικάντικο συμβιβασμό ή την «συνεργασία». Άς το αντιληφθούν αυτό εγκαίρως οι αφελείς ήμιμαθείς που διαχειρίζονται τα κοινά: η «συνεργασία» με τον μαρξιστή είναι αδύνατη. Μόνον η ύποταγή είναι δυνατή.

Φαινόμενο και ουσία

Θεμελιώδες πρόβλημα τής φιλοσοφικής σκέψεως είναι τὸ ἐρώτημα: Ποία εἶναι ἡ σχέση μεταξὺ φαινομένου καὶ οὐσίας; Μιὰ καὶ τὸ «φαινόμενο», δηλ. ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας, εἶναι ἡ σφαῖρα δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τὸ ἐρώτημα τελικὰ ἀφορᾷ στὴ δυνατότητα ποὺ ἔχει τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ νὰ συλλάβει τὴν Πραγματικότητα ποὺ τυχόν κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ φαινόμενο. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας καὶ ὅλη τὴ δυτικὴ φιλοσοφία πρὶν ἀπὸ τὸν Κάντ ἡ ἀπάντησις εἶναι καταφατικὴ. Τὸ ὄντως ὄν εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθεῖ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ ἀρκεῖ τοῦτο νὰ σεβασθεῖ ὀρισμένους κανόνες. Εἶναι πρόβλημα μόνο μεθοδολογικόν. Γιὰ τὸν Κάντ ὅμως τοῦτο καθίσταται πρόβλημα ὄντολογικόν. Κατ' αὐτὸν τὸ «φαινόμενο», δηλ. ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας, «κατασκευάζεται» ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ σύμφωνα μὲ ὀρισμένα ἐφόδια ποὺ αὐτὸ διαθέτει, ὅπως λέγει, *a priori* δηλ. πρὶν ἀπὸ κάθε ἐμπειρία. Τὰ ἐφόδια εἶναι οἱ Μορφές τῆς Αἰσθητικότητος (χῶρος καὶ χρόνος) καὶ οἱ Κατηγορίες τῆς Νοήσεως μὲ τὰ ὁποῖα τὸ λογικὸ π. λ. ἀθεῖ τὰ φαινόμενα καὶ ἔτσι ἀλλοιώνει, μὲ τὴν παρεμβολή τους, τὴν Πραγματικότητα. Συνέπεια τοῦτου, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ὅτι τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ δὲν θὰ γνωρίσει ποτὲ τὸ ὄντως ὄν, ἢ — ὅπως τὸ εἶπε ὁ ἴδιος — τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό». Τοῦτο σημαίνει τὸν ριζικὸ διαχωρισμὸ ρασιοναλισμοῦ καὶ ὄντολογίας. Δὲν ὑπάρχει ταυτότης μεταξὺ φαινομένου καὶ οὐσίας — οἱ νόμοι τῆς σκέψεως δὲν εἶναι καὶ νόμοι τῆς Πραγματικότητος.

Παραδόξως ὁ Χέγκελ ἔρχεται νὰ ἀρνηθεῖ τὸν Κάντ καὶ νὰ ἐπανελέθει στὴν κλασικὴ ἀντίληψιν τῆς ταυτότητος τῶν νόμων τῆς σκέψεως μὲ τοὺς νόμους τῆς Πραγματικότητος. Κατ' αὐτὸν (καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μιὰ δογματικὴ ἀποψιν) τὸ Ἀπόλυτο Πνεῦμα εἶναι ἡ μόνη Πραγματικότης

(das Geistig allein ist das Wirkliche). 'Ο κόσμος τῆς ἐμπειρίας εἶναι ἐκδήλωσις, δηλ. «φαινομενοποίησις» τοῦ Πνεύματος ἢ τῆς Ἐπολύτου Ἰδέας ἢ ὁποῖα ἔτσι ἀποκαλύπτεται στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὅπως πράγματι εἶναι. Γιὰ τὸν Χέγκελ, «ἡ Μορφή εἶναι τόσον οὐσιώδης στὴν Οὐσία ὅσο καὶ ἡ Οὐσία στὸν ἑαυτὸ τῆς» (die Form dem Wesen so Wesentlich ist als es sich selbst)! Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι γιὰ τὸν Χέγκελ ἡ μεθοδολογία ποὺ προτείνει (ἢ «διαλεκτική») εἶναι καὶ αὐτὴ ὄντολογική. Τὰ τρία διαλεκτικὰ στάδια (θέσις, ἀντίθεσις, σύνθεσις) ἀποτελοῦν τὴν ἀναγκαστικὴν προοδευτικὴν πορεία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Πνεύματος (zwar ist der Geist nie in Ruhe sondern in immer fortschreitenden Bewegung begriffen). Τὸ Πνεῦμα στὴν ἐξέλιξι τῆς Ἱστορίας του πορεύεται πρὸς ἕνα Ὑπατο Σκοπὸ. Ὅλα αὐτὰ διατυπώνονται δογματικά. Ὁ Χέγκελ δὲν ἐσκέφθη ποτὲ ὅτι ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ Triplizität εἶναι δυνατόν νὰ ὀφείλεται σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ φύσιν τῆς λειτουργίας τοῦ περιωρισμένου ἀ ν θ ρ ῶ π ι ο υ λογικοῦ¹.

Ὁ Χέγκελ παραδέχεται ὅτι Πραγματικότης εἶναι τὸ Ὅλον (das Wahre ist das Ganze) ὅμως ἐπιμένει νὰ δίνει στὴν «ἐξέλιξι» καὶ συνεπῶς στὸν «χρόνον», ὄντολογικὴν ὑπόστασιν. Γράφει: «Τὸ Παγκόσμιον Πνεῦμα (Weltgeist) εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ περάσει ἀπὸ αὐτὲς τὶς Μορφὰς κατὰ τὴν μακρὰ διάρκειαν τοῦ χρόνου καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν τρομερὴ δουλειὰ τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας (Weltgeschichte) διαμορφώνοντας σὲ κάθε ἐκάστοτε Μορφή, κατὰ τὴν δυνατότητά τῆς, ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενό του!» Εἶναι σαφές ὅτι μόνο χάρι στὴν ἄνευ ὄρων ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς ἐγγελευμένης ὄντολογίας — ποὺ εἶναι κατὰ πρωτιστον λόγον ἰδεαλιστικὴ — ὁ Μάρξ μπορεῖ νὰ διατυπώνει «προβλέψεις» γιὰ τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξι τῆς Ἱστορίας. Τὸ «ραντεβού μὲ τὴν ἱστορία» ποικίλων ἡμιμαθῶν μαρξιστῶν ἔχει τὴν ἔννοια τῆς παρακολούθησως τοῦ «Πνεύματος» στὴν ἀναγκαστικὴν ἐξελικτικὴν πορεία. Ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμος» τοῦ Μάρξ εἶναι μόνον ἕνα ἐπίπλαστο ἐπικάλυμμα τοῦ ἀπαράδεκτου «ἰδεαλισμοῦ» ποὺ νομίζει ὅτι θεμελιώνει ὁ Χέγκελ παραδλέοντας τὴν καντιανὴν φρόνησιν.

1) Βλ. Παράρτημα § 6.

Ἡ ἐσχατολογία τοῦ Ὑπατου Σκοποῦ

Στὴν Ἑλλάδα, τὸ μοναδικὸ ἕως ἀξιοσημείωτο βιβλίον γιὰ τὴν πολιτικὴ θεωρία ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Κ. Τσάτσο. Θεωρητικὴ κατάρτισι καὶ ἐμπειρία στὴν πολιτικὴ πράξι εἶναι οἱ δύο παράγοντες ποὺ καθιστοῦν τὸ βιβλίον του ἰδιαίτερα σημαντικόν. Αὐτοὶ ποὺ τὸν βοήθησαν νὰ μορφώσῃ τις περὶ πολιτικῆς σκέψεις του, ὅπως λέγει, ἦσαν ὁ Πλάτων, ὁ (ἠθικὸς) Κάντ, ὁ Φίχτε καὶ (πρὸ παντός) ὁ Χέγκελ. Μὲ ἄλλους (καὶ κυρίως μὲ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ παράδοσι τοῦ ἐμπειρισμοῦ) διεφώνησε διότι ἀποκρούουν τὸ θεμέλιον πᾶνω στὸ ὁποῖο οἰκοδομεῖται ἡ κοσμοθεωρία του. Τοῦτο εἶναι ἡ πίστις του στὴν «ιδέα ἐνός ἀπόλυτου σκοποῦ τῆς ἱστορίας». Τὸ βιβλίον τοῦ Τσάτσο ἀποτελεῖ κόσμημα στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία.

Καὶ ἄλλοτε ἔχω γράψῃ ὅτι ἡ ιδέα «πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ τοὺς πολλούς, γὰ ἀναλύεται καὶ συζητεῖται... διότι αὐτὸ θὰ πεί πνευματικὴ κίνησις»¹. Στὴν Ἑλλάδα δυστυχῶς αὐτὴ ἡ «κίνησις» εἶναι ἀνύπαρκτη. Τὰ τελευταῖα μόνο χρόνια πολλὰς ἐφημερίδες ἀφιερώνουν λίγο χῶρον γιὰ τὴν παρουσίαν βιβλίων ἀλλὰ πούθενά ἀκόμη δὲν ἔχουμε δεῖ ἀμφισβήτησι, ἀνάλυσι, συζήτησι καὶ διάλογο μὲ τὸν συγγραφέα γιὰ ἕνα ὁποιοδήποτε βιβλίον. Θὰ ἐπιχειρήσω λοιπὸν νὰ ἀνατρέψω ἐδῶ αὐτὴ τὴν παράδοσι. Χωρὶς κριτικὴ καὶ συζήτησι δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ γούμε ἀπὸ τῆ βάλτο τῆς πνευματικῆς σήψεως ποὺ μαστίζει τὴ χώρα μας. Θὰ ἐξετάσω τὸ πρῶτον κεφάλαιον τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται στὸν «ὑπατο σκοπὸ», ἀφοῦ ἀναφέρω ὅτι σπανίως ἔχω διαβάσει κείμενον μὲ τὸ ὁποῖον νὰ εἶμαι τόσον ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος μὲ κάθε του φράσι, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος του.

1) Βλ. Ἡ Προπαγάνδα, σελ. 16.

Βασική αρχή του συγγραφέως είναι ότι το σύνολο των πράξεων του ανθρώπου απαρτίζουν την ιστορία του και οι πράξεις αυτές αποβλέπουν σ' έναν ύπατο σκοπό. Δηλαδή είναι ή τελεολογική και όχι τόσο ή μηχανική αιτιότητας που καθορίζει την ιστορία. Με την αρχή αυτή συμφωνούμε, αλλά είναι στην ανάλυσί της που διαφωνούμε ριζικά. Και νά γιατί. Ο Τσάτσος, συνοψίζοντας την ανάλυσί του λέγει: «είναι ανάγκη νά αναγνωρισθεί ή ύπαρξι ενός απόλυτου σκοπού που κείται πάνω από τον χρόνο. Ο σκοπός αυτός δέν είναι άλλος από την έλευθερία, την ένότητα των πολιτιστικῶν ἀξιῶν, τὸ πνεῦμα, τὸ ἀγαθόν». Όμως νομίζω πῶς ὁ Τσάτσος π ρ ο σ δ ι ο ρ ί ζ ε ι τὸ Ἄπόλυτο ὅταν μιλά για «ένότητα των πολιτιστικῶν ἀξιῶν» (δηλ., ὅπως λέγει, τὴν ἀνάπτυξι «ὄλων» τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τὴν «τελείωσι», τὴν καλλιέργεια ὄλων τῶν ἀξιῶν — θεωρητικῶν, πρακτικῶν, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως καί, γενικά, ὄλων τῶν ἀξιῶν που πρέπει νά διέπουν τίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου με τὸν ἀνθρωπο). Ἄλλὰ κάθε «προσδιορισμός» προϋποθέτει μίαν ἄρνησι (δέν προσδιορίζεις τὸ «ταυτὸν» ἂν δέν τὸ χωρίσεις ἀπὸ τὸ «θάτερον») καὶ αὐτὸ πάλι σημαίνει κομμῆτιασμα, δηλ., ἀναίρεσι, τοῦ Ἄπόλυτου. Δέν είναι δυνατόν νά συγχέονται οἱ ἀξίες τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, που είναι συγκεκριμένες, με τὸ Ἄπόλυτο. Διότι ἀμέσως μπορεῖ κανεὶς νά ρωτήσῃ τὸν συγγραφέα: «Ποίου Πολιτισμοῦ;» καὶ ἀμέσως αὐτὸ που ἐκείνος νοεῖ σὰν ἀπόλυτο γίνεται σχετικό. Ἄλλὰ μέσα σ' αὐτὴ τὴ σχετικότητα τί θά πει «ἐλευθερία;»

Ἀντίθετα, ἡ θεωρία τῆς Ὀλοκληρώσεως, ὅπως τὴν ἐκφράζω στὰ διάφορα βιβλία μου, δίνει μιὰ πιὸ κατανοητὴ ἐρμηνεία τῆς βασικῆς ἀρχῆς για τὴν ὁποία συμφωνῶ με τὸν συγγραφέα. Ὅπως ἔχω δείξει (στὶς «Στροφές καὶ Ἀντιστροφές») ἡ θεωρία αὐτὴ δέν ἀξιολογεῖ τίς πράξεις με τὴν ἐτικέττα τοῦ (ἀνθρώπινου) «καλοῦ» ἢ «κακοῦ». Δέν ὑπάρχουν πράξεις που ἀναφέρονται στὴν «ένότητα των πολιτιστικῶν ἀξιῶν» καὶ ἄλλες ὄχι. Ὅλες οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ιστορίας, τόσο οἱ πράξεις τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσίζης ὅσο καὶ οἱ πράξεις τοῦ Τσεγγκίς Χάν ἢ τοῦ Ἀττίλα, ἀποβλέπουν σ' ἕναν «Ἕπατο Σκοπὸ». Ἄλλὰ ὁ σκοπός που ἐρευνᾷ ἡ θεωρία τῆς Ὀλοκληρώσεως δέν «προσδιορίζεται» εἰδικὰ μέσα στὴ ρασιοναλιστικὴ σφαῖρα. Εἶναι σκοπός που ἔχει κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη του καὶ «ἐλκει» τόσο τὸν Ἀπόλλωνα ὅσο καὶ τὸν Διόνυσο. Ο σκοπός αὐτός είναι ἡ Ὀλοκλήρωσι — ἀλλ' αὐτὴ δέν προσδιορίζεται ἀπὸ ρασιοναλιστικὰ στοιχεῖα. Εἶναι ἢ ἐπιστροφή, ἢ παλιγόστησι, στὴν ἀρχικὴ Ἐνότητα τοῦ Ὀλου π ρ ο τ ο ὕ αὐτὸ κομμῆτιασται σὲ εἰδικούς «προσδιορισμούς» ἀπὸ τὴν ἐξεργασία τῆς ἀ ν-

θ ρ ώ π ι ν η ς Νοήσεως — δηλ. από τις Μορφές της Αισθητικότητας και από τις Κατηγορίες (και ιδίως την Κατηγορία του Πέρατος, της Limitation, που είναι η βασική «ανθρώπινη» Πραγματικότητα). Και για την επιστροφή αυτή στην αρχική Έγνωση του Όλου (δηλ. του απροσδιόριστου και συνεπώς Ἀπόλυτου) ο κάθε άνθρωπος χρησιμοποιεί λογής-λογής τεχνάσματα κάτω από την σωτήρια γι' αυτόν επίδραση της (αισθητικής) Κατηγορίας της Αὐταπάτης, με τή δημιουργία Εἰδώλων¹. Οἱ ἀξίες λοιπὸν ποὺ ἐγνοεῖ ὁ Τσάτσος δὲν μποροῦν νὰ νοηθοῦν ἀλλοιῶς παρὰ μόνο σὰν τέτοια Εἴδωλα — πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ γιατί ἀπέχουν τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ Ἀπόλυτο. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἔτσι γι' αὐτὸ και μποροῦμε νὰ υποβάλουμε τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀναφέραμε πρὶ πάντων: «Ποίου Πολιτισμοῦ»; Βέβαια, σ' ὅποιον ἔχει κατανοήσει τὴς ἐπιπτώσεις τῆς θεωρίας τῆς Ὀλοκληρώσεως φαίνεται καθαρὰ γιατί ἡ ἀναίρεσι τοῦ σχετικῆς ἐπιτυγχάνεται μόνο στὴν ὑπέρτατη ἠθικὴ ἐνατένισι τῆς «Παγκόσμιας Ἀγάπης». Ὅπως λέγω ἐκεῖ, «ὅταν ἡ Παγκόσμια Ἀγάπη γεννήθηκε, τὴν ἴδια στιγμή και ἀπέθανε ἡ Αὐταπάτη». (Στροφές και Ἀντιστροφές, σελ. 87).

Εἶναι ἀλήθεια λοιπὸν ὅτι «ἡ ἱστορία εἶναι Ἐγνῶτης ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ὕπατο σκοπὸ» και σ' αὐτὸ συμφωνῶ με τὸν Τσάτσο. Ἀλλὰ ὁ ὕπατος σκοπὸς δὲν εἶναι οἱ ὅροι τῆς ρασιοναλιστικῆς σφαῖρας και σ' αὐτὸ διαφωνῶ ριζικὰ με τὸν Τσάτσο. Καὶ διαφωνῶ, μέσα στὰ πλαίσια τῆς θεωρίας μου τῆς Ὀλοκληρώσεως, και γιὰ ἕναν πρόσθετο λόγο: γιὰ τὴν ἔγνοια τῆς «ἐλευθερίας». Εἶναι δύσκολο κανεὶς νὰ παρακολουθήσει τὸν συγγραφέα ὅταν αὐτὸς λέγει: «μποροῦμε νὰ πράξουμε ἐλεύθερα ὅταν συμμορφώνουμε τὴν πράξι με τὸν κανὸνα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅταν π.χ. πράττουμε τὸ δίκαιο και τὸ ἠθικὸ, ὅταν συμμορφωνώμαστε με τὸν κανὸνα τῆς ἠθικῆς και τὸν κανὸνα τῆς δικαιοσύνης». Διότι και ἐδῶ θὰ ρωτήσω τὸν Τσάτσο: Ποιᾶς, ἀκριβῶς, «ἠθικῆς» και ποιᾶς, ἀκριβῶς, «δικαιοσύνης»; Τῆς «ἠθικῆς» τοῦ Μεγάλου Ἱεροεξεταστή, τοῦ Γιανροσλάφσκυ και τοῦ Στάλιν ἢ τῆς «δικαιοσύνης» τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, τῶν «λαϊκῶν δικαστηρίων» και τοῦ «μαρξιστικοῦ μετασχηματισμοῦ»;

Ἀντίθετα, γιὰ ὅποιον ἔχει κατανοήσει τὴς συνέπειες τῆς θεωρίας μου τῆς Ὀλοκληρώσεως, ἡ ἔγνοια τῆς Ἐλευθερίας τίθεται μόνο στὴ σφαῖρα τοῦ Σκοποῦ ποὺ βρίσκεται πραγματικὰ στὸ Ἀπόλυτο — δηλ.

1) Βλ. Στροφές και Ἀντιστροφές καθὼς και τὴν ἀνακοίνωσί μου στὴν 3η Διεθνή Ἑβδομάδα Φιλοσοφίας στὴν Κέρκυρα (1984): The Function of the Aesthetic Categories.

πέραν από ρασιοναλιστικούς προσδιορισμούς. «'Αν δὲν ξέραμε ὅτι ὑπάρχει ἢ κατάστασι τῆς Ὀλοκληρώσεως a priori, ἢ ἔννοια τῆς «Ἐλευθερίας», μέσα στὸν κόσμον τῶν παραστάσεων, θά ἦταν ἐντελῶς ΑΓΝΩΣΤΗ» (Στροφές καὶ Ἀντιστροφές, σελ. 77).

Δὲν εἶναι δυνατὸ λοιπὸν νὰ «καθορίσουμε» τὸν Ἀπόλυτον σκοπὸν στὴ ρασιοναλιστικὴ σφαῖρα, δηλ. μιλώντας μετὰ τῆς λογικῆς κατηγορίας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεωρητικὸς τῆς ἱστορίας ἢ τῆς πολιτικῆς ποὺ νομίζει ὅτι αὐτὸν τὸν σκοπὸν τὸν ἔχει πιάσει καὶ μπορεῖ νὰ τὸν «ὀρίσει» καὶ «προσδιορίσει» πλανᾶται πλάνην μεγάλην — καὶ ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν τύχη καὶ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ νομίζουν ὅτι αὐτὸν τὸν σκοπὸν τὸν ἔχουν «πιάσει» γιὰ τὸν ἑαυτὸν καὶ θέλουν πολὺ εὐκόλα μάλιστα νὰ τὸν ἐπιβάλουν (μὲ κάθε μέσον) καὶ στοὺς ἄλλους! Ἀπὸ τὴν αὐταπάτη αὐτῆ τοῦ Χέγκελ (ποὺ πιστεύει καὶ ὁ Μάρξ) ξεκινοῦν τὰ δλοκληρωτικὰ δλοκαυτώματα τόσο τοῦ Χίτλερ ὅσο καὶ τῶν νέων Τσάρων τοῦ Κρεμλίνου ἢ τῶν ἀνιέρων «πατριωτῶν» τοῦ Συμμοριτοπολέμου. Δὲν εἶναι δυνατὸ λοιπὸν νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ὁ Ὑπατος Σκοπὸς τῆς Ἱστορίας εἶναι, ὅπως γράφει ὁ Τσάτσος, «αὐτὸς ποὺ π ρ ο σ δ ι ὠ ρ ι σ α: ἡ ἐλευθερία, ἡ ἐνότητα τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν, τὸ πνεῦμα, τὸ ἀγαθόν». Διότι ὅλα αὐτά, μέσα στὴ ρασιοναλιστικὴ σφαῖρα τοῦ «προσδιορισμοῦ» εἶναι μόνο λέξεις — ἀνάλογα ὅπως τῆς καταλαβαίνουσι στὴ γλῶσσα τοὺς οἱ ἐποχῆς καὶ τὰ κλειστὰ συστήματα. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγον ποὺ εἶναι μόνο λέξεις καὶ ἡ μαρξιστικὴ αὐταπάτη τοῦ Παρδεῖσου τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας.

Τελικὰ ὁ Τσάτσος ἐκφράζει τὴν «πίστι» ὅτι πρέπει ὁπωσδήποτε «ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου νὰ πορεύεται πρὸς ἓνα θετικὸν τέρμα». Διότι, ὅπως ὑποθέτει, «ἐὰν δὲν πορεύεται ἡ ἱστορία πρὸς τὸν ὕπατον σκοπὸν τότε ἡ ζωὴ δὲν ἔχει νόημα!» Ὁ Τσάτσος λοιπὸν ὑποθέτει (δηλ. νομίζει ὅτι μπορεῖ νὰ ὑποθέτει) ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ γνωρίζει, σχετικὸς αὐτὸς καὶ περιορισμένος, τί εἶναι δυνατὸν νὰ νοεῖται «θετικὸν τέρμα» μέσα στὴ σφαῖρα τοῦ Ἀπόλυτου καὶ τοῦ Ἀπειρου. Ἀλλὰ μετὰ ποιὰ ἐπιχειρήματα θὰ μπορέσει νὰ μᾶς πείσει ὅτι τὸ «θετικὸν τέρμα» τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων στὸ ὁποῖο «πιστεύει» μπορεῖ ἢ π ρ έ π ε ι νὰ εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ «θετικὸν τέρμα» τῆς ἱστορίας τῶν δεινοσαύρων;

Κάθε ἀπόπειρα ἐσχατολογίας εἴτε περνᾷ ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸν τοῦ Χέγκελ εἴτε ἀπὸ τὸν ὕλισμὸν τοῦ Μάρξ εἶναι αὐτόχρονον κωμικόν. Διότι οὐσία τοῦ κωμικοῦ, ὅπως γράφω καὶ στοὺς Νέους Σωκρατικούς Διαλόγους, εἶναι ὅταν ὁ ἄνθρωπος, ὄντας μικρὸς καὶ περιορισμένος, «καμιώνεται καὶ θέλει νὰ μεγαλοπιάνεται».

Ἡ αὐτοκατάλυσι τοῦ μαρξισμοῦ

Ὅπως ἐτόνισε ὁ Ἐνγκελς στήν πολεμική του ἐκστρατεία ἐναντίον τοῦ Ντύρινγκ, ὁ μαρξισμός, δίνοντας ἔμφασι στήν ἐγγεγραμμένη διαλεκτική καί στό ἡρακλειτιανό γίνεσθαι, ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχουν «αἰώνιες ἀληθεῖες». Ἡ κύρια θεωρητική ἐπίθεσι τοῦ μαρξισμοῦ κατευθύνεται ἐναντίον τῆς σταθερότητος τῶν ιδεῶν, ἐκείνου πού ἀπεκλήθη fixisme (ἀπό τὸ fixe σταθερός, πάγιος). Τὸ πρόβλημα εἶναι παμπάλαιο. Ἡ πλατωνική, ἰδεαλιστική, σκέψις ἀνεδείχθη κυρίως σάν ἀντίδρασι στὸν ἀχαλίνωτο ἐξελικτισμὸ τοῦ Ἡράκλειτου. Ἐὰν τὰ «πάντα ρεῖ», ἐὰν δὲν ὑπάρχουν πάγιες ιδέες, τότε ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀδύνατη. Διότι, ὅπως ἐτόνισεν ὁ Πλάτων, δὲν μπορεῖς νὰ «πιάσεις» καί νὰ καταλάβεις κάτι ὅταν αὐτὸ πού μόλις ἔπιασες ἔχει κι ἄλλας μεταβληθεῖ. Γι' αὐτὸ ὁ Πλάτων προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει καί γνωρίσει τὴν ἀφθαρτὴ καί ἀίδια ιδέα.

Ἐὰν ὅμως ἡ πρόθεσις αὐτῆ τοῦ ἰδεαλισμοῦ ἀναχθεῖ στὶς πολιτικὲς τῆς συνέπειες τότε γίνεται τὸ θεμελιῶδες φιλοσοφικὸ ὑπόβαθρο τοῦ συντηρητικισμοῦ. Γιὰ τὸν Μάρξ καί τὸν Ἐνγκελς ἡ ἀντίληψις ὅτι ὑπάρχουν αἰώνιες ἀμετάβλητες ἀξίες, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν πλατωνικῶν ιδεῶν, ἀποδίδεται στήν παράδοσι τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῆς «μπουρζουαζίας». Ὁ μαρξιστὴς δὲν θὰ διστάσει νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ὁ Πλάτων καί οἱ ἄλλοι ἰδεαλισταὶ φιλόσοφοι ἦταν ἀπλοὶ «ἀπατεῶνες, πούλημένοι σὰ οἰκογενετικὰ συμφέροντα τοῦ ἀστικοῦ καταστημένου». Ὁ ἰδεαλισμὸς λοιπὸν θεωρεῖται ὁ μεγάλος ἐχθρὸς, ὁ στυλοβάτης τῶν συντηρητικῶν, γι' αὐτὸ καί ἡ μαρξιστικὴ θεωρία ἐπιμένει μὲ τόσην ὑπερβολή στὸν ὄρο «ὕλισμός». Δὲν καταλαβαίνει καλὰ τί ἐννοεῖ μὲ τὸν ὄρον αὐτὸν ἀλλὰ ἐπιμένει σ' αὐτὸν γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὸν ἰδεαλισμὸ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς ἢ ὁποῖα μὲ τὶς ἀνακαλύψεις τοῦ Λαπλὰς καί τοῦ Δαρβίνου ἔδινε ἔμφασι στὴ θεωρία τῆς ἐξελίξεως καί ἐπιμένει

(κομπλεξικά θά ἔλεγε κανείς) ὅτι ἡ ἴδια εἶναι θεωρία «ἐπιστημονική».

Ἡ ἐπίθεσι κατὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ ἔχει λοιπὸν σαφῆ πολιτικὴ σκοπιμότητα. Ὁ Μάρξ θέλει νὰ «ἀλλάξει» τὸν κόσμον καὶ φυσικὰ ἢ ἀναγνώρισι ὅτι ὑπάρχουν αἰώνιες ἀλήθειες εἶναι τὸ κύριον ὄπλο ἐκείνων ποὺ θέλουν νὰ ἀρνηθοῦν τὴν δυνατότητα τῆς «ἀλλαγῆς». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ αὐτοδίδακτος Ἔγγκελς ἀναλαμβάνει στὴν κατάλληλη στιγμή νὰ συγκεντρώσει τὰ πυρὰ του μὲ τόσο πάθος κατὰ τοῦ Ντύρινγκ ὁ ὁποῖος, πολεμώντας τὴν ἀριστερὰ ἐκ τῶν ἔνδον, θέλησε νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἐγγελειανὴ διαλεκτικὴ καὶ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ὑπάρχουν «αἰώνιες ἀλήθειες». Ἀλλὰ στὸν πόλεμον αὐτὸν κατὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς «μεταφυσικῆς» ὁ Μάρξ πέφτει ὁ ἴδιος στὴν παγίδα ποὺ ἔχει στήσει, μὲ τὴν συνήθη του προσποιητὴ «ἐπιστημονική» ἐπίφασιν, στοὺς ἀντιπάλους του. Θά δοῦμε πῶς.

Ὁ Ἔγγκελς τονίζει ὅτι ὁ Χέγκελ ἀνακαλύπτει πρῶτος τὴν διαλεκτικὴν ὡς ὑπέριστα μορφή τῆς σκέψεως. Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ἡ φιλοσοφία εἶχε κατακλυσθεῖ ἀπὸ τὴ σκέψιν ποὺ ἀποκαλεῖται «μεταφυσικὴ». Παρ' ὅλον ὅτι ὁ κόσμος χαρακτηρίζεται ἀπὸ συνεχῆ μεταβολή, ἡ μελέτη τοῦ κόσμου γίνεται μὲ τὴν τεχνητὴ ἀπομόνωσιν κάθε «στιγμῆς» αὐτῆς τῆς κινήσεως. Ἔτσι ὁ μεταφυσικὸς φιλόσοφος ξεχωρίζει τὶς ἰδέας καὶ τὶς ἀπομονώνει, τὶς «φιξάρει». «Σκέπτεται μὲ ἀντιθέσεις χωρὶς ἐνδιάμεσον ὄρον», λέγει ὁ Ἔγγκελς, «τὸ σὺν καὶ τὸ πλὴν, ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, χωρίζονται καὶ ἀποκλείονται ἀμοιβαίως». Ἡ Λογικὴ βασίζεται στὸν νόμον τῆς Ταυτότητος καὶ τῆς Ἀντιφάσεως ὅπου βασιλεύει ὁ νόμος τῆς τοῦ Μέσου Ἀποκλείσεως. Ὁ Μάρξ, ἀκολουθώντας τὸν Χέγκελ, θέλει νὰ καταργήσῃ αὐτὸν τὸν τρίτον νόμον τῆς Λογικῆς. Γράφει λοιπὸν ὁ Ἔγγκελς: «Ὁ μεταφυσικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι χάνεται σὲ ἄλυτες ἀντιφάσεις διότι μπροστὰ στὰ ἀντικείμενα ξεχνᾷ τὴν ἐξελικτικὴν πορεία, μπροστὰ στὸ "εἶναι" τους ξεχνᾷ τὴν γένεσιν καὶ τὴ φθορά, μπροστὰ στὴν στάσιν τὴν κίνησιν». Καὶ συνεχίζει: «Ἡ διαλεκτικὴ συλλαμβάνει τὰ πράγματα (καὶ τὶς ἰδέας) στὴ συνέχειαν, στὴν σχέσιν, στὴν κίνησιν, στὴ γένεσιν καὶ στὸ τέλος τους». Θεωρεῖ, μὲ μεγάλη προχειρότητα, ὅτι ὁ Δαρβίνος ἔδωκε τὸ θανάσιμον κτύπημα στὴ «μεταφυσικὴ σκέψιν».

Καὶ ὁ Χέγκελ ἀσφαλῶς εἶναι ὁ πρῶτος σύγχρονος φιλόσοφος ποὺ κατάλαβε ὅτι ἡ φύσις, ἡ ἱστορία, τὸ Πνεῦμα, ἀναπαριστῶνται σὲ μίαν ἐξελικτικὴν διαδικασίαν, σ' ἓνα «προσές». Βέβαια, ὁ Χέγκελ διετήρησε τὸ παλαιὸν ἀμάρτημα, ἔμεινε ἰδεαλιστής. Γι' αὐτὸν, σύμφωνα μὲ τὸ πλατωνικὸ πρότυπον, τὰ ὕλικά ἀντικείμενα ἦσαν ἀντίγραφα τῆς Ἰδέας, καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον. Ὅμως, γράφει ὁ Ἔγγκελς, «ἓνα σύστημα γνώσεως ποὺ στα-

ματᾶ μία φορά για πάντα, βρίσκεται αντίθετο με τούς θεμελιώδεις νόμους τῆς διαλεκτικῆς σκέψεως». Ὁ Ἔγγκελς διατυπώνοντας αὐτὴ τὴ σκέψι δὲν φαίνεται νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀκριβῶς δείχνει καὶ φωτίζει τὸ σημεῖο ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀχίλλειο πτέρνα τῆς θεωρίας του. Στὴν κριτικὴ στῆν ὁποῖαν ὑποβάλλει τὸν Ντύρινγκ ὁ Ἔγγκελς δὲν φαίνεται νὰ ὑποφιάζεται κανὲν ὅτι μιλάει πολὺ περισσότερο γιὰ τὸν Ἔγγκελς παρά γιὰ τὸν Ντύρινγκ.

Ἔτσι λοιπὸν διαβάζουμε: «Ὅταν φτάνει κανεὶς νὰ γνωρίσει τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν μορφῶν μιᾶς περιόδου, τοῦτο γίνεται τὴν ὥρα ποὺ οἱ μορφῆς αὐτὲς ἔχουν πλέον παρέλθει σχεδόν, καθ' ὃ φθαρτὲς ἐκ φύσεως. Ὅποιος λοιπὸν ξεκινήσει γιὰ τὸ κυνήγι τῶν ὀριστικῶν, σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι, ἀληθειῶν, δὲν πρόκειται νὰ πιᾶσει θήραμα, ἐκτὸς ἀπὸ κοινοσιπιές ὅπως π.χ. «οἱ ἄνθρωποι δὲν ζοῦν χωρὶς νὰ ἐργασθοῦν» — ἢ, αἰσθάνεται κανεὶς τὴν ἀνάγκη νὰ προσθέσει, «ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φάγει διὰ νὰ ζήσει!» Γράφει ἐπίσης: «Ὅσο γι' αὐτὸν ποὺ ἐφαρμόζει τὸ κριτήριον μιᾶς αὐθεντικῆς ἀλήθειας, ἀφθαρτης, ὀριστικῆς σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι σὲ γνώσεις ποῦ, ὅπως στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, θὰ παραμείνουν ἀτελεῖς — αὐτὸς δὲν δείχνει παρά τὴν ἄγνοιά του καὶ τὴν τρέλλα του...» Μήπως λοιπὸν αὐτὴ ἡ κριτικὴ ποὺ ἀπευθύνει στὸν Ντύρινγκ δὲν ἐφαρμόζεται στὶς (κατὰ «τελευταίαν ἀνάλυσιν») «αὐθεντικὲς ἀλήθειες» τοῦ «ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ», τῆς «πάλης τῶν τάξεων», τῆς «ὑπεραξίας» χάρι στὶς ὁποῖες «ὁ σοσιαλισμὸς ἔγινε ἐπιστήμη»; Μήπως δὲν δείχνουν τῶρα στὸν μαρξιστὴ «τὴν ἄγνοιά του καὶ τὴν τρέλλα του»;

Ἔστερα ὁ Ἔγγκελς ἐξαπολύει τούς μύδρους τοῦ ἐναντίου τοῦ Ντύρινγκ γράφοντας: «Μία ἐξαγληνικὴ καὶ ἐπαρκὴς ἀναπαράστασι τῶν σχέσεων τῶν φαινομένων σὰν ἀ κ ρ ι β ῆ ς ε ἰ κ ῶ ν τοῦ κοσμικοῦ συστήματος εἶναι ἀ δ ὕ ν α τ ῆ γιὰ μᾶς καὶ γιὰ ὁποιαδήποτε ἐποχὴ. Αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε ὅτι ἡ μετέπειτα ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἀναστέλλεται πρᾶγμα ποὺ εἶναι μιὰ καθαρὴ ἀνοησία. Πράγματι κάθε ἀναπαράστασι τοῦ κοσμικοῦ συστήματος μέσα στὴ σκέψι περιορίζεται ἀντικειμενικὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ κατάστασι καὶ ὑποκειμενικὰ ἀπὸ τὴ φυσιογνωσία καὶ ψυχολογία τοῦ δημιουργοῦ της». Ὅταν ὅμως ὁ Ἔγγκελς γράφει κάτι τέτοιο δὲν σκέπτεται ὅτι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἐφαρμόζεται καὶ γιὰ τὸν «δημιουργὸ» τοῦ μαρξιστικοῦ κοσμικοῦ συστήματος. Ὁ μαρξισμὸς ἀποτελεῖ, κι αὐτὸς, μιὰ στιγμὴ τῆς «ἱστορικῆς καταστάσεως», δηλ. τῶν μέσων καὶ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὴν «φυσιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ» ἰδιορρυθμία τῶν δημιουργῶν του, δηλ. τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔγγκελς.

Πράγματι ο μαρξισμός, ο οποίος προσπαθεί να καταδικάσει τον fixisme, είναι υποχρεωμένος να μιλά με «μεταφυσικές» σταθερές έννοιες — όπως «τάξεις», «προλεταριάτο», «καπιταλισμός», «ιστορικός υλισμός», «ιστορία», «παραγωγικές δυνάμεις», «τέλος της ιστορίας» που κάθε άλλο είναι παρά «ύλιστικές» και στις οποίες δίνει σταθερή, οντολογική, υπόστασι σαν να ήταν σταθερές ιδέες και όχι περιστασιακά λογικά κατασκευάσματα. Ακόμη, όταν καταλήγει σε προφητικές ρήσεις για την «άταξική κοινωνία», για το «στάδιο του κομμουνισμού» (όπου τελειώνει η προϊστορία και αρχεται η ιστορία), για την τελική επικράτησι του συστήματος, μās παρέχει αυτό ακριβώς που κριτικάρει στον Ντύρινγκ δηλ. (με τὰ ἴδια τὰ λόγια του) «ένα σύστημα γνώσεως που σταματᾷ μία φορά για πάντα και θρίσκειται αντίθετο με τούς θεμελιώδεις νόμους τῆς διαλεκτικῆς σκέψεως». Όλα αὐτὰ δείχνουν τὴν ἐκπληκτικὴν πλαδαρότητα τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Εἶναι προῖον ἑνὸς φιλοσόφου Δὸν Κιχώτη ὁ ὁποῖος ψάχνει γιὰ ὑπερκείμενες με σκοπὸ νὰ ἀποδείξει τὸ προκατειλημμένο συμπέρασμα καὶ ἑνὸς αὐτοδίδαχτου Πάντσο τοῦ ὁποῖου ἡ πληθώρα τῶν συναθροισμένων φέρδην μύγδην ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων ἔχει προκαλέσει πλήρη σύγχυσι.

**

Εἶναι ἐκπληκτικὸν ὅτι κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν φαίνεται νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ υἱοθέτησι τοῦ μαρξιστικοῦ «συστήματος», ἡ ἐφαρμογὴ του σαν νὰ ἦταν μόνιμη κατάστασι «χωρὶς πιωγυρίσματα», ἡ ἐγκληματικὴ ἐμμονὴ του στὴν ἄρνησι διαλόγου, ρεβιζιονισμοῦ, παρεκκλίσεως, εἶναι αὐτόχρονη ἀντίθετη με αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ φιλοσοφικὸ θεμέλιο τῆς θεωρίας, δηλ. τὴν διαλεκτικὴν. Ὁ Μάρξ ἐπιτίθεται με πάθος στὸν «μεταφυσικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι» διότι ἀκριβῶς εἶναι μέσα σ' αὐτὸν βουτηγμένος ὡς τὸ κεφάλι. Ακριβῶς ὅπως ὁ σύγχρονος μαρξιστὴς ἐπιτίθεται με πάθος κατὰ τοῦ «φασισμοῦ» καὶ τῆς «δικτατορίας» διότι ἀκριβῶς αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν φύσι του. Ὁ μαρξισμὸς σαν σύστημα, ὅπως τὸ ἔχει πεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἐνγκελς γιὰ τὸν μεγάλο ἐχθρό, τὸν ἰδεαλισμό, «μπροστὰ στὰ ἀντικείμενα (δηλ. στὴν πράξι) ξεχνᾷ τὴν ἐξελικτικὴν πορεία, μπροστὰ στὸ εἶναι τοὺς ξεχνᾷ τὴ γένεσι καὶ τὴ φθορά, μπροστὰ στὴ στάσι ξεχνᾷ τὴν κίνησι!» Ὁ μαρξισμὸς, ὅπως ἔχει ἀναχθεῖ σ' ἕναν μονολιθικὸ fixisme, εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ σύστημα κατ' ἐξοχὴν πού, σύμφωνα με τὴν δ ι α λ ε κ τ ι κ ῆ πού υποκρίνεται πὼς ἔχει ἀνακαλύψει, ἔχει γεννήσει μέσα του τίς ἀντιφάσεις του, ζητᾷ τὸ ἴδιο τὴν σωτήρια «ἐπανάστασι» πού θὰ τὸ διαλύσει, σαν τραγικὴ ἀντίθεσι πού εἶναι, καὶ θὰ τὸ ἀναδείξει σὲ μιὰ νέα Σύνθεσι.

Και ή διαλεκτική πορεία του ιστορικού αυτού γίνεσθαι έχει ήδη επιτελεσθεϊ. Ο τραγικός «καπιταλισμός» τής βιομηχανικής επανάστασεως, όπως τον περιγράψαμε στις αρχές του βιβλίου, ήταν μία «θέσις» που γενεολούσε πράγματι τήν «αντίθεσί» του. Οί καταθλιπτικές συνθήκες τής εξαθλιώσεως μιᾶς μεγάλης μερίδος του πληθυσμοῦ δέν ήταν δυνατὸν νὰ μὴ καταλήξουν σὲ μίαν «επανάστασι». Και ή αυτοκατάλυσι πράγματι συνέβη. Ἐπὶ ἕναν δλόκληρο αἰῶνα ὁ μαρξισμὸς σὰν ἀ ν τ ῖ θ ε σ ῖ ἐπέτυχε ὅλες ἐκείνες τῖς «ιστορικές» ἐξεργασίες που ὀδηγοῦσαν νομοτελειακά, ὄχι θέβαια στὸ «τέλος τής προϊστορίας και τήν ἀρχή τής ιστορίας», ἀλλὰ σὲ μιὰ νέα σύνθεσι, που αἶρει τῖς ἀκρότητες τόσο τής θέσεως ὅσο και τής ἀντιθέσεως. Ἡ ἴδια ή φιλοσοφία τής διαλεκτικῆς πρέπει νὰ δείξει στοὺς σημερινούς μαρξιστάς ὅτι ὁ Μαρξισμὸς, σὰν ἀντίθεσις που πράγματι εἶναι, έχει πλέον πεθάνει, έχει φτάσει στήν «ἄρνησί» του. Ἡ Νέα Σύνθεσις έχει κι ὅλας βρει τήν δικαίωσί της. Ἐνα μῖγμα εὐημερίας και ἐλευθερίας έχει ήδη ἐγκαθιδρυθεϊ στῖς χώρες του Ἐλεύθερου Δυτικοῦ Κόσμου, που ἀναιρεῖ τῖς προφητικές Ἱερεμιάδες τής μαρξιστικῆς θρησκοληψίας. Ἡ ΝΕΑ ΔΕΞΙΑ χωρὶς τῖς ἀντινομίες του καπιταλισμοῦ του 19ου αἰῶνος εἶναι ή Σύνθεσι που προέκυψε ἀπὸ τὸν Καπιταλισμό, σὰν «θέσι» και τὸν Μαρξισμό, σὰν «ἀντίθεσι».

Ὅπως ἄλλοτε ή «μπουρζουαζία» του 19ου αἰῶνος, ἔτσι και σήμερα ή μαρξιστική κλίκα «έχει συμφέρον νὰ θεβαιώσει ὅτι ὁ (μαρξιστικός) κόσμος εἶναι ἀίδιος». Δέν θέλει νὰ ἀντιληφθεϊ ὅτι, ὅπως τὸ εἶδε σὲ μιὰ σπάνια στιγμή διαύγειας ὁ ἴδιος ὁ Ἐνγκελς, «μία ἀκριθῆς εἰκὼν ἑνὸς συστήματος εἶναι ἀ δ ὕ ν α τ η διότι αὐτὸ θὰ ἐσήμεινε ὅτι ή μετέπειτα ιστορική ἐξέλιξι ἀναστέλλεται, πράγμα που εἶναι μία καθαρὴ ἀ ν ο η σ ῖ α». Εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἐνγκελς που στρέφεται πρὸς ἐκείνον τὸν ψυχοπαθῆ θρησκοληπτο που εὐαγγελίζεται τὸ σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ «χωρὶς πιωγυρίσματα» γιὰ νὰ του πει κατάμουτρα ὅτι εἶναι βλάξ!

Ἡ Διαλεκτική

Ἄν υποστηρίζουμε ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ διαλεκτικὴ ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ μαρξιστικὸ σύστημα εἶναι σήμερα, ἐνάμισυ αἰῶνα ἀπὸ τὴ σύλληψί του, ἓνα ἀπαράδεκτο ἀναχρονιστικὸ ἀπολίθωμα ποὺ ἔχει γεννήσει τὴν ἄρνησί του — θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε πῶς ἐγνοοῦμε τὴν διαλεκτικὴ καὶ κάτω ἀπὸ ποιῆς συνθήκες πιστεύουμε ὅτι μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία ἀποδεκτὴ μέθοδος ἐρεύνης.

Ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς διαλεκτικῆς Χέγκελ, ὅπως ἔχουμε δεῖ, θέτει ἐξ ἀρχῆς τὴν διαλεκτικὴ σὲ ὄντολογικὸ ἐπίπεδο. Γι' αὐτὸν ὑπάρχει ἡ Ἰδέα, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει τὸν δικό του τρόπο ἐνσαρκώσεως καὶ μετατροπῆς του σὲ φαινόμενο. Ἐπομένως τὰ διαλεκτικὰ στάδια ἐκπορεύονται ἐκ τοῦ Πνεύματος — χωρὶς ὅμως νὰ ξέρει κανεὶς, ὅπως σωστὰ ἔχει παρατηρήσει ὁ Ράσελ, γιατί τὸ Πνεῦμα πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ περάσει ἀπὸ αὐτὰ τὰ στάδια. Ἐὰν λοιπὸν μία ἄλλη θεωρία μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει γιατί τὰ στάδια αὐτὰ εἶναι ἀπαραίτητα θὰ εἶναι ἀσφαλῶς πολὺ πρὸ ἱκανοποιητικῆ. Ἡ Λογικὴ, γιὰ τὸν Χέγκελ, δὲν εἶναι μία ἰδιορρυθμία τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ ἀλλὰ τὸ ὑπερβαίνει — ὑπάρχει ταυτότης φαινομένου καὶ οὐσίας. Ἡ θέσις αὐτὴ, διατυπωμένη μετὰ τὸν Κάντ, εἶναι ἀδικαιολόγητα δογματικὴ καὶ συνεπῶς ἀπαράδεκτη.

Ὁ Χέγκελ νοεῖ τὴν διαλεκτικὴ διαδικασίαν (Prozess) ὡς ἐξῆς: «Εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ διαδικασίαν ποὺ γεννᾷ καὶ διέρχεται τὰ στάδια τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως, συνθέσεως. Ἡ κίνησις αὐτὴ σ τ ὀ σ ὕ ο λ ὀ της συνιστᾷ τὸ θετικὸ καὶ τὴν ἀλήθειαν του. Κι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἐμπεριέχει ἐπίσης τὴν ἄρνησι, δηλ. ἐκεῖνο ποὺ στὴ μόνωσί του καὶ ἀφαίρεσί του θὰ ἦταν ψεῦδος. Ἀλλὰ οὔτε ἡ θέσις οὔτε ἡ ἄρνησι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται τὸ καθένα μεμονωμένο, δηλ. κοιμένο ἀπὸ τὴν ὀ λ η Ἄ-

λήθεια. Τὸ φαινόμενο (Erscheinung) εἶναι ἡ κίνησις τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς ποῦ ἡ ἴδια οὔτε γεννιέται οὔτε φθείρεται ἀλλὰ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν καὶ συνιστᾷ τὴν Πραγματικότητα (Wirklichkeit). Ἔτσι τὸ Ἄληθές (τὸ Ὀλον) εἶναι μία Βακχικὴ Ἔκστασις (der bacchantische Taumel) μέσα στὴν ὁποία ὅλα τὰ μέλη εἶναι ἐξ ἴσου μεθυσμένα. Ὁμῶς κατὰ τὴν διάλυσιν καὶ χωρισμὸν τοῦ τῆς κάθε μέλος παρουσιάζεται σὲ διαυγῆ καὶ ἀπλῆ στάσι σὰν νὰ ἦταν καὶ αὐτὸ θέσι ἔστω ἀκόμῃ καὶ ἂν εἶναι ἄρνησι. Τὸ ὄλον αὐτῆς τῆς κινήσεως, θεωρούμενο ἐκάστοτε στατικὰ σὰν θέσι, εἶναι στὴν ἐσωτερικότητά του τὸ τώρα, δηλ. ἡ ἄμεση ὑπαρξι (unmittelbar Dasein)»¹.

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ αὐτὰ ὅτι ὁ Χέγκελ συμφιλιώνει τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Ἀπόλλωνα σὲ μίαν ὄντολογικὴ ἐνότητα ποῦ δείχνει τὸ ἐνιαῖο τῆς διαλεκτικῆς πορείας. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς τοῦ Τραγικοῦ μὲ τὸ Λογικὸ θεμελιώνεται στὴ δογματικὴ ἄποψιν (δηλ. χωρὶς Κριτικὴ καὶ χωρὶς ἀπόδειξιν) ποῦ θέλει νὰ ἀγνοεῖ τὴν καντιανὴ νοουθεσίαν. Ἀντίθετα, στὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας τῆς Ὀλοκληρώσεως ἢ διαλεκτικῆς διαδικασίας μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴν ἐξηγήσιν τῆς μέσα σὲ γνωσιολογικά (καὶ ὄχι ὄντολογικά) πλαίσια. Δηλαδή, ἡ διαδοχὴ τῶν θέσεων καὶ ἀντιθέσεων, ὅπως συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον «σὲ διαυγῆ καὶ ἀπλῆ στάσι», σὰν «ιδέες καθαρὰς καὶ χωριστέας», ὀφείλεται μόνον στὴν περιορισμένη φύσιν τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ. Εἶναι ἐνδολογικὸ γέννημα τῆς Κατηγορίας τοῦ Περιορισμοῦ ποῦ ἀποτελεῖ a priori ἐφόδιο τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ. Ἡ ὑπερβατικὴ αὐτὴ φύσιν τοῦ λογικοῦ μας τὸ ἀναγκάζει νὰ σκέπτεται σὲ χρονικὴ διαδοχὴ καὶ κατὰ περιορισμένα (δηλ. μεμονωμένα) στάδια. Ἡ ἀντίφασιν προϋποθέτει ὁμιλία (φάσκω) καὶ ἡ ὁμιλία προϋποθέτει ἀνθρώπινη Νόησι. Στὰ πράγματα δὲν ὑπάρχει ἀντίφασιν διότι τὰ πράγματα δὲν ἀντιφάσκουν.

[Ὁ Μάρξ λέγει, ἀκολουθώντας τὸν Χέγκελ, ὅτι στὴν περίπτωσιν ποῦ τὸ νερὸ γίνεται πάγος συμβαίνει μίαν «ἐπανάστασιν» ὅπου «ἡ ποσότης μεταβάλλεται σὲ ποιότητα». Τοῦτο παρουσιάζεται σὰν «ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια» ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἀφελοῦς ψευδο-ἐπιστήμης. Ὅταν λέμε ὅτι τὸ Α ἔγινε Β τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ Α ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει. Ἀλλὰ στὸν πάγον δὲν εἶναι ἡ ποσότης ποῦ μεταβάλλεται. Διότι 10 βαθμοὶ ἢ -10 βα-

1) Βλ. Εἰσαγωγὴ στὴ Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος, Aubier-Montaigne, Paris, σελ. 110. Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται καθαρὰ γιὰτὶ ὁ Μαρξισμὸς μπορεῖ νὰ θεωρεῖται ἀπατηλὰ σὰν «θέσι» ἐνῶ εἶναι μίαν ἀντίθεσιν ποῦ περιμένει τὴν διαλεκτικὴν ὑπέρβασιν τῆς ἀπὸ τῆς νέας σύνθεσιν.

θμοί είναι πάντα ποσότης. Έπομένως είναι άφέλεια νά λέμε ότι ή «ποσότης ἔ γ ι ν ε ποιότης». Ούτε ή ποσότης καθ' έαυτήν ούτε τó νερό καθ' έαυτό (H₂O) μετεβλήθη ή «έγινε» τίποτε άλλο από τόν έαυτό του. Αυτό πού άλλαξε είναι τó φαινόμενο, ή αίσθησις τού ανθρώπου και ή έρμηνεία της από τó ανθρώπινο λογικό. Τó ίδιο συμβαίνει και με τήν περίφημη «άντίφασι» άνθος-σπόρος. Ο Ένγκελς λέγει ότι ó σπόρος είναι «άρνησις» τού άνθους. Άλλά βεβαίως ó σπόρος είναι, σάν φαινόμενο, «άλλο» από άνθος, δέν είναι ούτε άρνησις ούτε αντίφασις. Σε όλα αυτά πρόκειται περι ψευδο-επιστήμης ένός χόκουσ-πόκουσ πού σκοπό έχει νά συγχύσει, νά έπηρεάσει και νά εκφοβίσει τούς άφελείς (ιδίως τούς νέους ή τούς εργάτες) ότι βρίσκονται ένώπιον τής αποκαλύψεως μιās τρομερᾶς «έπιστημονικής» αλήθειας! Η πρόθεσις άπάτης, με τόν μύθο ότι ó μαρξιστικός σοσιαλισμός είναι «έπιστημονικός», γίνεται και έδω πασιφανής.]

Η αντίφασι λοιπόν υπάρχει μόνο στη Νόησι, είναι ένα λογικό κατασκευάσμα — δέν είναι ανάγκη νά υπάρχει στο Πνεύμα. Κατά τήν θεωρία μου τής Όλοκληρώσεως ή Άντιστροφή πρós τήν ένότητα τού Όλου θεμελιώνεται όχι δογματικά (όπως στον Χέγκελ) άλλ' άπ' αυτή τήν ίδια τήν ύπαρξι, μ έ σ α στο ανθρώπινο λογικό, τής a priori Κατηγορίας τών Σχέσεων ή όποία και καθιστά δυνατή τήν «Βακχική Έκστασι»! Η Κατηγορία αυτή είναι ή ένδολογική ά ν ά μ ν η σ ι τού Όλου και γι' αυτό άκριδώς, όπως υποστηρίζω, είναι και a priori. Γίνεται φανερόν ότι σύμφωνα με τήν θεωρία τής Όλοκληρώσεως όποιαδήποτε έννοια τού «Υπατου Σκοπού» είναι καθαρά ά ν θ ρ ώ π ι ν η υπόθεσι πού υπόκειται πάντα στο ένδεχόμενο τού ανθρώπινου Λάθους¹.

Είναι λοιπόν άκριδώς αυτή ή φύσι τού ά ν θ ρ ώ π ι ν ο υ λογικού (τό όποίο δέν μπορεί, όπως αποδεικνύεται, νά έχει «ένόρασι τού παντός ταυτοχρόνως») πού έξηγεί γιατί ή διαλεκτική, σάν μέθοδος, μπορεί νά γίνει άποδεκτή αλλά μόνο μέσα σε καθαρά γνωσιολογικά πλαίσια. Είναι τó ανθρώπινο λογικό (και όχι βέβαια τó Άπόλυτο Πνεύμα) εκείνο πού αναγκάζεται νά «έντοπίσει τήν προσοχή» στο κάθε, έκάστοτε, στάδιο. Η θέσις δέν μπορεί νά νοηθεί σάν άλλο τίποτε παρά σάν ένας «έντοπισμός τής προσοχής» σ' ένα μέρος τού Όλου — κάτι πού υποπίπτει άμεσα στην ανθρώπινη συνείδησι σε ειδικό χώρο και χρόνο.

1) Πβ. και άνωτέρω Παράρτημα § 4. Για τήν ανάπτυξι τής θεωρίας τής Όλοκληρώσεως βλ. (έλληνικά) τά βιβλία μου Νέοι Σωκρατικοί Διάλογοι και Στροφές και Άντιστροφές. Επίσης, Η Προπαγάνδα σελ. 90 κ.έ.

Αυτό όμως δεν αναιρεί την πραγματική ύπαρξη του Όλου ή οποια παραμένει παρούσα σε κάθε στάδιο έντοπιισμού. Η Αλήθεια δεν είναι ποτέ μία «καθαρή και ξεχωριστή ιδέα», αλλά είναι το άπειρο nexus των Σχέσεων¹. Αυτό σημαίνει ότι είναι ακριβώς εξ αιτίας των δυνατοτήτων του ανθρώπινου λογικού πού, άργα ή γρήγορα, ή «αντίφασις», δηλ. ή άρνησι της εκάστοτε μεμονωμένης «θέσεως» θά έρθει να πάρει τή θέσι της στη συνείδησι σαν ένας νέος «έντοπισμός της προσοχής». Γι' αυτό λέμε ότι ή αντίφασις δεν είναι στα π ρ ά γ μ α τ α, είναι στον τ ρ ό π ο πού το λογικό αναπαριστά εκάστοτε τὰ πράγματα.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει καθόλου, όπως το θέλει ο Χέγκελ, ότι ή χρονική διαδοχή των σταδίων είναι πορεία του «Πνεύματος» μέσα στην οποίαν ο άνθρωπος άγεται και φέρεται σαν άδύναμο άθυρμα. Αυτό σημαίνει ότι τὰ στάδια είναι σταθμοί άφυπνίσεως, μ έ σ α στην ανθρώπινη συνείδησι, ισάριθμοι «έντοπισμοί της προσοχής» στο ύπάρχον Όλον. Γι' αυτό ακριβώς και ή Προπαγάνδα, τὰ μέσα ενημερώσεως, ο «ήρωας» (κατά την έννοια του Καρλάυλ) παίζουν τόσο τεράστιο ρόλο στον «ρού της ιστορίας». Τήν ιστορία δεν την έφτιαξε τυφλά ο «ιστορικός υλισμός», οι «ακατανίκητες τάσεις». Τήν ιστορία την έφτιαξε ο Θεμιστοκλής, ο Άλέξανδρος, ο Ναπολέων, ο Μάρξ (ακόμη και ή μήτη της Κλεοπάτρας ή ή έντονη αισθησιακή φύσι της Ζοζεφίνας) — αλλά και ο Έφιάλτης, ο Άττίλας, ο Γκαϊμπελς, ο Χίτλερ, ο Ίωαννίδης. Ο καθένας από έμäs φέρει άκέραια την εδύνη του. Πρόκειται για «άνθρώπινα πράγματα, πολύ ανθρώπινα». Και όχι βέβαια για τους όντολογικούς όπτασιασμούς του Χέγκελ ο οποίος και λίγο κατάλαβε και πολύ άρνήθηκε τον Κάντ. Και ούτε για τις «ακατανίκητες δυνάμεις» του Ύπατου Σκοπού της Ίστορίας πού καθορίζουν, αυτές, το «νόημα» της ζωής.

.. Άν ο χρόνος και ο χώρος είναι ανθρώπινες ιδιορρυθμίες τότε ο

1) Βλ. το άρθρο μου *Le principe de la distinction chez Descartes* στην *Revue de métaphysique et de morale*, 1978, Paris. Προσθέτω έδώ ότι σύμφωνα με τον Ίδεαλισμό πού ενισχύει ή σύγχρονη φυσική επιστήμη, το nexus αυτό (ή Άπειρο, ή Άπόλυτο) μπορεί να νοηθεί σαν μία διαρκής κίνησις ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων (ή «Ενέργειας») των οποίων το «είναι» παραμένει παντελώς άγνωστο, όπως όρθά θά επέμενε και σήμερα ο Κάντ. Τους άπειροελάχιστους συνεχείς μετασχηματισμούς της Ενέργειας, το ανθρώπινο λογικό, με τή βοήθεια της αισθητικότητας και των a priori κατηγοριών, τους «τεμαχίζει» και μεταφράζει σε αιδέες καθαρές και χωριστές» πού αποκρυσταλλώνει σαν «πάγιες» και άίδιες. Σ' αυτές αντίστοιχούν «αντικείμενα» (ή πράγματα καθ' έαυτά) ώς έ ά ν είχαν πραγματική και αυθύπαρκτη υλιστική όντότητα. Έτσι ο «ύλικός» κόσμος της έμπειρίας δεν είναι παρά ένα ιδεαλιστικό κατασκευάσμα (fiction) του ανθρώπινου λογικού.

«ρούς τῆς ἱστορίας» εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν ῆ ς δ ρ ᾶ-
σεως καὶ πράξεως καὶ τὰ Λάθη τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι παρὰ ἰσάριθμοι
ἀνθρώπινοι «ἐντοπισμοὶ τῆς προσοχῆς». Τὰ τέτοια μοιραῖα Λάθη εἶναι
καὶ τὸ μόνο δικαιολογητικό, τὸ μόνο ἐλαφρυντικό, πὺν μπορεῖ νὰ συγ-
χωρήσει καὶ ἀπαλλάξει τοὺς «πρωταίτιους» τῆς σημερινῆς τραγικῆς κα-
ταστάσεως τοῦ φθίνοντος Ἔθνους μας — τὸν Μακάριο, τὸν Καραμανλῆ,
τὸν Παπανδρέου. Μ' αὐτὴ τὴν ἐρμηνεῖα, ἡ θαυμάσια ἐνόρασι τοῦ Χέ-
γκελ γιὰ τὴν ἐξεργασία τῆς διαλεκτικῆς δίνει πίσω στὸν ἄνθρωπο ὅλη
τὴν δύναμι τῆς ἀξίας του καὶ τῆς ἐλευθερίας του, ὅλο του τὸ τραγικὸ
καὶ κωμικὸ συνάμα μεγαλεῖο. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχω πεῖ ὅτι ἡ θεωρία τῆς Ὀ-
λοκληρώσεως (πὺν δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναπτυχθεῖ σὲ ὅλες τῆς τῖς συνέ-
πειες) εἶναι καθαρὰ οὐμανιστικὴ, δίνει στὸν ἄνθρωπον ὅλη τὴν ἔκτασι
τῆς εὐθύνης του.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν διαλεκτικὴ πορεία, ὄχι τοῦ «Ἀπόλυτου Πνεύ-
ματος», ἀλλὰ τοῦ σχετικοῦ καὶ ἀδύναμου ἀνθρώπινου λογικοῦ, ὁ μαρξι-
στικὸς μῦθος τίθεται στὴν ὀρθὴ του προοπτικὴ — σὰν ἓνας κόκκος ἐνὸς
μέρους τοῦ Ὁλοῦ, ἀνάμικτος μὲ Ψέμα καὶ μὲ Ἀλήθεια, πὺν ὀρέγεται
τὴν ἐπανάστασί του, τὴν ἄρνησί του καὶ τὴν ἄρσι του. Πάνω ἀπ' ὅλα,
ὅπως πάντα, θὰ μείνει, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει, ὁ Ἄνθρωπος —
μὲ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐλευθερίας του καὶ τὴν Μοῖρα του, ὅπως τὴν δια-
πλάθει ἐκάστοτε ἡ ἰδιόρρυθμη καὶ ἀμετάδλητη φύσις του. Κάθε «σύστη-
μα» πὺν αὐτὴ τὴ φύσι θέλησε νὰ τὴν ἀλλάξει ὑπῆρξε πάντοτε καταδι-
κασμένο ἐκ τῶν προτέρων στὴν πιὸ τραγικὴ ἀποτυχία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μεταξύ πολλῶν ἄλλων σημειῶνω μόνο τὰ ἐξῆς κύρια βοηθήματα:

- Karl Marx, Travail salarié et capital
Karl Marx, Salaire, prix et profit
Karl Marx, Das Kapital
Marx-Engels, Le manifeste du parti communiste
Fr. Engels, Anti-Dühring (M. Dühring bouleverse la science)
Fr. Engels, L. Feuerbach et la fin de la philosophie classique
allemande
Fr. Engels, Socialisme utopique et socialisme scientifique
C.L. Wayper, Political Thought
Jules Monnerot, Sociologie du Communisme
F.G.W. Hegel, Vorrede zur Phänomenologie des Geistes
Karl Popper, The Poverty of Historicism

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο συγγραφεύς γεννήθηκε στην Κόρινθο τὸ 1924. Ἐγκατεστάθη μόνιμα στὴ Γενεύη τὸ 1951. Πτυχιούχος τῆς ΑΣΟΕΕ, ἐσπούδασε Ἰδιωτικὴ Οἰκονομικὴ στὴν London School of Economics καὶ Μεθόδους Ἐργασίας στὸ Πολυτεχνεῖο τοῦ Woolwich. Ἔλαβε Πτυχίον Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γενεύης καὶ ἀνεκηρύχθη Διδάκτωρ Φιλοσοφίας στὸ ἴδιον Πανεπιστήμιον. Ἔχει δημοσιεύσει συγγράμματα καὶ ἄρθρα οἰκονομικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου σὲ ἀγγλική, γαλλικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐργάστηκε, στὰ πλαίσια Διεθνῶν Ὀργανισμῶν στὴν Ἑλλάδα, Βραζιλία, Γερμανία, Ἑλβετία καί, στὰ πλαίσια ἰδιωτικῶν τοῦ ἐπιχειρήσεων, στὴν Ἀγγλία, Ἰταλία, Σοβ. Ρωσία, ΗΠΑ, Κεντρικὴ καὶ Β. Ἀφρικὴ, Σαουδικὴ Ἀραβία κ.ἄ. Διετέλεσε Πρόεδρος τῆς Φιλοσοφικῆς Ἐταιρίας τῆς γαλλοφώνου Ἑλβετίας.